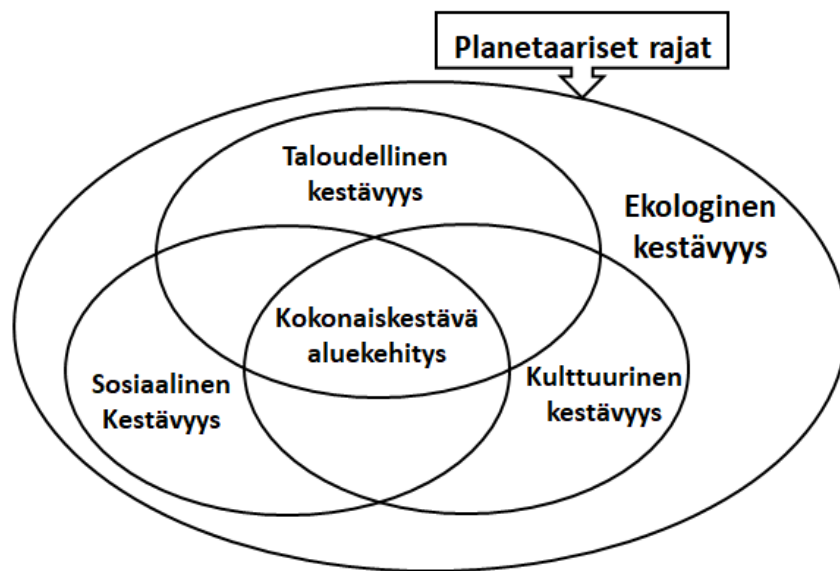

KESKI-SUOMEN LIITTO

REGIONAL COUNCIL OF CENTRAL FINLAND

Kokonaiskestävä aluekehittäminen: esimerkkinä Keski-Suomi

Jyväskylä

Jan Kunnas, Anna-Kaisa Tupala, Teea Kortetmäki ja Jonne Hytönen
2022

Kestävyyden kivijalka tutkimus- ja selvityshanke toteutettiin 1.3.–31.11.2021 yhteistyössä JYU.Wisdomin, Keski-Suomen liiton sekä Keski-Suomen ELY-keskuksen kanssa. Tässä synteessissä esittelemme hankkeen päähuomiot ja tulokset.

Hankkeen tutkijat

Jan Kunnas, Anna-Kaisa Tupala, Teea Kortetmäki (vastuullinen johtaja) ja Jonne Hytönen

Hankkeen rahoittaja: Keski-Suomen kehittämisrahasto

Hankkeen ohjausryhmän jäsenet

Hannu Koponen, KSL

Antti Hänninen, ELY

Pirkko Melville, ELY

Jaakko Ryymin, ELY

Mikko Mönkkönen, JYU

Hanna-Leena Pesonen, JYU

Janne Kotiaho, JYU

Monitieteellinen neuvonantoryhmä

Mikko Mönkkönen, JYU

Hanna-Leena Pesonen, JYU

Janne Kotiaho, JYU

Marileena Mäkelä, Jyväskylän yliopiston kauppakorkeakoulu

Ulla Helimo, JYU

Stefan Baumeister, Jyväskylän yliopiston kauppakorkeakoulu

Julkaisun tiedot:

Kokonaiskestävä aluekehittäminen: esimerkkinä Keski-Suomi

Kirjoittajat: Jan Kunnas, Anna-Kaisa Tupala, Teea Kortetmäki ja Jonne Hytönen

Julkaisija: Keski-Suomen liitto

Lutakonaukio 7

40100 Jyväskylä

www.keskisuomi.fi

Twitter: @keskisuomenliitt

Facebook: @keskisuomeliitto

etunimi.sukunimi@keskisuomi.fi

B 209

ISBN 978-951-594-546-4

978-951-594-547-1 (sähköinen)

ISSN 0788-7043 2341-989X (sähköinen)

Sisällysluettelo

Sisällysluettelo	4
Sanasto.....	6
1. Johdanto aluekehittämisen kestävyteen	8
1.1 Mistä puhumme, kun puhumme aluekehittämisestä ja sen kestävydestä?	8
1.2 Aluekehittämisen kokonaiskestävyys ratkaistaan paikallisilla suunnanmuutoksilla.....	9
2. Tutkimuksellinen viitekehys.....	11
2.1 Kestävästä kehityksestä käsitteen kritiikkiin	11
2.2 Globaalit ja paikalliset ympäristöhaasteet.....	13
2.3 Vahva kestävyysajattelu painottaa ekologisia reunaehtoja	15
2.4 Kokonaiskestävyyden näkökulmia aluekehittämisen tavoitteisiin.....	16
2.5 Oikeudenmukainen siirtymä	18
3. Aluekehittämisen kestävyden esteet.....	21
3.1 Työpaja-aineiston temaattisen analyysin päätulokset ..	21
3.2 Hallinnolliset rajoitteet	23
3.3 Arvopohja ja vallitsevat diskurssit	26
3.4 Tuen ja osaamisen puute.....	26
3.5 Vahvan kestävyden tukeminen aluekehittämisen keinoin	28
4. Kestävän aluekehityksen suunnan seuraaminen	30
4.1 Ekologinen kestävyys	32
4.2 Taloudellinen ja sosiaalinen kestävyys.....	36
4.3 Kulttuurinen kestävyys.....	38
<i>Koulutus</i>	39
<i>Perinnebiotoopit ja kulttuuriympäristöt</i>	40
5. Tapaustarkastelu: Keski-Suomi	41
5.1 Kestävän aluekehittämisen haasteet Keski-Suomessa ..	41
5.2 Kirjallisuuskatsaus: Keski-Suomen imago ja houkuttelevuus	43
5.3 Ekologinen kestävyys	46
5.4 Taloudellinen ja sosiaalinen kestävyys.....	51
5.5 Kulttuurinen kestävyys.....	53
5.6 Kokonaiskestävä aluekehitys	55
6. Keskustelua ja johtopäätökset.....	57

Suosituks	60
Kiitokset	61
Liitteet	61
Liite 1 Hankkeen tausta ja tavoitteet sekä prosessikuvaus..	61
Prosessikuvaus	62
Liite 2 Hankkeiden kokonaiskestävyyden arvioinnin työkalu	66
Liite 3 Opasvideo aluekehitysrahoituksen hakijoille	72
Liite 4 Suosituksia aluekehitysrahoituksen hakukuulutuksiin kohdennuksiksi.....	72
Liite 5 Lista hankkeen muista tuotoksista: selvitykset, lausunnot ja asiakirjat	73

Sanasto

Aluekehittäminen: Toiminta, jota kuvaa tietoinen pyrkimys ohjata tai mahdollistaa tietyn alueen muutosta tai kehitystä haluttuun suuntaan.

Aluepolitiikka: Termillä kuvataan alueiden välisten kehityserojen vähentämiseen tähtäävää politiikkaa. Termillä voidaan tarkoittaa myös jonkin intressiryhmän suhtautumista alueiden välisiin kehityseroihin.

Aluekehitysinstrumentti / aluekehittämisrahasto: Joukko erilaisia kehittämisrahastoja, joista voidaan jakaa tukea aluekehittämishankkeisiin, esim. EAKR Euroopan aluekehitysrahasto, ESR Euroopan sosiaalirahasto, JTF Just Transition Fund, Maaseuturahasto tai alueellinen maakuntarahasto.

Biodiversiteetti (myös biologinen tai luonnon monimuotoisuus): Maapallon tai sen jonkin osan elollisen luonnon monimuotoisuus, joka ilmenee lajirunsauteina eli alueen eri lajien lukumääränä, lajien sisäisenä perinnöllisenä vaihteluna sekä lajien muodostamien ekosysteemien moninaisuutena.

Biotalous: Termillä tarkoitetaan useimmiten luonnosta saatavien uusiutuvien materiaalien hyödyntämistä sekä niihin liittyviä teknologioita. Termiä käytetään usein erilaisissa elinkeinopoliittisissa yhteyksissä kuvaamaan uusiutuvien luonnonvarojen hyödyntämiseen perustuvaa taloudellista toimeliaisuutta.

Ekologinen kestävyys: Luonnon monimuotoisuuden ja ekosysteemien toiminnan varmistaminen sekä ihmisten toiminnan sopeuttaminen siihen niin, ettei luonnon kantokyky ylitä saastumisen, luonnonvarojen liikakäytön, tai planetaaristen rajojen ylittymisen vuoksi.

Ekologiset reunaehdot: Ajatus, jonka mukaan ekologisen kestävyuden tulisi muodostaa ehdottomat rajat ihmistoiminnalle, ts. ekologisen kestävyuden tulisi olla muita kestävyuden ulottuvuuksia perustavammassa asemassa. Samaan ajatukseen viitataan myös vahvan kestävyuden käsitteellä.

Kestävä kehitys: Sosiaalinen, taloudellinen, ympäristöllinen ja kulttuurinen kehitys, joka ei vaaranna nykyisten eikä tulevien sukupolvien mahdollisuuksia tyydyttää omat tarpeensa.

Kestävyys siirtymä, myös kestävyysmurros: Siirtymä ekologisesti kestävämpään yhteiskuntaan.

Kokonaiskestävyys: Planetaaristen rajojen sisälle mahtuva taloudellisesti, sosiaalisesti ja kulttuurisesti kestävä kehitys.

Laaja elinvoimakäsitys: Sellainen ymmärrys kunnan tai alueen vetovoiman kehittämisestä, joka huomioi perinteisten elinkeinopoliittisten näkökulmien rinnalla laajasti ympäristöarvot, kestävä elämäntavan toteuttamisen edellytykset sekä hyvinvoinnin.

Oikeudenmukainen siirtymä: Kestävyyssiirtymän (ks. ed.) toteuttaminen tavalla, jossa murroksen negatiivisia sivuvaikutuksia ehkäistään, lievennetään ja tarvittaessa kompensoidaan siten, että kaikilla on yhtäläiset mahdollisuudet päästä osaksi siirtymän hyödyistä eikä siirtymästä aiheudu millekään taholle kohtuutonta haittaa.

Ohjelma-asiakirja: EU:n aluekehitysrahoituksen jakamista ohjaava asiakirja kulkeekin 7-vuotiselle rahoituskaudelle. Ohjelma-asiakirja hyväksytään EU-komissiossa mutta valmistellaan yhteistyönä EU-jäsenmaiden kesken. Suomesta valmistelutyötä koordinoi työ- ja elinkeinoministeriö.

Planetaarinen hyvinvointi: Tila, jossa globaalit ja laajat ekosysteemitason prosessit säilyvät siinä määrin vahingoittumattomina, että ne tarjoavat inhimillisille ja ei-inhimillisille lajeille ja organismeille hyvinvoinnin mahdollisuudet nyt ja tulevaisuudessa. Planetaarinen hyvinvointi on yhteydessä vahvan kestävyysparadigmaan, mutta lukee myös ei-inhimillisen luonnon hyvinvoinnin tärkeiden ja turvattavien asioiden joukkoon sen itsensä eikä vain ihmishyötyjen vuoksi. vuoksi.

Planetaariset rajat: Olemassaolomme kannalta kriittiset tekijät ja niihin liittyvät kynnysarvot, joiden sisällä ihmisen toiminnan tulisi pysyä säilyttääksemme ihmiskunnan elinmahdollisuudet tulevaisuudessa. Nämä tekijät ovat ilmastonmuutos, merien happamoituminen, yläilmakehän otsonikato, typen ja fosforin kierto, makean veden käyttö, maankäytön muutokset, luonnon monimuotoisuuden heikkeneminen, ilmakehän pienihiukkaset ja kemiallinen saastuminen.

Rahoituskausi: 7-vuotinen aluekehitysrahoituksen ohjelmakausi, edellinen 2014–2020, seuraava 2021–2027. Rahoituskauden toimintaa ohjaa ohjelma-asiakirja.

SDG, Sustainable Development Goals: YK:n Agenda 2030:een liittyvät kestävä kehityksen tavoitteet, joita on yhteensä 17 ja alatavoitteita 169. Tavoitteissa on sitouduttu vuoteen 2030 mennessä poistamaan köyhyys ja nälkä kaikkialta; vähentämään eriarvoisuutta; edistämään rauhanomaisia, oikeudenmukaisia ja osallistavia yhteiskuntia; turvaamaan ihmisoikeudet ja edistämään sukupuolten välistä tasa-arvoa; varmistamaan maapallon ja sen luonnonvarojen, merien sekä ilmakehän suojeleminen; sekä edistämään kaikkia koskevaa kestävää talouskasvua, yhteistä hyvinvointia ja säällisiä työoloja.

Vahva kestävyys: ks. ekologiset reunaehdot.

1. Johdanto aluekehittämisen kestävyteen

1.1 Mistä puhumme, kun puhumme aluekehittämisestä ja sen kestävydestä?

Aluekehittämisen ymmärrämme pyrkimyksenä ohjata jonkin alueen muutosta haluttuun suuntaan. Arvioidessamme aluekehittämisen kestävyttä perehdymme siis eri toimijoiden tietoiseen ja päämäärähakuiseseen aluekehittämistyöhön, joka on eri asia kuin jonkin alueen muutosta kuvailevat termit aluekehitys tai aluemuutos¹. Toiminta esimerkiksi jonkin alueen yrityksissä tai hankkeissa vaikuttaa väistämättä yritystä ympäröivän alueen kehitykseen. Usein – tässäkin raportissa – aluekehittämistyöhön keskitytään kuitenkin kapeammassa mielessä, rajautuen etenkin julkisiin varoin tuettuun aluekehittämiseen.

Suomessakin aluekehittämistyötä ohjaavat kansallinen lainsäädäntö sekä kansainvälisesti sovitut säännöt ja Euroopan unionissa EU-maiden yhteistyönä valmisteltu ohjelma-asiakirja. Käytännön rahanjaosta vastaavat alueilla toimivat ELY-keskukset sekä maakuntien liitot. EU:n alla on eri aluekehitysrahastoja, kuten Euroopan sosiaalirahasto (ESR) ja Euroopan aluekehitysrahasto (EAKR) ja uusi oikeudenmukaisen siirtymän rahasto (JTF), joista osoitetaan varoja aluekehittämistoimiin paikallisille toimijoille. Yritykset, yhdistykset ja muut toimijat voivat hakea aluekehitysrahoitusta esimerkiksi investointeihin tai erilaisiin hankkeisiin.

Tämä raportti perustuu Aluekehittämisen kestävyden kivijalka -selvityshankkeen aikana tehtyyn katsaukselliseen, empiiriseen ja teoreettiseen työhön. Hankkeessa tarkasteltiin aluekehittämisen kestävyden parantamisen edellytyksiä. Tässä loppuraportissa esitämme ehdotuksia kestävyystavoitteiden saavuttamiseksi. Ehdotukset perustuvat hankkeessa kerätyn työpaja-aineiston analyysiin sekä monitieteiseen tutkimuskirjallisuuteen; prosessikuvaus on raportin liitteenä.

Hankkeen käsitteellis-teoreettista työtä kuvaa yhteisten nimittäjien etsiminen yhteiskunnallisten kestävyyspyrkimysten ja aluekehittämiselle tyypillisten pyrkimysten välillä. Perehdyimme kestävyystutkimuskirjallisuuteen sekä aluekehityksen ja aluepolitiikan tutkimuskirjallisuuteen, pyrkien vastaamaan kysymykseen: millaista aluekehittämistyön tulisi olla, jotta se täyttäisi aluekehittämiselle annetut keskeiset tavoitteet ja olisi myös kestävä? Työotetta voi siis kuvata kestävyystutkimuskirjallisuuden perustuvaksi aluekehittämisen analyysiksi.

Keski-Suomessa kerätyn työpaja-aineiston analyysi syventää ymmärrystä maakunnan aluekehittämisen toimintaympäristöstä. Näin voitiin konkretisoida, havainnollistaa ja testauttaa katsauksellisen ja käsitteellisen työn tuloksia. Tämän loppuraportin

¹ Vrt. Sotarauta, M. 2018. Aluekehittämisen muutos, peruskäsitteet ja kevyt avaus tulevaan. Sente työraportteja 41/2018. https://homepages.tuni.fi/markku.sotarauta/verkkokirjasto/sotarauta_alke_wp.pdf

tavoitteena on antaa kuva kokonaiskestävän aluekehittämisen reunaehdoista ja edellytyksistä kaikille aiheesta kiinnostuneille päätöksentekijöille ja viranhaltijoille.

1.2 Aluekehittämisen kokonaiskestävyys ratkaistaan paikallisilla suunnanmuutoksilla

Kehittyminen mielletään usein aluetalouden eriasteiseksi kohentumiseksi. Talouden kasvaessa ihmisten aineellinen hyvinvointi usein lisääntyy, mutta yhtä usein elinympäristöjen ja luonnontilaisten alueiden kunto heikkenee. Siirtymä kohti kestävä tuotantoa ja kulutusta onkin yksi aikamme suurimpia haasteita. Aluekehittämisessä taloudellista kestävyyttä arvioidaan nykyään verrattain monipuolisesti, mutta kestävyuden muita osa-alueita eli ekologista, sosiaalista tai kulttuurista (tai kokonaiskestävyyttä) käsitellään hyvin vähän, jos ollenkaan. Kuitenkin vaatimukset ekologisen kestävyuden ottamisesta huomioon kehityksen reunaehtona määrittävät myös aluekehittämisen toimintaympäristöä mm. YK:n biodiversiteettisopimuksen, Aichi-tavoitteiden,² EU:n ja Suomen biodiversiteettistrategian, Pariisin ilmastopöytäkirjan ja kansallisen ilmastolain sekä EU:n ja ministeriöiden aluekehitykseen suunnatun rahoituksen kautta.

Ekologisen kestävyuden vaatimus sisältyy myös EU:n alue- ja rakennepolitiikan ohjelma-asiakirjaehdotuksen *Uudistuva ja osaava Suomi 2021–2027* kuulemisversioon, jonka toisessa kappaleessa todetaan: *Ohjelman toteutuksessa noudatetaan ”Do no significant harm” -periaatetta, joka tarkoittaa, että ei voida rahoittaa ympäristöä vahingoittavia hankkeita. Periaate ja Pariisin ilmastopöytäkirja sitovat kaikkea EU:n rahankäyttöä ja kaikkia rahastoja.* Ohjelma-asiakirja asettaa myös aluekehitysrahoituksen hakijat pohtimaan toimintasuunnitelmiaan tässä valossa.³

Alueiden tasapainoinen kehittyminen ja alueiden välisten kehityserojen vähentäminen ovat olleet aluekehittämisen keskeisiä tavoitteita ja siten myös aluekehittämistyön tärkeä poliittinen oikeuttaja.⁴ Tasapainoista aluekehitystä arvioidaan tyypillisesti esimerkiksi uusien työpaikkojen syntymisen ja vanhojen säilyttämisen näkökulmasta. Aluekehittämistyöllä on kuitenkin kahtalainen suhde kestävyyteen. Yhtäältä alueiden välisten kehityserojen tasaaminen sekä talouden ja sosiaalisen kestävyuden näkökulma edellyttävät usein työllisyyden parantamista nimenomaan reuna-alueilla. Toisaalta työn vaikutus ekologiseen kestävyyteen voi olla ongelmallinen. Työpaikkakehityksen ja ekologisen kestävyuden välistä suhdetta onkin syytä seurata erityisen tarkasti juuri silloin, kun paine aktiivisiin aluekehittämistoimiin – työllisyyden lisäämiseksi ja turvaamiseksi – on suurin (huomattavien) alueellisten

² Strategic Plan for Biodiversity 2011-2020, including Aichi Biodiversity Targets
<https://www.cbd.int/sp/>

³ <https://valtioneuvosto.fi/-/1410877/eu-n-alue-ja-rakennepolitiikan-ohjelmaehdotus-uudistuva-ja-osaava-suomi-2021-2027-lausuntokierrokselle>

⁴ Ks. esim. Ahlqvist, T., & Moisio, S. 2014. Neoliberalisation in a Nordic state: From cartel polity towards a corporate polity in Finland. *New Political Economy*, 19(1), 21–55. Ks. myös Moisio, S. 2012. Valtio, alue, politiikka: Suomen tilasuhteiden sääntely toisesta maailmansodasta nykypäivään. Vastapaino.

kehityserojen vuoksi. Vaikka matala työllisyys ei aina ole leimallisesti harvaan asutujen maakuntien reuna-alueiden ongelma, nämä alueet ovat silti tyypillisesti elinkeinorakenteeltaan alkutuotantopainotteisia, usein ikääntyneen ja matalan koulutustasteen väestön alueita. Tällöin kasvun eväitä haetaan monesti raaka-ainehakuisesta tuotannon kasvattamisesta. Viime aikoina erityisesti biotalouden mahdollisuuksista aluekehityksen yhtenä ajurina onkin käyty paljon keskustelua.⁵

Biotalouteen usein liittyvän raaka-aineintensivisyyden ja ekologisen kestävyiden välinen jännite korostuu Keski-Suomen kaltaisissa maakunnissa, joissa uusiutuvilla luonnonvaroilla ja etenkin metsillä on verrattain suuri aluetaloudellinen merkitys. Erilaiset intressiryhmät pyrkivät *biotalous*-termillä korostamaan uusiutuvien luonnonvarojen ja etenkin metsien hyödyntämisen strategista merkittävyyttä aluekehittämistyötä ohjaavissa asiakirjoissa kuten maakuntastrategioissa. Uusiutuvien luonnonvarojen hyödyntämistä merkitsevä biotalous määrittyy suhteessa vastinpariinsa eli *fossiilitalouteen* (uusiutumattomien luonnonvarojen hyödyntämiseen). Vuonna 2014 julkaistun Suomen kansallisen biotalousstrategian mukaan ”Biotaloudella tarkoitetaan taloutta, joka käyttää uusiutuvia luonnonvaroja ravinnon, energian, tuotteiden ja palvelujen tuottamiseen. Biotalous pyrkii vähentämään riippuvuutta fossiilista luonnonvaroista, ehkäisemään ekosysteemien köyhtymistä sekä edistämään talouskehitystä ja luomaan uusia työpaikkoja kestävä kehityksen periaatteiden mukaisesti.”⁶

Kuitenkin juuri luonnonvarojen, uusiutuvienkin, entistä intensiivisempi käyttö on ongelma useiden kestävyiden eri ulottuvuuksien ja erityisesti ekologisen kestävyiden näkökulmasta. Todellinen testi biotaloudelle onkin se, korvaako biopohjaisten materiaalien käyttö fossiilisia polttoaineita ja uusiutumattomia materiaaleja vai merkitseekö se lisäkulutusta, ja onko biotalous sopusoinnussa monimuotoisuuden säilyttämisen ja hiilensidontatavoitteiden kanssa.⁷

Kestävä kehityksen edistämiseksi aluekehittämistä onkin ohjattava uuteen suuntaan: tukemaan siirtymistä ekologisesti kestävämpään yhteiskuntaan sosiaalisesti kestäväällä tavalla. Sosiaalista kestävyttä voidaan lähestyä tyypillisesti käytettyjen sosioekonomisten mittareiden ohella oikeudenmukaisen (kestävyys)siirtymän näkökulmasta. Oikeudenmukainen siirtymä tarkoittaa, että siirtymän negatiivisia sosiaalisia ja taloudellisia vaikutuksia ehkäistään, lievennetään ja tarvittaessa kompensoidaan siten, että siirtymästä ei aiheudu kenellekään kohtuutonta haittaa ja että kaikilla on yhtäläinen mahdollisuus päästä osaksi siirtymän hyödyistä. Oikeudenmukaista siirtymää tukemalla panostetaan siten myös sosiaaliseen kestävyteen.

Aluekehittämisen yleisten tavoitteiden, kuten alueiden välisten (sosioekonomisten) kehityserojen tasaamisen, ja oikeudenmukaisen siirtymän välillä on lukuisia yhteyk-

⁵ Refsgaard, K. et al. 2021. Bioeconomy – A driver for regional development in the Nordic countries, *New Biotechnology*, Vol. 60, 2021, 130-137, <https://doi.org/10.1016/j.nbt.2020.10.001>.

⁶ Sustainable Growth from Bioeconomy – The Finnish Bioeconomy Strategy. 2014. Helsinki: Edita.

⁷ Kunnas, J., & Myllyntaus, T. 2020. Lessons from the Past? Finnish Forest Utilization from the mid-18th Century to the Present, *Environment and History*, Fast Track, <https://doi.org/10.3197/096734020X15900760737121>

siä. Alueellisesta näkökulmasta on esimerkiksi merkille pantavaa, että kestävyys siirtymän taloudelliset haasteet voivat kohdistua eri väestöryhmiin ja alueille epätasaisesti. Yhtenä esimerkkinä ovat ilmastotoimien tuomat muutokset turvetuotantoaluiden hyödyntämiseen ja turve-elinkeinoihin. Vaikka esimerkiksi turvetuotannosta luopuminen tukee pitkällä aikavälillä koko yhteiskunnan ekologista perustaa, voivat sitä edistävien toimien alueelliset vaikutukset lyhyellä aikavälillä kohdistua hyvin epätasaisesti. Julkistalouden ja hyvinvoinnin edellytykset voivat heikentyä tietyillä alueilla korostetusti mm. työpaikkavaikutusten kautta, työpaikkojen menetysten ja yritysten toimintaedellytysten katoamisen vuoksi.

Oikeudenmukaisen siirtymän näkökulmasta onkin perusteltua tukea toimintaa, joka auttaa sopeutumaan kestävyystoimien mahdollisesti epäsuhtaiseen taakanjakoon. On varmistuttava, että jo valmiiksi sosioekonomisesti heikossa asemassa olevat alueet tai ihmisryhmät eivät joudu yksin kantamaan taloudellista taakkaa sellaisista kestävyystoimista, jotka hyödyttävät koko yhteiskuntaa ja ovat ihmiskunnan tulevaisuuden turvaamiseksi välttämättömiä. Aluekehittämisrahoitusta suuntaamalla kestävyys siirtymän oikeudenmukaisuutta voidaan edistää aktiivisesti esimerkiksi tukemalla uudelleen koulutautumista ja elinkeinorakenteen monipuolistamista. Aluekehittäminen on tällöin paitsi taloudellisen kehittämisen väline, myös sosiaalisen koheesion vahvistamisen instrumentti.

Käsillä oleva raportti suosituksineen on kestävyystutkimusta, joka soveltaa kestävyystutkimukseen painottuvaa käsitteistöä aluekehityksen käytännön kontekstiin. Raportin lopussa olevat suositukset on tarkoitettu sovellettaviksi aluekehittämistyöhön eri puolella Suomea.

2. Tutkimuksellinen viitekehys

Tässä luvussa esittelemme ja perustelemme raportin tieteellistä lähestymistapaa. Aloitamme kestävä kehityksen käsitteen taustoittamisella ja avaamme kestävyysden eri ulottuvuuksien keskinäistä suhdetta. Sen jälkeen kuvaamme, miten globaalit ja paikalliset ympäristöhaasteet asettavat vaatimuksia kestävyysden määrittelyyn. Esittelemme vahvan kestävyysden käsitteen ja sen merkityksen tälle raportille sekä kokonaiskestävyysden käsitteen aluekehittämisen kontekstissa. Luku päättyy oikeudenmukaisen siirtymän kuvaukseen ja sen sitomiseen aluekehittämisen toimintaympäristöön.

2.1 Kestävästä kehityksestä käsitteen kritiikkiin

Kestävä kehityksen käsite vakiintui käyttöön ja nousi poliittiseen keskusteluun maailmanlaajuisesti 1980-luvulla YK:n Brundtlandin komission raportin myötä.⁸ Komissio määritteli kestävä kehityksen sellaiseksi, "joka tyydyttää nykyhetken tarpeet viemättä tulevilta sukupolvilta mahdollisuutta tyydyttää omat tarpeensa." Komissio

⁸ YK-liitto: Historiaa ja toiminnan taustoja. <https://www.ykliitto.fi/yk-teemat/kestava-kehitys/historiaa-ja-toiminnan-taustoja>

yritti löytää sopusoinnun talouskasvun ja luonnon hyvinvoinnin välille. Perushengel-tään käsitettä voidaan kuitenkin luonnehtia kasvuoptimistiseksi, sillä talouskasvua pidettiin välttämättömänä sosiaalisten ongelmien ja ympäristöongelmien ratkai-semiseksi. Myöhemmässä keskustelussa ja kielenkäytössä talouskasvu onkin usein jy-rännnyt alleen muut tavoitteet, ja kestävä kehitys on tulkittu kestäväksi kasvuksi.⁹

Talouskasvussa ei kuitenkaan ole mitään mekanismia, joka automaattisesti ratkaisisi sosiaalisia tai ympäristöllisiä ongelmia. Välttämätön syy-yhteys on pikemminkin päinvastainen: asianmukaiset ympäristönormit ja -suojelu ovat edellytys talouskas-vulle pitkällä aikavälillä. Ongelmana ei välttämättä ole talouskasvu sinänsä, vaan muiden yhteiskunnallisten tavoitteiden alistaminen sen alle. Vielä perustavanlaatui-sempana ongelmana voidaan pitää kestävän kehityksen ulottuvuuksien tulkitsemista rinnakkaisina, tasavertaisina tavoitteina, sillä ekologinen ulottuvuus luo muille kes-tävyyden ulottuvuuksille reunaehdot: se, mikä ei ole pitkällä tähtäimellä ekologisesti kestävä, ei voi olla pitkällä aikavälillä kestävä muidenkaan kriteerien osalta.¹⁰

YK:n Agenda 2030 kestävän kehityksen tavoitteet (SDG) voidaan nähdä Brundtlan-din komission työn jatkeena. Tavoitteita on yhteensä 17 ja alatavoitteita 169. Näiden myötä on sitouduttu vuoteen 2030 mennessä poistamaan köyhyys ja nälkä kaikki-alta; vähentämään eriarvoisuutta maiden sisällä ja niiden välillä; edistämään rau-hanomaisia, oikeudenmukaisia ja osallistavia yhteiskuntia; turvaamaan ihmisoikeu-det; edistämään sukupuolten välistä tasa-arvoa ja vahvistamaan naisten sekä tyttö-jen oikeuksia ja mahdollisuuksia. Näiden lisäksi tavoitteena on varmistaa maapallon ja sen luonnonvarojen jatkuva suojelu ja edistää kaikkia koskevaa kestävää talous-kasvua, yhteistä hyvinvointia ja säällisiä työpaikkoja kaikille, ottaen huomioon eri maiden kehitystasot ja valmiudet.¹¹

Kestävän kehityksen tavoitteiden toteutuminen ei välttämättä tarkoita kokonaisval-taista kestävyyttä, joka toteutuu vain, jos toimet mahtuvat planetaaristen rajojen sisäpuolelle. Nykymenolla kestävän kehityksen tavoitteet eivät toteudu planetaaris-ten rajojen sisällä: ongelmana on ilmeinen ristiriita ympäristötavoitteiden (SDG:t 13, 14 ja 15) ja sosioekonomisten tavoitteiden välillä.¹²

⁹ Brundtland, G. 1987. Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future. United Nations General Assembly document A/42/427; Myöhemmästä käsitteen kritiikistä esim. Lélé, S. 1991. Sustainable development: A critical review, *World Development*, Vol-ume 19, Issue 6, [https://doi.org/10.1016/0305-750X\(91\)90197-P](https://doi.org/10.1016/0305-750X(91)90197-P); Peltomäki, P. 1997. Kestävä ke-hitys – tavoitteet ja todellisuus, esimerkkinä Sumiaisten kunta. Sosiologian Pro Gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto, Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, sosiologian yksikkö.

¹⁰ Kunnas, J., & Myllyntaus, T. 2007. The Environmental Kuznets Curve Hypothesis and Air Pollu-tion in Finland, *Scandinavian Economic History Review*, Vol. 55, No. 2, 101-27; Kunnas, J. 2012. "The Theory of Justice in a Warming Climate - John Rawls' theory applied to Finland." *Electronic Green Journal*, 1(34). <http://bit.ly/1tcqWeN>

¹¹ <https://www.ykliitto.fi/yk-teemat/kestavan-kehityksen-tavoitteet>

¹² Randers, J. et al. 2019. Achieving the 17 Sustainable Development Goals within 9 planetary boundaries, *Global Sustainability* 2, e24, 1–11. <https://doi.org/10.1017/sus.2019.22>.

2.2 Globaalit ja paikalliset ympäristöhaasteet

Ekologisista kehityskuluista syntyvät kestävyden reunaehdot korostavat ekologista kestävyttä edistävien muutosten välttämättömyyttä. Elämme aikakautta, jossa useat päällekkäiset ekologiset kriisit uhkaavat kaikkien hyvinvointia.¹³ Erilaiset luonnonkatastrofit kuten tulvat, maastopalot ja lämpöennätykset ovat esimerkkejä siitä, millaisia radikaaleja ja ennustamattomia muutoksia lämpenevä ilmasto voi aiheuttaa tulevaisuudessa. Turvallisena pidetyn 1,5°C lämpenemisen taso ylitetään kaikesta huolimatta todennäköisesti jo 2030-luvulla, joten myös sopeutumistoimia tarvitaan.¹⁴

Kuva 1 Pölyttäjät ovat yhdet tärkeimmistä ekosysteemipalvelujen tarjoajista.

Kuva: Jan Kunnas

Ilmastonmuutosta ehkä jopa suurempi uhka on biodiversiteettikriisi eli luontokato, joka ilmenee elinympäristöjen häviämisenä, pirstoutumisena ja köyhtymisenä sekä lajikatona. Luontokato uhkaa ei-inhimillisen elämän säilymistä ja sitä kautta myös ihmisille välttämättömiä ekosysteemipalveluja kuten pölytystä.¹⁵ Lajien ja elinympäristöjen häviämistähti on kiihtyvää¹⁶, eikä muutosta ole saatu kuriin tavoitteiden asettamisesta huolimatta.¹⁷ Ilmastonmuutoksen ja biodiversiteettikriisin suhde on toisi-

¹³ Steffen, W. et al. 2015. Planetary boundaries: Guiding human development on a changing planet, *Science* Vol. 347, Issue 6223, doi:10.1126/science.1259855

¹⁴ IPCC. 2021. Summary for Policymakers. In: Climate Change 2021: The Physical Science Basis. Contribution of Working Group I to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change [Masson-Delmotte, V. et al. (eds.)]. Cambridge University Press.

¹⁵ IPBES. 2016. Summary for policymakers of the assessment report of the Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services on pollinators, pollination and food production. Secretariat of the Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services, Bonn, Germany; Wagner DL (2020) Insect Declines in the Anthropocene. *Ann Rev Ent* 65(23): 1–24 <https://doi.org/10.1146/annurev-ento-0111019025151>

¹⁶ IPBES & IPCC. 2021. IPBES-IPCC Co-Sponsored Workshop Report: Biodiversity and Climate Change – Scientific outcome. <https://doi.org/10.5281/zenodo.4659158>

¹⁷ Strategic Plan for Biodiversity 2011-2020, including Aichi Biodiversity Targets. Convention on Biological Diversity. <https://www.cbd.int/sp/>

aan voimistava: ilmastonmuutos vahvistaa globaalia biodiversiteettikriisiä ja luontokato puolestaan heikentää eri lajien ja eliöiden kykyä selviytyä muuttuvassa ilmastossa.¹⁸

Jo nykyinen ilmaston lämpeneminen aiheuttaa runsaasti kielteisiä vaikutuksia, mutta nykyisen jatkuminen tarkoittaisi katastrofaalisia seurauksia globaalisti ja paikallisesti. Monet vaikutukset ovat yhteiskunnallisesti mittavia. Lisääntyvät riskit tulvava-hinkoihin, hulevesitulviin, voimakkaisiin hellejaksoihin ja sähköjakelun laajoihin häiriöihin voivat aiheuttaa lukuisia suoria ja epäsuoria infrastruktuuri-, terveys- ja työtehohaittoja. Erityisen haavoittuva tuotannonala on maatalous, jossa pidentyvistä kasvukaudesta huolimatta sadannan muutokset, äärisäät sekä lisääntyvät eläin- ja kasvitaudit luovat merkittäviä tuotantoriskejä; metsälalla riskit puolestaan kasvavat merkittävästi mm. tuulituhojen, tautiriskien ja metsäpalovaaran vuoksi.¹⁹

Boreaalisen havumetsävyöhykkeen ja sen myötä havupuiden varaan rakentuvan metsäteollisuuden on ennakoitu muuttuvan voimakkaasti, pahimmillaan katoavan, Suomesta vuosisadan loppuun mennessä.²⁰ Tämän vuoksi tarvitaan määrätietoisia toimia ilmastonmuutoksen haittojen minimoimiseksi sekä muutokseen sopeutumiseksi. Toimia tarvitaan myös luonnon monimuotoisuuden suojelemiseksi, sekä ihmisen että luonnon itsensä vuoksi. Muutokset on rajattava tasolle, jossa luontokato saadaan pysäytettyä ja jossa ekosysteemien terveys ja sopeutumiskyky voidaan turvata eikä esimerkiksi luontotyyppejä uhanalaistu nykyistä enempää muutosten seurauksena.

Yllä kuvattujen merkittävimpien ekologisten uhkien lisäksi on tunnistettu myös muita kriittisellä tasolla olevia kynnyksarvoja, joiden rajaaminen turvalliselle tasolle vaatii aktiivisia toimia. Stockholm Resilience Centre -tutkimuslaitos on määritellyt yhdeksän kriittistä tekijää ja niihin liittyvää kynnyksarvoa, joiden sisällä ihmisten toiminnan tulisi pysyä säilyttääksemme ihmiskunnan elinmahdollisuudet tulevaisuudessa. Nämä tekijät ovat ilmastonmuutos, merien happamoituminen, yläilmakehän otsonikato, typen ja fosforin kierto, makean veden käyttö, maankäytön muutokset, luonnon monimuotoisuuden heikkeneminen, ilmakehän pienhiukkaset ja kemiallinen saastuminen. Kriittisille tekijöille on asetettu varovaisuusperiaatteen mukaan määrälliset kynnyksarvot, joiden ylittäminen lisää suurten ja väistämättömien ympäristömuutosten riskiä. Näiden tekijöiden välillä on myös paljon keskinäisriippuvuuksia, joita ei pystytä kunnolla tunnistamaan. Muutokset yhdessä saattavat aiheuttaa ennustamattomia muutoksia muissa tekijöissä. Siksi ihmiskunnan tulevaisuuden kannalta oleellista on varovaisuusperiaatteen omaksuminen kaiken päätöksenteon perustaksi.²¹

¹⁸ Pörtner, H.O. et al. 2021. Scientific outcome of the IPBES-IPCC co-sponsored workshop on biodiversity and climate change; IPBES secretariat, Bonn, Germany, DOI:10.5281/zenodo.4659158.

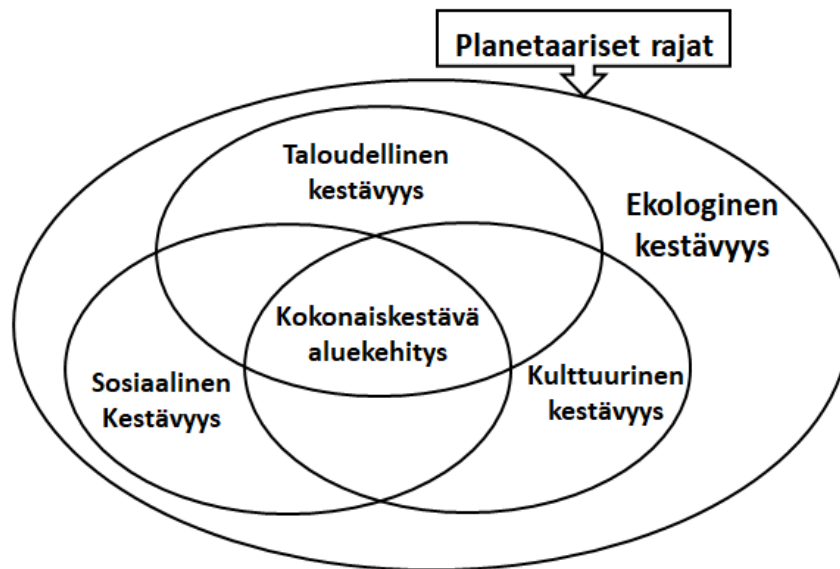
¹⁹ Tuomenvirta, H. et al. 2018. Sää- ja ilmastoriskit Suomessa - Kansallinen arvio.

<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-601-0>; Venäläinen, A., Lehtonen, I., Laapas, M. et al. 2020. Climate change induces multiple risks to boreal forests and forestry in Finland: A literature review. *Glob Change Biol.* 26: 4178–4196. <https://doi.org/10.1111/gcb.15183>

²⁰ Kummu, M. et al. 2021. Climate change risks pushing one-third of global food production outside the safe climatic space, *One Earth*, <https://doi.org/10.1016/j.oneear.2021.04.017>

²¹ Rockström, J. et al. 2009. Planetary boundaries: Exploring the safe operating space for humanity. *Ecology and Society* 14, vol. 2.: 32. <http://www.ecologyandsociety.org/vol14/iss2/art32>

Ihmistoiminnan vuoksi neljä yhdeksästä planetaarisesta rajasta on jo ylittänyt vaarallisen tai kriittisen tason turvarajat: ilmastonmuutos, maankäytön muutokset, typen ja fosforin kierto sekä luonnon monimuotoisuuden heikkeneminen eli luontokato.²² Tämän raportin keskeinen lähtökohta on näkemys siitä, että ainoastaan planetaaristen rajojen sisälle mahtuva aluekehitys voi olla kestävä (kuva 2). Kokonaiskestäväksi voidaan kutsua planetaaristen rajojen sisälle mahtuvaa aluekehitystä, joka on myös taloudellisesti, sosiaalisesti ja kulttuurisesti kestävä.

Kuva 2. Kokonaiskestävä aluekehitys mahtuu planetaaristen rajojen sisälle.

2.3 Vahva kestävyysajattelu painottaa ekologisia reunaehtoja

Vahva kestävyys (Strong Sustainability) on tutkimussuuntaus ja paradigma tai tulkitakehys, jonka mukaan ihmistoiminta – mukaan lukien liiketoiminta ja talous – on riippuvaista ekologisista ja sosiaalis-ekologisista järjestelmistä sekä niiden osa ja tästä syystä yhteiskuntien on toimittava ekologisten reunaehtojen puitteissa.²³ Ekologisilla reunaehdoilla voidaan kuvata sitä, että toiminta maapallolla on ekologisesti kestävä ja myös muilla lajeilla kuin ihmisellä on mahdollisuus elää ja menestyä tällä planeetalla. Yhtenä esimerkkinä ekologisten reunaehtojen ylittymisestä Suomessa on luonnonvarojen ylikulutuspäivä: päivämäärä, jolloin ihmistoiminnan ekologinen jalanjälki ylittää tuon vuoden osalta luonnonvarojen uusiutumiskyvyn ja ekosysteemien kyvyn käsitellä kasvihuonekaasupäästöjä. Vuonna 2021 tätä raporttia kirjoitettaessa luonnonvarojen ylikulutuspäivä oli Suomessa 10. huhtikuuta. Koko maailman

²² Steffen, W., Richardson, K., Rockström, J., Cornell, S.E., Fetzer, I., Bennett, E.M., Biggs, R., Carpenter, S.R. et al. 2015. Planetary boundaries: Guiding human development on a changing planet, *Science* Vol. 347, Issue 6223, doi:10.1126/science.1259855 (Accessed 19 September 2016).

²³ Roome, N. 2012. Looking Back, Thinking Forward: Distinguishing Between Weak and Strong Sustainability. *The Oxford Handbook of Business and the Natural Environment*. DOI: 10.1093/oxfordhb/9780199584451.003.0034.

ylikulutuspäivä on yleensä heinä-elokuun taitteessa, joten Suomessa kestävyiden reunaehdot ylittyvät selvästi keskimääräistä merkittävämmiin.²⁴

Vahva kestävyysajattelu – kuten käytännössä kaikki kestävyiden viittaava käsitteistö – tuo mukanaan myös tutkimuksen arvopohjaa määrittävän ankkurin, ja vahvan kestävyiden arvot toimivat myös tämän hankkeen tutkimusvalintoja ja suosituksia ohjaavina periaatteina.

2.4 Kokonaiskestävyiden näkökulmia aluekehittämisen tavoitteisiin

Aluekehittämistyötä ohjaavat tavoitteet on määritetty kansallisessa lainsäädännössä tavalla, joka periaatteessa on mahdollistanut kestävyiden eri ulottuvuuksien monipuolisen huomioon.²⁵ Ilmastonäkökulmat ja ekologinen kestävyys huomioidaan v. 2021 uudistetussa lainsäädännössä, joka korostaa aiempaa enemmän ”kestävän kehityksen, kasvun ja kilpailukyvyiden tavoitetta”.²⁶

Uudessa laissa alueiden tasapainoisen kehittämisen painoarvo suhteessa aluekehittämisen muihin tavoitteisiin – mukaan lukien kestävä kehitys, kasvun ja kilpailukyvyiden tavoitteet – on laskenut. Uudistuneessakin laissa mainitaan tavoite alueiden välisten kehityserojen tasaamisesta. Tavoite on perusteltu etenkin sosiaalisen kestävyiden ja oikeudenmukaisen siirtymän näkökulmasta. Kehityserojen kasvamista tai supistamista valtakunnallisesti ja maakunnan osa-alueiden välillä on tyypillisesti mitattu taloudellisin tai erilaisin sosioekonomisin mittarein. Tässä työssä näkökulmaa laajennetaan: kehityserojen mittaamiseen tarvitaan aiempaa vahvempaa ymmärrystä myös ympäristön tilasta.

Kehityserojen tasaaminen ei ole ainoa aluekehittämisen motiivi, mutta sen voi sanoa olleen aluekehittämisen keskeinen oikeutuksen lähde Suomessa etenkin historiallisessa katsannossa.²⁷ Sosioekonomista kehitystä valtakunnan köyhimmillä alueilla on kiihdytetty myös geopolittisista syistä: Itä- ja Pohjois-Suomessa heikkojen taloudellisten ja sosiaalisten olojen katsottiin jopa uhkaavan valtakunnallisten poliittisten olojen vakautta.

Historian lisäksi viimeaikaisessa niin sanottua alueiden kosto koskevassa keskustelussa analysoidaan poliittiseen populismiin liittyviä riskejä, joita epätasaisesta aluekehityksestä voi seurata.²⁸ Samoin käsillä olevassa raportissa kannetaan huolta epätasaisen aluekehityksen seurauksista, sillä siitä seuraava polarisaatio voi osaltaan

²⁴ WWF Suomi: Ylikulutus <https://wwf.fi/uhat/ylikulutus/> (21.9.2021).

²⁵ Laki alueiden kehittämisestä ja rakennerahastotoiminnan hallinnoinnista (7/2014).

²⁶ HE 47/2021 vp.

https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Documents/HE_47+2021.pdf.

²⁷ Esim. Moisio, Valtio, alue, politiikka: Suomen tilasuhteiden sääntely.

²⁸ Rodríguez-Pose, A. 2018. The revenge of the places that don't matter (and what to do about it). *Cambridge journal of regions, economy and society*, 11(1), 189–209; Lee, N., Cornelius, L., & Rodríguez-Pose, A. 2020. Golfing with Trump. Social capital, decline, inequality, and the rise of populism in the US. *Social Capital, Decline, Inequality, and the Rise of Populism in the Us* (September 2020). CEPR Discussion Paper No. DP15259; Ks. myös Moisio, S. 2019. Houkutus populistien

uhata yhteiskunnan kykyä tehdä riittävän nopeasti kestävyysmurroksen edellyttämiä päätöksiä. On tärkeää, että myös matalasta työllisyydestä kärsivillä alueilla ja maakuntien reuna-alueilla sitoudutaan kestävyysmurroksen edistämiseen, sillä sen tehokas edistäminen edellyttää kollektiivista päätöksentekokykyä.

Nykyistä EU-vetoista aluekehittämistä ja aluesuunnittelua ohjaavat kuitenkin ainakin näennäisesti osin toisenlaiset periaatteet. Erilaiset paikallisuuteen perustuvat periaatteet näkyvät paikkaperusteisessa aluekehittämisessä, jota myös uusin lainsäädäntö perusteluineen²⁹ painottaa. Paikkaperusteinen aluekehittäminen etsii vastauksia globaalitalouden asettamiin haasteisiin.³⁰ Valtiollisen ohjauksen keventämisen sekä kilpailukyky- ja innovaatiokeskeisyyden voi tulkita merkitsevän kehityksen tietynlaista lyhytjänteistymistä ja markkinaehtoistumista.³¹ Kansallisesti hahmotettujen periaatteiden korostamisesta on luovuttu aluekehittämistyön pirstoutuessa EU:n rahoittamaksi kilpailukyky politiikaksi. Tällöin kyse on markkinaehtoiseksi hanketyöksi muotoutuneesta ohjelmaperusteisesta aluekehittämisestä eli tietoisesta epäpolitisoinnista. Kilpailukyky politiikkaan usein liitetty alueiden talouskasvupyrkimys on kuitenkin ympäristökriisin vuoksi perusteltava jatkossa nykyistä paremmin, ekologiset reunaehdot huomioon ottaen.

Alue- ja yhdyskuntasuunnittelussa kestävyysnäkökulmien pitäminen julkisen suunnittelun agendalla on vaikeutunut, sillä keskustelu suunnittelua ohjaavista yleisistä periaatteista on hiipunut.³² Kestävyiden ja kansanvaltaisuuden kaltaisilla laajoilla periaatteilla voi olla vaikeuksia mahtua esimerkiksi kuntien ja kaupunkiseutujen kilpailukykyyn painottuneelle kaavoituksen ja yhdyskuntasuunnittelun asialistalle. Alue- ja yhdyskuntasuunnittelun tutkimuksessa onkin esitetty runsaasti kriittisiä tulkintoja paikallishallinnon kyvystä pitää suunnittelun asialistalla esimerkiksi globaalia kestävyysteemaa.³³ On perusteltua kysyä, missä määrin sama ongelma koskee myös aluekehittämistä: onko kestävyysnäkökulma huomioitavissa nykyistä paremmin aluekehittämisen asialistalla? Voidaanko kestävyys ottaa huomioon ennakoiden, ennen kuin kansallinen tai kansainvälinen sääntely siihen mahdollisesti tulevaisuudessa pakottaa?

äänestämiseen kasvaa suurten kaupunkien väliin jäävillä reuna-alueilla. Helsingin Sanomien kolumni 27.4.2019. <https://www.hs.fi/mielipide/art-2000006085516.html?share=e1f1ec67af8beb-bea101c7bc5e100c7d>

²⁹ Laki alueiden kehittämisen ja Euroopan unionin alue- ja rakennepolitiikan hankkeiden toimeenpanosta (756/2021); HE 47/2021 vp.

³⁰ Luoto, I., & Virkkala, S. 2017. Paikkaperusteinen aluekehittäminen strategisena ohjenuorana. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja, TEM Raportteja 2/2017.

³¹ Kilpailukyky- ja innovaatiohakuisuudesta sekä aluekehittämisen ohjelmaperusteisuudesta, ks. esim. Sotarauta, Aluekehittämisen muutos, peruskäsitteet ja kevyt avaus tulevaan.

Ks. myös esim. Kari-Björbacka, I. 2017. Alue, elinvoima ja sukupuolten työnjako – ohjelmatekstien ja tilastojen vertailua. *Acta Lapponica Fenniae* 28, 5–17.

³² Hytönen, J. 2020. Hyvän suunnittelun muuttuvat periaatteet. *Yhdyskuntasuunnittelu*, 58(2).

³³ Allmendinger, P., & Haughton, G. 2013. The Evolution and Trajectories of English Spatial Governance: 'Neoliberal' Episodes in Planning. *Planning, Practice & Research* 28(1), 6–26; Hytönen, J. 2019. Limits of localism: Institutional perspectives on communicativeness, neoliberalization and sustainability in Finnish spatial planning. *Nordia Geographical Publications*, 48(4); Purcell, M. 2006. Urban democracy and the local trap. *Urban Studies* 43: 11, 1921–1941.

Jo nykyisillä aluekehittämisen instrumenteilla voidaan tiettyyn rajaan asti edistää kestävyuden, kansanvaltaisuuden ja sosioekonomisen tasapainoisuuden kaltaisia pyrkimyksiä ja periaatteita. Eri pyrkimyksistä ja periaatteista painotamme tässä raportissa etenkin ns. vahvaa kestävyttä ja soveltuvien osin – oikeudenmukaiseen siirtymään liittyen – myös sosioekonomisesti tasapainoista kehitystä. Näistä näkökulmista voidaan yksinkertaistaen todeta, että aluekehittämisen tulee edistää entistä kohdennetummin nimenomaan ympäristön tilaa heikentämättömiä aloitteita, myös alkutuotantovaltaisilla alueilla. Luonnon monimuotoisuus voidaan mieltää pääomaksi, jonka heikentäminen on erityisen ongelmallista silloin, jos materiaalien jalostuksesta koituva hyöty valuu ”resurssiperiferiasta” maakunnan ulkopuolelle tai maakunnan verrattain vauraille keskusalueille.³⁴ Tällöin luonnon monimuotoisuutta syrjäisillä alueilla heikennetään kaupunkikeskuksiin kasaantuvan taloudellisen kasvun palvelemiseksi. Kaikenlainen taloudellisen toiminnan kiihdyttäminen ei siis välttämättä edistä alueiden kehittymisen tasapainoisuutta vaan jopa päinvastoin. Ratkaisuja voidaan etsiä esimerkiksi korkeampaan jalostusasteeseen liittyvistä, hyödyt aluetasolle jättävistä toimenpiteistä. Toisaalta ekologista kestävyttä edistävien toimenpiteiden mahdolliset negatiiviset sosioekonomiset seuraukset tulee huomioida erityisen tarkasti siellä, missä aluetalous ja julkinen talous selkeimmin kärsivät kestävyysmurroksen seurauksista.

2.5 Oikeudenmukainen siirtymä

Toimet vähähiilisen ja luonnon monimuotoisuutta tukevan talouden edistämiseksi eivät saa aiheuttaa kohtuutonta haittaa kenellekään.³⁵ Ekologista kestävyttä ja kii-reellisiä ilmastotoimia korostavan kestävyys siirtymän yhteydessä toimien hyväksytävyyden keskiöön onkin noussut murroksen oikeudenmukaisuusvaikutusten huomiointi. Kestävyys siirtymään liittyvillä suurilla rakenteellisilla muutoksilla on monia sosiaalisia ja taloudellisia vaikutuksia: muutoksia aiheutuu niin elämäntapoihin, käyttäytymismalleihin, normeihin kuin elinkeinoelämään ja työllisyyteen. Alun perin hiiliteollisuuden lakkauttamisen alueellisiin talous- ja työllisyysvaikutuksiin keskittynyt oikeudenmukaisen tai reilun siirtymän (joskus myös kestävä siirtymä) tutkimus on sittemmin laajentunut, ja se kattaa nykyään useimmat (kestävyyden murroksen kannalta) keskeiset tuotannon ja kulutuksen järjestelmät sekä työllisyyden ja laajemminkin sosiaalisen ja ympäristöoikeudenmukaisuuden näkökulmat.³⁶ Nykyisessä merkityksessään oikeudenmukainen siirtymä onkin kestävä kehityksen eri ulottuvuudet yhteen nivova käsite.

³⁴ Resurssiperiferia tarkoittaa alueita, joiden luonnonvaroja hyödynnetään keskusalueiden tarpeisiin. Resurssiperiferisistä alueista sekä niiden edellytyksistä irtautua ”metsäsektoririippuvaisuudesta” ks. esim. Kortelainen, J., & Rannikko, P. 2010. Lieksan elinkaari ja uusiutumiskyky. Teoksessa Kotilainen, J., & Eisto, I. (toim.): Luonnonvarayhdyskunnat ja muuttuva ympäristö – resilienssitutkimuksen näkökulmia Itä-Suomeen. Publications of the University of Eastern Finland, Reports and Studies in Social Sciences and Business Studies, 2, 55-68.

³⁵ Kohtuuttoman haitan määrittely on osin poliittinen, osin moraalifilosofinen kysymys. Usein rajana pidetään esimerkiksi sosiaaliselle oikeudenmukaisuudelle asetettua tyypillistä minimiehtoa, hyvinvoinnin perusedellytyksiä. Tällöin näiden perusedellytysten vahingoittaminen on kohtuuton haitta.

³⁶ Newell, P., & Mulvaney, D. 2013. The political economy of the ‘just transition’. *Geography Journal* 179, 132-140; Williams S., & Doyon, A. 2019. Justice in energy transitions. *Environmental Innovation and Societal Transitions* 31, 144-153.

Erityishuomio reilun siirtymän kirjallisuudessa on jännitteissä, joita väistämättä syntyy ekologisten (ml. ilmasto) tavoitteiden ja oikeudenmukaisuustavoitteiden välille.³⁷ Oikeudenmukaisuuden vaatimus, jota voidaan pitää olennaisena osana kokonaiskestävyyttä, rakentuu perusajatukseksi, jonka mukaan *riittävä ympäristöhaittojen vähentäminen tulee tehdä mahdollisimman oikeudenmukaisella tavalla*. Muotoilussa ekologisen kestävyyden saavuttaminen on siis välttämätön minimiehto, mutta sitä edistävien keinojen oikeudenmukaisuuteen tulee kiinnittää huomiota. Euroopan Unionissa erityishuomiota on kiinnitetty ilmastotoimien alueellisesti vaihteleviin talous- ja työllisyysvaikutuksiin, joiden tasaamiseen ja siirtymän edistämiseen perustettu *Just Transition Fund* toimii ennen kaikkea ”ketään ei jätetä muutoksessa jälkeen” (*leave no one behind*) -periaatteen mukaisesti.

Vaikka ”ketään ei jätetä jälkeen” onkin soveltuva oikeudenmukaisuuden periaatteeksi ja kiinnittää huomion haavoittuvimpien ja huono-osaisimpien ryhmien sekä alueiden tilanteeseen, se on yksinään varsin kapea-alainen näkökulma oikeudenmukaisuuteen. Reilun siirtymän kirjallisuudessa oikeudenmukaisuutta on hahmotettu usein Taulukossa 1 kuvattavan, kolme tarkastelu-ulottuvuutta (sekä murroksen vaikutusten ”korjausulottuvuuden”) kattavan oikeudenmukaisuuden käsitteen kautta.³⁸

Oikeudenmukaisuuden ulottuvuus	Näkökulma oikeudenmukaiseen siirtymään
Jako-oikeudenmukaisuus	Siirtymästä aiheutuvien aineellisten ja aineettomien hyötyjen ja haittojen jakautuminen
Tunnustava eli sosiokulttuurinen oikeudenmukaisuus	Yhtäläisen arvokkuuden ja erityistarpeiden huomioon ottaminen siirtymää koskevassa toiminnassa ja keskustelussa
Menettelytapojen (päätöksenteon) oikeudenmukaisuus	Eri ryhmien yhtäläinen mahdollisuus osallistua ja tulla kuulluksi siirtymää koskevassa päätöksenteossa
Hyvittävä oikeudenmukaisuus	Ilmastotoimista johtuvien kohtuuttomien, mutta vaikeasti vältettävien haittojen hyvittäminen

Taulukko 1. Oikeudenmukaisuuden ulottuvuudet ja rajapinta oikeudenmukaiseen siirtymään

Ensisijaisesti kestävyysmurroksen oikeudenmukaisuutta pyritään edistämään kolmen ensin mainitun ulottuvuuden kautta. Hyvittävää oikeudenmukaisuutta tarvitaan silloin, kun siirtymä esimerkiksi aiheuttaa vaikeasti vältettäviä mutta kohtuuttomana pidettäviä haittoja kuten merkittäviä työpaikkamenetyksiä. Julkinen sektori voi hy-

³⁷ Ciplet, D., & Harrison, J. L. 2019. Transition tensions: mapping conflicts in movements for a just and sustainable transition. *Environmental Politics*, DOI:10.1080/09644016.2019.1595883. Ks. Myös alueellisen ruokajärjestelmän osalta Kortetmäki, T. 2018. Ruokaoikeudenmukaisuus ja ympäristökysymys. *Alue Ja Ympäristö*, 47(2), 3–16. <https://doi.org/10.30663/ay.71149>

³⁸ Tässä käytetyt määritelmät: Kaljonen, M. et al. 2020. Poliittikkasuosituksia reiluun ruokamurrokseen (Policy brief). SYKE. https://issuu.com/suomenymparistokeskus/docs/justfood-policyprief_fi_10-2020_screen?fr=sYjlkODIxNDk4NDU

vittää tai lieventää niitä esimerkiksi kohdennettujen investointitukien, uudelleen-
lukuksen ja työpaikan vaihtoa helpottavien muiden palveluiden ja rahallisen tuen
sekä siirtymäohjelmien kautta.³⁹ Lisäksi sopeutumis- ja muutuskäytökykyksien ra-
kentaminen vähentää olennaisesti yksilöiden, ja oletettavasti myös yhteisöjen ja yri-
tysten, haavoittuvuutta ilmastopolitiikan vaikutuksille.⁴⁰

Alueellisten toimijoiden ja aluekehityksen tehtävää oikeudenmukaisen siirtymän
edistämässä voidaan hahmottaa yllä kuvattuun kirjallisuuteen pohjautuen esimer-
kiksi taulukon 2 mukaisesti.

Näkökulma oikeudenmu- kaiseen siirtymään	Aluekehitykseen kytkeytyviä toimia
Jako-oikeudenmukaisuus	Aluekehityshankkeiden resurssien ohjaaminen siten, että uudet hankkeet tukevat mahdollisimman hyvin oikeudenmukaista kestävyys- siirtymää. Kestävyys- siirtymän kannalta haastavien alueiden tiedollisten ja henkilöresurssien vahvistaminen mm. koulutuksen ja kohdennettujen hakujen kautta. Yhteistyö kuntasektorin kanssa haavoittuvien ryhmien asemaa parantavien toimintojen kehittämiseksi.
Sosiokulttuurinen oikeudenmukaisuus	Yhdenvertaisuutta ja yhteistyötä rakentavien, vastakkainasetteluja purkavien viestien kehittäminen aluekehityksen viestintätehtävissä. Sosiokulttuurisen oikeudenmukaisuuden tarkastelu osana aluekehityshankkeiden arviointia ja hanketoimijoiden koulutus kulttuuriseen sensitiivisyyteen.
Päätöksenteon oikeudenmukaisuus	Osallistavat prosessit aluekehittämistä koskevassa päätöksenteossa.
Muutuskäytökykyksien vahvistaminen	Jatkuvan oppimisen edistäminen. Alueellisen vuoropuhelun edistäminen. Vuorovaikutteiset hankehaut, joissa hakijoita tuetaan kehittämään hankettaan kestävästä siirtymästä tukevaan suuntaan jo ennen hankehakemuksen viimeistelyä.
Hyväksyttävä oikeudenmukaisuus	Uusien työpaikkojen luomista, alueellisen elinkeinorakenteen monipuolistumista ja elinikäistä oppimista tukevien hankkeiden tukeminen.

Taulukko 2. Aluekehitykseen kytkeytyvät oikeudenmukaisen siirtymän periaatteet. Taulukko on tekstissä viitattujen kestävyys-
siirtymän lähteiden pohjalta rakennettu synteesi.

³⁹ Morena, E., Krause, D., & Stevis, D. (toim.). 2020. Just transitions: Social justice in the shift towards a low-carbon world. Pluto Press.

⁴⁰ Kortetmäki, T., & Järvelä, M. 2021. Social vulnerability to climate policies: Building a matrix to assess policy impacts on well-being. Environmental Science & Policy 123, 220-228.
<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1462901121001441>

Monet kestävyys siirtymän oikeudenmukaisuutta edistävät toimet edellyttävät juuri paikallisten olosuhteiden, haavoittuvuuksien ja muutoksen kipukohtien tunnistamista,⁴¹ jolloin alueellinen taso on erittäin tärkeä oikeudenmukaisen siirtymän edistämässä. Suomen luontopaneeli raportoi vuonna 2021, että luonnon monimuotoisuutta, aluetaloutta sekä työllisyyttä voidaan yhtäaikaaisesti tukea panostamalla mm. suojelualueiden laajentamiseen, saavutettavuuteen ja matkailuun, kosteikkojen ennallistamiseen ja hoitoon sekä vesistöjen vaellusesteiden purkuun. Esimerkkinä Luontopaneeli nosti turpeennostoalueiden ja erityisesti ravinteikkaiden soiden ennallistamisen synergiset hyödyt niin ilmastolle, suoluonnon monimuotoisuudelle kuin turvetuottajien uudelleen työllistymiselle ekologista kestävyttä turvaavalla tavalla esimerkiksi soiden ennallistamisen parissa.⁴²

3. Aluekehittämisen kestävyden esteet

Tässä luvussa kuvaamme esteitä ja haasteita, joita vahvan kestävyden mukaisella aluekehittämisellä tällä hetkellä on käytännön tasolla. Tulokset perustuvat sekä hankkeessa tehtyyn yleiseen, aiempaan kirjallisuuteen pohjautuvaan analyysiin, että aluekehittämisen toimijoiden kanssa järjestettyjen työpajojen tuottaman aineiston analyysiin. Jotkin esteistä ovat rakenteellisia ja hallinnollisia, jotkin puolestaan osin tiedostamattomia, kuten tavat jäsentää ja puhua asioista, ja jotkin osaamiseen ja koulutuksen tarpeeseen liittyviä.

3.1 Työpaja-aineiston temaattisen analyysin päätulokset

Hankkeessa järjestettiin työpajamuotoinen keskustelutilaisuus otsikolla ”Aluekehittämisen kestävyden työpaja” Keski-Suomen ELY-keskuksen asiantuntijoille 4.5.2021 ja Keski-Suomen liiton asiantuntijoille 25.5.2021. Työpajat toteutettiin etäyhteyksin ja Miro-valkotaulualustalla. Kumpikin työpaja oli jaettu kahteen aluekehittämisen kestävyttä koskevaan pääaiheeseen: nykyisyyteen ja tulevaisuuteen. Keskustelun kulkua ohjasi työpajalle annettu suuntaa antava sisältörunko aluekehittämisen kestävyden kannalta tärkeitä puitteista, erilaisiin rajoitteisiin, haasteisiin ja toiminnan reunaehtoihin liittyen. Osallistajat keskustelivat mm. käytössään olevista nykyisistä kestävyteen liittyvistä tavoitteista, tavoitteiden arviointityökaluista, tulevaisuuden kestävästä Keski-Suomen tavoitekuvasta sekä työkaluista ja mittareista, joita tavoitekuvaan pääsemiseksi tarvitaan. Työpajojen kulkua ei ohjattu tarkasti, sillä tutkimusote oli aineistolähtöinen ja aineiston haluttiin antaa hengittävän mahdollisimman vapaasti. Keskustelut polveilivat laaja-alaisesti ja sisälsivät monipuolisesti eri näkemyksiä aluekehittämisestä ja strategisesta suunnittelusta. Analyysivaiheessa keskustelun anti oli luokiteltavissa 12:een esille nousseeseen teemaan (taulukko 3).

⁴¹ Esim. Morena, Krause, & Stevis 2020; Kaljonen ym. 2020.

⁴² Luontopaneeli 2021. Keskeiset keinot luontokadon pysäyttämiseksi. Suomen luontopaneelin julkaisuja 2/2021, kannanotto. <https://luontopaneeli.fi/wp-content/uploads/2021/04/luontopaneelin-kannanotto-2-2021-keskeiset-keinot-luontokadon-pysayttamiseksi.pdf>

Teemat (lkm.)	Luonnehdinta
Nykyläinsäädännön ja järjestelmien kannetus kestävyysasioissa (21)	Osallistujat tunnistivat useita hankaluuksia ja rajoituksia säädösten ja nykyisten käytössä olevien hankemusten arviointijärjestelmien ja -tapojen soveltuvuudessa ottaa kokonaiskestävyyttä huomioon.
Henkilöstön osaaminen ja koulutuksen tarve (21)	Tunnistettiin omassa arkityössä osaamisen reunaehdot ja toivottiin tukea osaamisen kehittämiseen.
Hakijoiden koulutus-tarve eli yhteiskunnan ajattelun kehittäminen (25)	On vaikeaa puoltaa kokonaiskestävyyttä tukevia hankkeita, jos sellaisia hakemuksia ei yhtään tule. Hakijoiden koulutuksen tarve tunnistettiin selkeästi.
Elinvoima (12)	Laaja-alainen elinvoimakäsite nousi keskusteluissa talouden ja työllisyyden rinnalle.
Talous ja työllisyys (20)	Työpaikkojen ja toimeentulon turvaaminen, yritysten hyvän toimintaympäristön varmistaminen sekä taloudellinen vakaus ja kasvu koettiin tärkeiksi.
Ihmisten ja yhteiskunnan hyvinvointi (21)	Maakunnan asukkaiden hyvinvointi korostui keskusteluissa.
Planetaarinen hyvinvointi (15)	Inhimillisen ja ei-inhimillisen hyvinvoinnin kannalta välttämättömien ekosysteemitason prosessien eheys tunnistettiin keskusteluissa mm. irtikytkennän käsitteen kautta ja aihe oli esiintyvyydeltään samassa suuruusluokassa kuin talous ja työllisyys.
Ennakkoluulottomuus, rohkeus ja edelläkävijyys; ei jymähdetä (10)	Keskusteluissa esiintyi toiveet rohkeasta kokeilukulttuurista tulevaisuudessa ja ennakkoluulottomasta suhtautumisesta uudensuuntaisiin kokeiluihin, hankkeisiin ja toimintamalleihin.
Halu toimia, halu muutokseen (6)	Rohkeus johtaa ja tehdä muutosta sekä oppia virheistä tunnistettiin keskusteluissa.
Tiedon saatavuus, luonne ja käyttö (20)	Mitä on tieto, kenellä on sen suhteen valtaa (tiedon tuottajalla vai käyttäjällä) ja miten tieto tuo valtaa sen käyttäjälle.
Aluekehityksen erityiset mahdollisuudet (7)	Maakunnallisen suunnittelun tason painoarvo tunnistettiin osana muutosta kohti kokonaiskestävää maakuntaa.
Työkalut ja mittarit: selkeä, visuaalinen, ennakoiva, käyttökelpoinen, hyödyllinen (34)	Erilliset kysymykset tarvittavista työkaluista ja mittareista tuottivat runsaasti toiveita painottuen käytettävyyteen ja helppouteen. Lisäksi tunnistettiin ennakoinnin tarve sekä tietoa jalostavan ominaisuuden kaipuuta.

Taulukko 3. Työpaja-aineiston temaattisen analyysin päätulokset. Vasemmanpuoleisessa sarakkeessa aineiston luokittelun perusteella muodostetut teemat sekä sulkeissa keskusteluista tunnistettujen, teemaan liittyvien havaintojen lukumäärä. Oikeassa sarakkeessa on muodostettujen teemojen luonnehdinta ja kuvaus.

Johtopäätöksinä voidaan sanoa, että rajoitteet, haasteet ja toiminnan reunaehdot tunnustettiin hyvin. Keskustelu omasta osaamisesta ja koulutustarpeesta oli rohkeaa ja avointa, sekä avain uusien asioiden ja toimintamallien oppimiseksi. Kokonaiskestävyyteen ja kestävyysuuden ulottuvuuksiin (ekologinen, sosiaalinen, taloudellinen ja kulttuurinen) liittyen ajattelu heijastelee vielä varsin paljon talous-, työllisyys- ja ihmisten hyvinvoinnin näkökulmia, mikä johtuu todennäköisesti nykyisistä arviointikäytännöistä, säädöksistä ja tavoitteista. Muutoksen onnistumiseksi tätä ajattelutapaa pitää tulevaisuudessa laajentaa kohti planetaarista hyvinvointia ja laaja-alaista elinvoima-ajattelua.⁴³ Vastapainoksi työpajoihin osallistuneilta löytyi kuitenkin myös sisäistä motivaatioita ennakkoluulottomiin ja rohkeisiin muutoksiin ja kokeiluihin tulevaisuudessa, mikä heijastelee mahdollisuutta puuttua myös organisaatioiden sisäisiin toimintatapoihin ja kehittää niitä. Lisäksi henkilöstön osaamisen kehittämistä keskusteltiin paljon.

3.2 Hallinnolliset rajoitteet

Siirtymä ekologisesti kestävämpään aluekehittämiseen on välttämätöntä ihmisten hyvinvoinnin ja maapallon muunlajisen elämän turvaamiseksi.⁴⁴ Aluekehittämisessä kestävyysmuutosta puitteistavat ja osin rajaavat kuitenkin useat ulkoapäin tulevat hallinnollis-rakenteelliset esteet, kuten hakujärjestelmien kankeus, toimialueiden koko (ELY:illä esim. maakuntia laajemmat alueet) sekä toimialueisiin liittyvä tasa-puolisuuden vaatimus, joka voi rajoittaa ympäristötoimien tehokkuutta estämällä voimakkaat kohdennukset kaikkein tehokkaimpiin toimenpidevaihtoehtoihin.⁴⁵

Lainsäädäntö

Aluekehittämistä säätelevät ja toimintaa ohjaavat useat lait, asetukset, EU-direktiivit, rahoituskauden ohjelma-asiakirja, eri rahastojen sisäiset periaatteet sekä sähköiset hakujärjestelmät. Tärkein yksittäinen rahoituksen myöntämistä ohjaava laki on Laki alueiden kehittämisen ja Euroopan unionin alue- ja rakennepolitiikan hankkeiden rahoittamisesta (757/2021), joka säätelee tuen yleisistä ehdoista ja viranomaisten toimivallasta.⁵⁵ Lain mukaan toimivaltainen maakunnan liitto voi myöntää tukea mm. alueiden kehittämistä, kestävästä kasvusta ja elinvoimaa edistäviin kehittämishankkeisiin ja niihin sisältyviin investointeihin, opetus- ja kulttuuriministeriön toimialaan kuuluviin kehittämis- ja investointihankkeisiin sekä kuntien ja kuntayhtymien toteuttamiin yritysten toimintaedellytyksiä tukeviin perusrakenteen investointihankkeisiin (9§ 1 mom. kohdat a-c). Toimivaltainen elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus voi myöntää tukea mm. ilmastonmuutoksen hillintään ja ilmastonmuutokseen sopeutumiseen sekä ympäristöön ja luonnonvaroihin liittyviin kehittämis- ja

⁴³ Kortetmäki, T. et al. 2021. Planetary well-being. *Humanities and Social Sciences Communications*. <https://www.nature.com/articles/s41599-021-00899-3>

⁴⁴ IPBES & IPCC. 2021. IPBES-IPCC Co-Sponsored Workshop Report: Biodiversity and Climate Change – Scientific outcome. <https://doi.org/10.5281/zenodo.4659158>, sekä Hyvärinen et al. (toim.) 2019. Suomen lajien uhanalaisuus – Punainen kirja 2019. Ympäristöministeriö & Suomen ympäristökeskus. Helsinki.

⁴⁵ Ciplet D., & Harrison J.L. 2020. Transition tensions.

investointihankkeisiin, liikenteeseen ja infrastruktuuriin liittyviin kehittämis- ja investointihankkeisiin sekä työllisyyden, osaamisen ja sosiaalisen osallisuuden tukemiseen liittyviin kehittämishankkeisiin (12§ 1–2 mom.). Maakunnan liitto ja ELY-keskus voivat myöntää rahoitusta eri rahoitusinstrumentista, kuten Euroopan aluekehitysrahaston (EAKR) varoista, oikeudenmukaisen siirtymän rahaston (JTF) varoista tai Euroopan sosiaalirahaston (ESR+) varoista (ks. tarkemmin L 757/2021, 9§ ja 12§). Laki (757/2021) nostaa esille yleisiä linjauksia kuten kestävä kasvun ja elinvoiman sekä ilmastonmuutoksen hillintään tarkoitetut kokonaisuudet. Laki ei erikseen nosta esiin vahvan kestävyysperiaatteita. Perustelut ja lainkohtien tarkemmat taustat selviävät hallituksen esityksestä.⁴⁶

Asetukset antavat lakia tarkempia säädöksiä ja toimintaohjeita. Lakiin 757/2021 liittyvä asetus (Valtioneuvoston asetus alueiden kehittämisen ja Euroopan unionin alue- ja rakennepolitiikan hankkeiden rahoittamisesta) on tätä raporttia kirjoittaessa ollut lausunnoilla.⁴⁷ Asetuksen lausuntoversio puhuu laista poiketen kapeasta elinkeinotoiminnasta ja -politiikasta (6§) eikä erikseen säädä ekologisen kestävyysperiaatteen painottamisen tarpeesta, kuten ei lakikaan. Asetusluonnos ei myöskään säädä kestävyysperiaatteen eri ulottuvuuksien esittämisestä hakemuksessa (10§). Toisaalta toimivaltaisilla liitoilla ja ELY-keskuksilla on hakujen suuntaamismahdollisuus. Hakuilmoituksissa on kuvattava selkeästi hankkeita koskeva valintamenettely ja valintaperusteet sekä tuen myöntämisen pääasialliset edellytykset ja ehdot. Tämä antaa ELY-keskuksille ja maakuntaliitoille mahdollisuuden kohdentaa hakuja tarkennetuina kriteerein ja painottaa esimerkiksi tässä raportissa esitettyjä vahvan kestävyysperiaatteita. Niin uudessa kuin vanhassakin asetuksessa on pykälä, joka säätää hakijoiden osaamis- ja koulutuskelpoisuudesta: hakijan on tarvittaessa osoitettava, että hankkeen vastuuhenkilöllä on riittävä osaaminen aluekehittämissuunnitelman läpiviemiseksi (4§), mikä alleviivaa asiantuntevan hanketoteuttamisen ja -suunnittelun tärkeyttä.

Ohjelma-asiakirja, rahastojen sisäiset kriteerit ja hakujärjestelmät

EU:n rahastojen rahanjakoa ohjaa jaon tasapuolisuuden takaamiseksi ohjelma-asiakirja, minkä vuoksi yksittäisen maakunnan mahdollisuudet tehdä rahoituksen myöntämisen ehdoista omia kestävyysperiaatteita liittyviä tulkintoja ovat hyvin rajalliset. Rahastoilla on kuitenkin omia sisäisiä kriteerejä ja tuen myöntämisen ehtoja: esimerkiksi Maaseuturahaston kahdeksalla eri tukimuodolla on jokaisella eri arviointikriteerit, ja lisäksi osan rahoituksesta myöntää alueellinen ELY-keskus ja osan paikalliset Leader-ryhmät. Esimerkiksi Keski-Suomessa Leader-ryhmiä on neljä, joista kukin määrittää oman toiminta-alueensa kehittämiselle omat kriteerinsä, joiden perusteella päätetään hankerahoituksen jakamisesta.⁴⁸

⁴⁶ HE 47/2021 vp.

https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Documents/HE_47+2021.pdf

⁴⁷ <https://tem.fi/saadokset-ja-ohjeet>

⁴⁸ Erillispalaveri Keski-Suomen ELY-keskuksen asiantuntijoiden kanssa 15.4.2021.

Hankkeessa käytyjen työpajakeskustelujen sekä ohjausryhmäkeskustelujen perusteella rahoituspäätöksiä ohjaavat kriteerit ja indikaattorit tulevat rahoitusasiantuntijoille valmiiksi annettuina eikä niihin voi itse vaikuttaa. Työpajoissa tunnistettiin, että rahoituksen myöntämisen perusteita ja paikallista päätösvaltaa ohjaavien rakenteiden muuttamien vaatii kansallista, työ- ja elinkeinoministeriön kanssa tehtävää sekä alueellista yhteistyötä. Esimerkkinä toimii hakulomakkeen päivittäminen niin, että ekologisten vaikutusten arviointi olisi hakulomakkeessa pakollisena kohtana. Koska hakemuksessa arvioitavien osa-alueiden määrä on jo suuri, ekologisten reunaehtojen sisällyttäminen arviointikäytäntöihin vaatii lisäkriteereiltä sekä helppokäyttöisyyttä että mutkatonta integrointia nykyisiin arviointitapoihin. ELY-toimijoiden kanssa käydyissä keskusteluissa selvisi, että hakujärjestelmät vaihtelevat huomattavasti sen suhteen, miten ne ohjaavat hakijoita avaamaan kestävyysliittymiä osa-alueita.⁴⁹ Käytössä olevia valtakunnallisia haku- ja asiointijärjestelmiä ovat esimerkiksi EURA, HYRRÄ ja TUKI, jotka kaikki säilyvät myös uudelle ohjelmakaudelle 2021–2027.

Taloudellisen kasvun pyrkimys oli EU:n rakennerahoituksen 2014–2020 keskeisiä suuntaviivoja, mikä näkyi esimerkiksi rahoituskauden ohjelma-asiakirjassa. Oikeudelliset puitteet rajoittivat siten vahvan kestävyysliittymien edellyttämistä tai suosimista rahoituksen kohdistamisessa. Kauden 2021–2027 ohjelma-asiakirjaehdotuksessa on korostettu taloudellisen painotuksen lisäksi kestävyysajattelua sekä nostettu esiin *do no significant harm* -periaate. Tällöin periaatteen voisi olettaa läpäisevän koko ohjelman. Asiakirjan analysoinnin perusteella riittävää määrää konkreettisia mittareita periaatteen toteutumiseksi ei kuitenkaan ole, joten periaate uhkaa jäädä kuolleeksi kirjaimeksi.

Myöskään kokonaiskestävyys ei ole ollut ohjelma-asiakirjaa läpileikkaava teema, vaan kohdentui tietyille alaohjelmille ja toimialoille. Vallitseva käytäntö sektoroida hankkeet jo hakuvaiheessa eri alaohjelmiin (toimintalinjat ja erityistavoitteet) jatkuu osittain uudella kaudella, jossa on painotettu vahvan kestävyysliittymien periaatteita vain joidenkin alaohjelmien erityistavoitteissa ja jossa on asetettu eri kestävyysliittymien ulottuvuudet toisilleen vaihtoehtoisiksi esimerkiksi toteamalla: ”Yhteiskunnallisten yritysten liiketoiminnan päätavoite on yleensä sosiaalinen tai ekologinen, joten näiden yritysten toimintamahdollisuuksien ja vaikuttavuuden paraneminen voi lisätä hyvinvointia ja osallisuutta.”⁵⁰ Lisäksi jokaiselle maakunnalle on määritetty maakunnalliset tavoitteet maakuntien strategioihin pohjautuen. Vahvan kestävyysajattelun, ekologisten reunaehtojen ja oikeudenmukaisen siirtymän periaatteiden integroiminen maakunnallisiin tavoitteisiin on tulevaisuudessa tärkeää ja sillä varmistetaan lyhytnäköisen ajattelun sijaan kauaskantoiset hyvinvointivaikutukset. On myös tärkeää tunnistaa sellaiset hankkeet, joilla ei välttämättä ole yksiselitteisen suoraa todennettavaa ympäristöhöyryä, mutta jotka aivan olennaisesti tukevat heikommin resurssitajien toimijoiden kyvykkyyksiä kestävyysliittymän edellyttämiin muutoksiin ja toteuttavat näin oikeudenmukaista siirtymää.

⁴⁹ Erillispalaveri ELY-keskuksen asiantuntijoiden kanssa 15.4.2021.

⁵⁰ Uudistuva ja osaava Suomi 2021–2027. EU:n alue- ja rakennepolitiikan ohjelma, Ohjelma-asiakirjaehdotus, kuulemisversio, s. 68. Työ- ja elinkeinoministeriö 10.3.2021.

3.3 Arvopohja ja vallitsevat diskurssit

Edellisen rakennerahasto-ohjelman nimi *”Kestävää kasvua ja työtä”* kuvastaa hyvin sitä, miten tärkeään asemaan talouden kasvu aluekehittämistyön ohjauksessa on nostettu. Talouskasvuun tähtäävä ajattelumalli on iskostunut syvälle yhteiskuntaan ja sen toimijoihin. Talous ja työllisyys nousivatkin selkeästi esiin myös tässä hankkeessa pidetyissä asiantuntijatyöpajoissa. Näiden lisäksi ihmiskeskeinen ajattelu (ihmisten ja yhteiskunnan hyvinvointi) erottuivat selkeästi keskusteluissa vallitsevina näkökulmina, laajemman elinvoima-ajattelun ja ei-inhimillisen luonnon sijaan (ks. Työpaja-aineiston temaattisen analyysin päätulokset s. 18). Työpajoista nousseisiin havaintoihin nojaten tarvitaan sen pohtimista, mitä ymmärrämme hyvällä elämällä, mikä on talouden rooli sen tavoittelussa ja mihin talouskasvua itse asiassa tarvitaan.

Vahvan kestävyuden ajatus – ja ajatus planetaarisesta hyvinvoinnista aluekehittämisen tavoitteena – ohjaa väistämättä tarkastelemaan kriittisesti taloudellista kasvua aluekehittämisen päämääränä. Kriittisyytemme kasvupyrkimyksen annettuna ottamista kohtaan juontaa juurensa huomioon siitä, että luonnonvarojen kulutus ja kasvihuonekaasupäästöt ovat Suomessa kestävämmällä tasolla.

Irrottautuminen kasvupyrkimyksestä vaatii kulttuurista muutosta sen suhteen, miten asioista ajatellaan, minkälaisia arvoja kannatetaan ja millä sanoilla keskustelua käydään. Tällaisen paradigmaattisen muutoksen mahdollistamiseksi käsillä oleva raportti tai aluekehittämisen asiakirjat eivät toki tarjoa tyhjentävää esitystä. Silti esimerkiksi maakuntastrategian on tärkeää haastaa vallitsevia ajattelutapoja, sillä sen vaikutus yltää laajalle: maakunnallista työtä ohjaa poliittinen päätöksenteko ja polarisaation estämiseksi ja lieventämiseksi tarvitaan aktiivista toimijuutta. Uutta suuntaa on etsittävä yhdessä, vaikka poliittista ja kulttuurista kitkaa aiheutuukin eri alueilla ja eri toimijoiden kesken; esimerkiksi nuorten ympäristöpoliittisen toimijuuden tunnustaminen ja päätöksentekoon osallistumisen tukeminen on yksi keino saada aikaan tarvittua muutosta.⁵¹

1.4 Tuen ja osaamisen puute

Eräs haaste aluekehittämisen kokonaiskestävyyden tavoittelussa liittyy osaamiseen ja kestäväen kehityksen tavoitteiden tunnistamiseen. Osaamisen vahvistamista ja kouluttamista tarvitaan niin hankehakijoille kuin aluekehitysrahoituksen asiantuntijoille. Hankkeiden laaja kirjo maaseudun investoinneista start-up-yritysten tuotekehitykseen ja nuorten syrjäytymisen ehkäisyyn hankkeisiin haastaa sekä arvioijaa että hakijaa tunnistamaan kestäväen kehityksen tavoitteet kyseisessä hankkeessa ja erityisesti hankkeen vaikutuksissa. Ekologisten reunaehtojen, luontovaikutusten, alueellisten elinvoimavaikutusten ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden ulottuvuuksien tunnistaminen kulloisenkin hankkeen vaikutuksista vaatii niiden ymmärrystä ja auki kirjoittamisen taitoa. Työpajakeskustelujen mukaan hankehakijat tunnistavat usein

⁵¹ Kettunen, M. 2020. “We need to make our voices heard”: Claiming space for young people’s everyday environmental politics in northern Finland. Nordia Geographical Publications, Vol. 49 No. 5 (2020): NGP Yearbook 2020 Political Ecologies of Inertia. DOI: <https://doi.org/10.30671/nordia.98115>

vain yhden kestävyiden osa-alueen, joka on lähimpänä heidän omaa hankettaan. Lisäksi hankkeen toteuttamisen aikana ELY-keskuksen ja Keski-Suomen liiton tulisi osata tukea hanketoimijoiden vahvaa kestävyysajattelua: mm. hankkeiden välillisten vaikutusten tunnistamiseen toivottiin tukea.

Olennaista onkin tunnistaa, miten hanke muuttaa tulevaisuutta: esimerkiksi itse hankkeen aikaiset ympäristövaikutukset voivat olla toissijaisia hankkeen välillisiin vaikutuksiin nähden. Jos kyseessä on esimerkiksi kevyen liikenteen väylän rakentaminen, hankkeen aikaiset ympäristövaikutukset voivat olla suuret, mutta hankkeella saavutettavat välilliset hyödyt (lihasvoimin liikkuminen, pienemmät polttoainepäästöt ja ihmisten lisääntynyt terveys) ovat haittoja suurempia.

Hankkeiden kokonaiskestävyyden arviointia vaikeuttaa se, ettei yksiselitteistä tai kattavaa arviointityökalua ole olemassa eikä rahoituskauden ohjelma-asiakirjakaan sitä tarjoa. Tuen puuttuessa kestävyysajattelu ei läpäise arkityötä. Myös olemassa oleva tilastointi kestävä kehityksen tavoitteista erityisesti ekologisten reunaehtojen osalta on hajautunut eri tahoille, jolloin tiedon löytäminen ja esimerkiksi vertailu hankehakemuksissa esitettyihin tietoihin on vaikeaa. Hakuasiakirjoissa (mm. HYRRÄ-järjestelmässä) on vapaaehtoinen kohta ympäristönäkökulmille, mutta ELY-toimijoiden haastattelujen perusteella se jää hakijoilta usein täyttämättä eikä sen painoarvoa täysin hakijapuolella ymmärretä. Syynä voi olla, että hakujärjestelmä puhuu horisontaalisista periaatteista, mikä ei ole hakijoille kovin selkeää. Hakemuksissa ei ole yleensä liitteitä tai lisäselvityksiä kestävyiden ulottuvuuksien huomioimisesta. Saapuneet hakemukset arvioidaan ja pisteytetään ELY-keskuksessa ja maakuntaliitossa. Pisteytyksessä voidaan painottaa ekologisen kestävyiden periaatteita, mikäli niitä on riittäväällä laajuudella hakijan lähettämässä hakemuksessa avattu. Hakujärjestelmä kysyy esimerkiksi yleisellä tasolla kestävä kehityksen periaatteiden huomioimisesta ja EU:n Itämeren alueen strategian tukemisesta, mutta tarkempien vaikutusten, erityisesti juuri ekologisten, esittäminen jää hakijan asiantuntemuksen varaan. Vaikka ekologisen ja/tai kulttuurisen kestävyiden ulottuvuudet eivät olisi olleet hankkeiden valintakriteereissä määräävässä roolissa, ne voivat kuitenkin olla vaa'ankieliasemassa päätöstä tehtäessä. Auki kirjoittamisen tarpeen lisäksi tarvitaan hahmotuskykyä niin hakijoille kuin arvioijillekin hankkeen tulosten vaikutuksista suhteessa kestävä kehityksen tavoitteisiin ja ekologiin reunaehtoihin.⁵²

Aluekehitysrahoitusta hakevia toimijoita on erilaisia. Toimijoiden koko, resurssit ja osaaminen vaihtelevat suuresti ja myös hakemuksen valmisteluun saatava tuki vaihtelee esimerkiksi yritysten ja kylätoimijoiden välillä. Koska hakijat ovat hankkeensa parhaita asiantuntijoita, on koulutustarve kokonaiskestävyydestä ja ekologisista reunaehdoista heille erityisen tärkeää. Keski-Suomessa tunnistettuja alueita ja toimialoja, joiden hankehakijat ovat joko pieniä toimijoita tai joiden resurssit hankkeiden valmisteluun ja taustoittamiseen ovat rajalliset, ovat alueen eteläiset kunnat Toivakka ja Joutsa, turvetuotantoala (työvoima erityisen miesvaltaista, matalasti kou-

⁵² Erillispalaveri ELY-keskuksen asiantuntijoiden kanssa 15.4.2021.

lutettua ja liikkuvuus työpaikan perässä heikkoa) sekä Jämsä, Kaipolan tehtaan sulkeutumisen jälkeisten haasteiden myötä. Koko maakunnassa keskeisinä haasteina esiin nousevat yleisesti ikääntymisen ja palvelujen kehittämisen teemat.⁵³

Aluekehitysrahoituksen jakamisessa noudatetaan tasapuolisuusperiaatetta, mikä tarkoittaa, etteivät rahoitusta myöntävät tahot voi "sparrata" yksittäisiä hakijoita hakuvaiheessa. Yleisiä kaikille avoimia hakuinfotilaisuuksia on kuitenkin järjestetty, mikäli tähän on ollut resursseja. Vähemmät resurssit infotilaisuuksien järjestämiseen voi johtaa tuen puutteeseen erityisesti pienemmillä toimijoilla, joilla ei ole mahdollisuutta saada apua esimerkiksi erillisiltä kehittämisorganisaatioilta. Rahoituspäätöksen jälkeen hankkeita voidaan vielä yhdessä parantaa hankeneuvottelujen kautta, mikä mahdollistaisi myös kestävyysnäkökulman vahvistamisen.

3.5 Vahvan kestävyysnäkökulman tukeminen aluekehittämisen keinoin

Aiemmissa luvuissa kuvatut lähtökohdat – vahva kestävyys, ekologiset reunaehdot, oikeudenmukainen siirtymä, planetaarinen hyvinvointi ja laaja elinvoima-ajatus – johdattelevat kokonaiskestävään tapaan ajatella ja jäsentää ympäröivää maailmaa. Näistä tärkeimpänä suunnan näyttäjänä pidämme vahvaan kestävyysnäkökulmaan sisältyvää ekologisten reunaehtojen tunnustamista. On syytä huomiota, että erilaiset hankkeiden keskinäiseen arvioimiseen sopivat kriteerit voivat olla myös keskenään ristiriidassa: erityisesti pyrkimys vahvan kestävyysnäkökulman noudattamiseen ja ympäristön tilan turvaamiseen asettavat monet tuotannon kasvuun tähtäävistä hankkeista uuteen valoon.

On kuitenkin tärkeää huomata ja tunnustaa hankkeiden väliset erot sen suhteen, kuinka paljon ne kuormittavat ympäristöä sekä suoraan että seurannaisvaikutusten kautta. Lisäksi on mahdollista rahoittaa ja suunnitella hankkeita, jotka eivät ainoastaan rajoita ympäristökuormitustaan vaan kohentavat ympäristön tilaa. Kestävyysnäkökulman eri ulottuvuuksien välisiä ristiriitoja tunnistamalla on mahdollista etsiä myös yhteisiä nimittäjiä paitsi kestävyysnäkökulman eri ulottuvuuksien, myös aluekehittämisen tavoitteiden välillä.

Esimerkiksi sosiaalisen ja taloudellisen kestävyysnäkökulman vahvistamiseksi voidaan etsiä keinoja, jotka ovat vahvan kestävyysnäkökulman periaatteen informoimia: esimerkiksi työllisyyden tai hyvinvoinnin vahvistamiseen erityisen heikossa asemassa olevilla alueilla tähtäävät hankkeet voivat olla perustellumpia kuin hankkeet, joiden tarpeellisuutta perustellaan yleisemmin taloudellisen toimeliaisuuden tai yritysten liikevaihdon maksimoinnilla. Toisaalta Keski-Suomessa voi olla viisasta rahoittaa elinkeinorakennetta monipuolistavaa ja sukupuolirakennetta tasapainottavaa hanketoimintaa niillä Jyväskylän kaupunkiseudun ulkopuolisilla alueilla, joissa verrattain yksipuolinen elinkeinorakenne on vahvistanut väestön epätasapainoistuvaa sukupuolirakennetta.

⁵³ Ohjausryhmän kokous 30.3.2021.

Yhteisten nimittäjien löytäminen aluekehittämisen tärkeiden tavoitteiden ja kestävyden eri ulottuvuuksien välille merkitsee luopumista kapeasta elinkeinopoliittisesta ajattelusta ja pyrkimystä laajan elinvoima-ajattelun suuntaan.⁵⁴ Kestävyysnäkökulman integrointi aluekehittämishankkeiden arviointiin muuttaa hankkeiden tavoiteltua päämäärää: tavoitteeksi tulee tällöin alueiden välisten kehityserojen tasaaaminen tai esimerkiksi "kestävään kasvuun" pyrkiminen tavalla, *joka ei heikennä ympäristön tilaa* eikä lisää jo valmiiksi kestävämmällä tasolla olevien luonnonvarojen kulutusta raaka-ainevaltaisilla alkutuotantoalueilla.

Aluekehittämishankkeiden kestävyttä voidaan paremmin arvioida, jos kestävyden eri ulottuvuuksien toteutuminen hankkeen aikana ja jälkeen esitetään hankehakemuksissa. Tämä on ollut viime kaudella hakemusten heikkous. Puutetta korjaamaan olemme tuottaneet hakijoille opasvideon "Kestävyys aluekehityshankkeissa – koulutusmateriaali hakijoille" (<https://www.youtube.com/watch?v=H9i1kWjz4fk>) (liite 3) jossa esitetään konkreettisia ehdotuksia vahvan kestävyden periaatteen sisällyttämiseksi hankkeisiin esimerkiksi seuraavasti:

- Tulevaisuudessa menestyvät hankkeet, jotka lisäävät yhteisöllisyyttä ja paikallista hyvää aiheuttamatta merkittävää kuormitusta ympäristölle.
- Kokonaisvaltaisen kestävyden mukaisia ovat hankkeet, jotka suuntaavat toimintaa tai toimialaa kohti ilmastoviisasta ja ekologisesti kestävästä tulevaisuudesta.
- Hankkeiden tulee luoda uusia ideoita ja ratkaisuja kestävämmän tulevaisuuden saavuttamiseksi niin paikallisille asukkaille kuin luonnolle: turvattu ympäristöjä, sosiaalista tasavertaisuutta, toimeentuloa ja ihmisten hyvinvointia.

Tuotimme myös työkaluhahmotelman aluekehittämistyön ja aluekehittämishankkeiden kokonaiskestävyden arvioimiseksi (liite 2). Työkalu on yksinkertainen taulukkomuotoinen kooste vahvan kestävyden mukaisista kriteereistä mille tahansa aluekehittämishankkeelle. Lisäksi työkalu toimii kestävyden ulottuvuuksien hahmotuksen tukena esimerkiksi strategisemman tason aluekehittämistyössä.

Olemme tässä raportissa esittäneet myös huolen maakuntien reuna-alueiden jäämisestä raaka-aineiden "louhinta-alueiksi", joista vero- ja pääomatuotot valuvat pääsääntöisesti muualle. Toisaalta onnistuessaan aluekehittämistyön kestävyden parantaminen voi johtaa monimuotoisuuden ja monikäyttömahdollisuuksien vahvistumiseen alueilla, joiden rooliksi on toistaiseksi jäänyt raaka-ainevarastona toimiminen.⁵⁵ Vahvistuva luontopääoma voi tulevaisuudessa muodostua merkitykselliseksi

⁵⁴ Laajasta elinvoimakäsityksestä, ks. esim. Hytönen, J., Kotavaara, N., & Ahlqvist, T. 2018. Elinvoiman askelmerkkejä ja ristiriitoja. Maankäytön suunnittelijoiden näkemyksiä kuntien tulevaisuuteen. ARTTU2-tutkimusohjelman julkaisusarja 5/2018. Kuntaliitto, 5–6.

⁵⁵ Metsäbiotalouden vaikutuksista resurssiperiferiaan, metsien monikäyttöön ja aluetalouteen on käyty kriittistä akateemista keskustelua. Ks. esimerkiksi Kellokumpu, V. 2021. The bioeconomy, carbon sinks, and depoliticization in Finnish forest politics. *Environment and Planning E: Nature and Space*; Hyvärinen, P. 2020. Sienestystä pohjoisilla puupelloilla: metsien moninaiset taloudet ja plantaasiosentrismin ongelma. *Alue ja ympäristö* 49(2); Säynäjäkangas, J., & Kellokumpu, V. 2020. Biotalous vai kuitupuukapitalismia. *Politiikasta.fi*, 14.10.2020; Kortelainen, J., & Rannikko, P.

aluetaloudellisesta näkökulmasta, esimerkiksi vastuullisen matkailun eri muodot, luonnon virkistyskäyttöön liittyvät palveluelinkeinot sekä muut työvoimavaltaiset ja verrattain korkeaan arvonlisään tähtäävät luonnonvaratalouden muodot huomioon ottaen.

Kestävyyssiirtymän oikeudenmukaisuudesta on huolehdittava. Tämän toteutumista voidaan tukea mm. kouluttautumista edistävillä toimilla ja muutokkyvykkyksiä vahvistamalla (ks. taulukko 2, s. 19). Jatkuva oppimista korostetaan paljon kansallisesti mutta myös maakunnallisesti.⁵⁶ Esimerkiksi Jyväskylän yliopistossa äskettäin avattu Planetaarisen hyvinvoinnin avoin MOOC-verkko-opintosisältö tarjoaa tukea planetaarisen hyvinvoinnin huomioivan ajattelutavan käytäntöön viemiseksi osana jatkuvaa oppimista.⁵⁷

Kuitenkaan pelkkä jatkuvan oppimisen mahdollisuuksien tarjoaminen tai digitalisaation hyödyntäminen oppimisessa ei riitä, jos yksilöillä ei yleisen huono-osaisuuden, sosiaalisten haasteiden tai esimerkiksi heikompien teknisten valmiuksien vuoksi ole tosiasiallisia mahdollisuuksia osallistua jatkuvaan oppimiseen yhtäläisesti. Jatkuva kouluttautuminen ei myöskään ole kaikille sopiva muutossuunta. Myös näihin haasteisiin, joiden vuoksi jatkuva oppiminen ei ole universaali ratkaisu kaikkiin muutostarpeisiin, pitää pystyä vastaamaan laajan elinvoimakäsitteen sekä vahvan kestävyden periaatteiden mukaan. Työn muuttumiseen ja sen epävarmuuksiin on kiinnitettävä huomiota. Muutos on aina myös mahdollisuus ja muuttuvasta tilanteesta voi saada positiivisen imagohyödyn esimerkiksi tulomuuttajien keskuudessa, mikäli työn murrosta tuetaan yhteiskunnallisesti.

4. Kestävän aluekehityksen suunnan seuraaminen

Edellä olemme pohtineet, mitä kokonaiskestävää aluekehittämistä ja -kehitystä tukeva toiminta tarkoittaa. Jotta ajattelutapojen muutos siirtyisi käytäntöön, tarvitaan myös konkreettisia kokonaiskestävyyttä koskevia mittareita. Niiden avulla voidaan arvioida, toteutuvatko aluekehittämisen kestävyttä koskevat tavoitteet tosiasiallisesti. Alla esitettävä tarkastelukehikko (taulukko 4) on pyritty rakentamaan kattavaksi esitykseksi näkökulmista, joita kokonaiskestävyyden edistämiseksi on kyettävä mittaamaan. Tarkastelukehikossa on siis kyse eri kestävyysulottuvuuksien typologiasta sovellettuna aluekehittämisen kontekstiin. Esitämme myös määrällisiä mittareita, joiden avulla aluekehitystä voidaan konkreettisesti arvioida eri kestävyysulottuvuuksien näkökulmasta. Luvussa 5 kehikkoa sovelletaan Keski-Suomen tilanteen tarkasteluun.

2010. Lieksan elinkaari ja uusiutumiskyky. Teoksessa Kotilainen, J., & Eisto, I. (toim.): Luonnonvarayhdyskunnat ja muuttuva ympäristö – resilienssitutkimuksen näkökulmia Itä-Suomeen. Publications of the University of Eastern Finland, Reports and Studies in Social Sciences and Business Studies, 2, 55-68.

⁵⁶ Keski-Suomen maakuntastrategia, luonnosversio syksy 2021.

⁵⁷ <https://www.avoin.jyu.fi/opintotarjonta/planetaarinen-hyvinvointi>

Vahvan kestävyysperiaatteen toteuttamiseksi tulisi tunnistaa ja seurata suuren mittakaavan prosesseja, joiden toimivuus muodostaa yleisen *hyvinvoinnin mahdollisuuksien perustan* erilaisille elämänmuodoille. Tämä luo pohjaa tulevaisuusorientoituneelle ja laajakatseiselle aluekehittämiselle. Planetaarinen hyvinvointi on uusimmassa tutkimuskirjallisuudessa ehdotettu viitekehys, joka viittaa sekä inhimillisen että ei-inhimillisen hyvinvoinnin kannalta välttämättömien globaalien ja ekosysteemitason prosessien (joista osa tunnetaan planetaarisina rajoina) eheyden turvaamiseen ja korjaamiseen.⁵⁸

Aluekehityksen kestävyyttä tulisi tämän näkökulman mukaan arvioida tarkastelemalla sen vaikutuksia planetaariseen hyvinvointiin pelkän ihmisten hyvinvoinnin sijaan: vain planetaarista hyvinvointia ylläpitävä tai edistävä toiminta on vahvasti kestävä. Huomio kääntyy ihmistoiminnan laajoihin vaikutuksiin. Esimerkiksi ravitsemustarpeiden tyydyttäminen on hyvinvoinnin edellytys. Kuitenkin nykyinen, maata koko ajan lisää vaativa, monimuotoisuutta köyhdyttävä ja huomattavat ilmasto- ja vesistö päästöt aiheuttava ruoantuotanto – tästä esimerkkinä rehunviljelystä riippuva maaeläinten lihan ja jossain määrin (paikallisten ravinnepäästöjen osalta) myös kalantuotanto – on planetaariselle hyvinvoinnille haitallinen keino tyydyttää ravitsemustarpeet. Sen sijaan esimerkiksi kiertovesiviljely ja kalakannat turvaava kalastus tai maaperän kasvukuntoa osaltaan tukeva palkokasvien viljely kietoutuvat planetaarisiin prosesseihin vahingoittamatta niitä. Ihmisten onkin tyydytettävä tarpeensa sellaisilla järjestelmillä ja käytännöillä, että muillakin elämänmuodoilla sekä tulevilla ihmiskupolvilla on mahdollisuus hyvinvointiin.

Tarkastelukehikko nojaa vahvan kestävyysperiaatteen mukaiseen tarkasteluun. Näin ollen se ei pyri yhteismitallistamaan eri mittareita kestävyydelle, vaan tarkastelee niiden kehitystä liikennevalomallilla osa-alueittain. Liikennevalomallissa tummanpunainen tarkoittaa nykytilan olevan kestävyyskannalta erittäin huono, vaaleanpunainen huono, oranssi tyydyttävä, vaaleanvihreä hyvä ja tummanvihreä erinomainen. Kehityksen suunta voidaan merkitä erikseen yhdellä tai kahdella nuolella riippuen kehitysvauhdista: ylöspäin osoittava nuoli osoittaa asian tilan olevan paranemassa ja kaksi nuolta ylöspäin merkitsee tilanteen nopeaa kohentumista. Ympyrä kuvaa tilanteen säilymistä ennallaan tai suunnan epäselvyyttä. Numeraalisista arvoista huolimatta taulukko ei pyri laskemaan eri ulottuvuuksia yhteen tai vertailemaan niiden keskinäistä painoarvoa, vaan lukemat palvelevat vain yleiskuvan saamista. Todelista kokonaiskestävää kehitystä saadaan aikaiseksi vain, jos mikään ulottuvuus ei ole punaisella alueella. Kehitys ei ole kestävällä pohjalla, vaikka taloudellisen, sosiaalisen ja kulttuurisen kestävyysmittarit olisivat vihreällä, mutta ekologisen kestävyysmittarit punaisella. Tällöin kehitys tapahtuu tulevaisuuden kustannuksella rapauttaen niitä perustuksia, jolle alueen elinvoima rakentuu.

⁵⁸ Kortetmäki, Planetary well-being; Kortetmäki, T., & Hirvilampi, T. 2021. Kestävä hyvinvointi yhteisellä maapallolla. Teoksessa Laakso, S. & Aro, R. (toim.) Planeetan kokoinen arki: Ympäristö, hyvinvointi ja politiikka. Gaudeamus (painossa).

Ajatuksemme havainnollistamiseksi esitämme alla esimerkinomaisen taulukon ja sitä soveltaen tarkastelemme kestävyiden eri ulottuvuuksien tilaa ja kehitystä muuttamalla mahdollisella mittarilla.⁵⁹ Luvussa 5 taulukkoa sovelletaan Keski-Suomen tilan arvioimiseen. Taulukko on tarkoitettu hyödynnettäväksi aluekehittämisen kestävyiden arvioimiseen, jolloin kehitystä voidaan tarkastella sekä suhteessa globaaleihin ja kansallisiin tavoitteisiin että suhteessa muihin alueisiin.

	Kestävyiden ulottuvuudet: esimerkkejä mitattavista asioista	Tilanne erittäin huono	Tilanne huono	Tilanne tyydyttävä	Tilanne hyvä	Tilanne erinomainen
Ekologinen kestävyys	Uhanalaisuuskehitys					
	Kasvihuonekaasupäästöt					
	Vesistöjen tila					
	Maatalousmaan tila					
	Metsät					
Taloudellinen & sosiaalinen kestävyys	Työttömyysaste					
	Taloudellinen huoltosuhde					
	Koettu elämänlaatu					
	Sosiaaliset ongelmat / Terveystila					
Kulttuurinen kestävyys	Ekokulttuurinen sivistys					
	Osallisuus ja inklusiivisuus					
	Kulttuuriperintö					

Taulukko 4. Kestävyiden ulottuvuuksien kehityksen seurantaehdotus taulukkomuodossa.

4.1 Ekologinen kestävyys

Ekologista kestävyttä ehdotamme seurattavaksi vesistöjen, maatalousmaan ja metsien tilan, lajien ja elinympäristöjen uhanalaisuuskehityksen sekä kasvihuonekaasupäästöjen perusteella. Käymme seuraavana läpi ekologisen kestävyiden tarkasteluun soveltuvia esimerkkimittareita, jotka tunnistettiin tässä selvityshankkeessa.

⁵⁹ Eri mittarien soveltuvuutta aluekehittämisen kestävyiden tarkasteluun on käsitelty hankkeen alkuselityksessä. Esimerkiksi MayorsIndicators-mittarijoukon osalta ei alkuselityksen aikana saatu riittävästi tietoa mittariston läpinäkyvyyden varmistamiseksi. Näin ollen kyseistä mittaristoa ei käsitellä tässä raportissa enempää kokonaisuutena, vaikka soveltuvissa mittauksissa tai mittareissa löytyykin päällekkäisyyttä.

Ilmastonmuutos ja luonnon monimuotoisuus

Ilmastonmuutosta ja luonnon monimuotoisuuden heikkenemistä on tarkasteltava ja hoidettava yhdessä, sillä niiden eriyttäminen saattaa johtaa yhden ongelman ratkaisemiseen toisen ongelman kannalta haitallisilla toimilla. Molempia voidaan mitata yleisesti käytössä olevin vakiintunein mittarein.

Tärkein mittari ekologisen kestävyuden vaalimisen onnistumisessa on uhanalaisten lajien lukumäärä. Tilanne on hyvin huolestuttava, sillä viimeisimmän uhanalaisarvion mukaan Suomessa on kaiken kaikkiaan 2663 uhanalaista lajia eli lähes 12 prosenttia kaikista arvioiduista lajeista.⁶⁰ Tämän lisäksi on tehty alueellinen uhanalaisuusarviointi valtakunnallisessa arvioinnissa elinvoimaisiksi (LC) ja silmälläpidettäviksi (NT) luokitelluille sammal-, putkilokasvi-, sieni-, jäkälä-, perhos- ja lintulajeille. (Ks. jäljempänä alaotsikko ”Metsät”.)

Luonnon monimuotoisuuden tilaa voidaan tarkastella myös lajiston esiintymisrunkautena tai havaintojen lukumääränä per valittu ajanjakso. Tämä korreloi osittain uhanalaisuustietojen kanssa, mutta antaa tarkempaa suuntaa lajien elinympäristöjen nykytilasta ja lajien elinmahdollisuuksista. Jos esimerkiksi viiden vuoden jaksolla valtakunnallisesti tai alueellisesti merkittävien lajien tai elinympäristöjen määrä selkeästi vähenee, on trendiin tarpeen puuttua jo ennen seuraavaa uhanalaisuusarviointia, joka tehdään kymmenen vuoden välein. Vertailun toteuttamiseksi tarvitaan yhteistyötä alueellisen ympäristöviranomaisen (ELY-keskus) ja maakunnallisten muiden toimijoiden kuten maakunnan ja kuntien välillä. Tätä kirjoittaessa meneillään olevassa HELMI-ohjelmassa inventoidaan ja parannetaan monimuotoisuudelle tärkeitä luontokohteita, mikä varmistaa ajankohtaisen seurantatiedon saatavuuden.⁶¹ Lajimäärien ja elinympäristöjen määrävaihteluiden lisäksi mittarina voidaan käyttää ELY-keskuksen ympäristöviranomaisten tekemien aiheeseen liittyvien huomautusten ja viranomaistoimenpiteiden määrää, joka korreloi sekä muutosten vaatimisen että viranomaisen riittävän resurssoinnin kanssa.

Kansainvälisen luontopaneeli IPBES:n ja kv-ilmastopaneeli IPCC:n yhteisraportti keväältä 2021 painottaa ilmasto- ja monimuotoisuushaasteiden yhteisratkaisua: Eri-tyisen tärkeää ratkaisujen hakeminen on metsien käytön ja maatalouden suunnanmuutoksilla.⁶² Suomen Luontopaneelin mukaan metsien hiilinieluja ja hiilivarastojen pysyvyyttä vahvistavia kannustimia tarvitaan, sillä ne edistävät yhtä aikaa puuntuotannon kokonaisvaltaista kestävyttä, ilmastonmuutoksen torjuntaa ja luonnon monimuotoisuutta.⁶³

⁶⁰ Hyvärinen, E. et al. (toim.). Suomen lajien uhanalaisuus – Punainen kirja 2019.

⁶¹ Ympäristöministeriö. 2021. Helmi-elinympäristöohjelma vahvistaa luonnon monimuotoisuutta <https://ym.fi/helmi>

⁶² Oldén, A. et al. 2020. Purovarsimetsien suojavaikokkeiden vaikutus kasvi- ja kääpälajistoon, pienilmastoon ja tuulenkaatoihin. Metsätieteen aikakauskirja <https://doi.org/10.14214/ma.10382>

⁶³ Luontopaneeli 2021. Keskeiset keinot luontokadon pysäyttämiseksi. Suomen luontopaneelin julkaisu 2/2021 <https://luontopaneeli.fi/wp-content/uploads/2021/04/luontopaneelin-kannanotto-2-2021-keskeiset-keinot-luontokadon-pysayttamiseksi.pdf>

Vesistöjen tila

Vesistöjen tilan muutosta voi mitata esimerkiksi ekologista ja kemiallista tilaa kuvaavin mittarein. Pintavesien ekologisesta ja kemiallisesta tilasta löytyy kootusti tietoa ympäristöhallinnon verkkopalvelusta, josta löytyvät myös linkit alueelliseen tietoon ELY-keskuksittain.⁶⁴ Pintavesien kemiallista tilaa arvioidaan kuuden vuoden välein. Viimeisimmän, vuoden 2019 arvion mukaan järviemme pintavesistä 87 prosenttia ja jokivesistämme 68 prosenttia oli hyvässä tai erinomaisessa tilassa. Suurimpana ongelmana oli edelleen rehevöityminen. Pintavesien tila arvioidaan viisiporaisella asteikolla huonosta erinomaiseen ELY-keskuksittain jaoteltuna.⁶⁵

Vuonna 2020 arvioitiin puolestaan, että Suomen järvien, jokien ja rannikkovesien kemiallinen tila ei ole parantunut, vaikka useimpien aineiden pitoisuudet alittavat niille asetetut pitoisuusrajat. Merkittävin yksittäinen ongelma oli elohopea, jonka pitoisuusraja ylittyi noin puolessa vesimuodostumista. Elohopean pääasiallinen lähde on fossiiliset polttoaineet, joten sen pitoisuudet lähtenevät vähitellen laskuun ilmastotoimien myötä. Vesistöjen elpymisen odotetaan kuitenkin kestävän pitkään, sillä nykyisen laskeuman osuus on pieni verrattuna maaperässä ja sedimenteissä jo olevaan elohopean määrään.⁶⁶

Maatalousmaa

Muutosta maatalousmaan tilassa voi kuvata esimerkiksi ravinnehuuhtoumaa ja vesieroosiota kuvaavilla mittareilla. Suuntaa antava mittari harjoitetun maatalouspolitiikan vaikutuksista ympäristöön on luontoarvoiltaan arvokkaan maatalousmaan (HNV-maatalousmaa) määrän muutosta kuvaava indikaattori. Indikaattorin arvo laski valtakunnan mittakaavassa vuoteen 2015 asti, mutta kääntyi pieneen kasvuun vuosina 2016 ja 2017. Luonnoksessa Suomen CAP-suunnitelmaksi vuosille 2023–2027 tämän syyksi arvellaan erilaisten useimmiten karjatalouteen liittyvien nurmi- ja peltoalojen määrän kääntymistä nousuun.⁶⁷ Karjatalouden lisääntymisen ei kuitenkaan voida katsoa olevan ilmastosyistä ekologisesti kestävä. Toinen mittari maatalousmaan kunnon seuraamiseen on luomuviljelyssä oleva peltoala, sillä luomuviljelyn on todettu parantavan viljelysmaan tilaa ja viljavuutta.⁶⁸

Tulevaisuuden kannalta on erityisen tärkeää seurata maatalousmaalla tapahtuvaa vesieroosiota, joka tulee kasvamaan ilmastonmuutoksen myötä lisääntyvän sadannan vuoksi. Suomen maatalousmaan eroosio on EU-maiden alhaisimpia, mutta var-

⁶⁴https://www.ymparisto.fi/fi-FI/Vesi/Pintavesien_tila

⁶⁵ https://www.ymparisto.fi/fi-FI/Vesi/Pintavesien_tila?f=KeskiSuomen_ELYkeskus#ekologinen

⁶⁶ [https://www.syke.fi/fi-FI/Ajankohtaista/Vesistöjen_kemiallinen_tila_on_edelleen_\(58390\)](https://www.syke.fi/fi-FI/Ajankohtaista/Vesistöjen_kemiallinen_tila_on_edelleen_(58390))

⁶⁷ Luonnos Suomen CAP-suunnitelmaksi vuosille 2023–2027 ja suunnitelman ympäristöselostus, 2.6. Luonnon monimuotoisuuden suojelu, ekosysteemipalvelut sekä luontokohteiden ja maiseman säilyttäminen <https://www.lausuntopalvelu.fi/FI/Proposal/Participation?proposalId=dbf260c4-ab07-4506-a240-7e881ef41358>

⁶⁸ Mäder, P. et al. 2002. Soil fertility and biodiversity in organic farming. *Science*, 296(5573), 1694–1697.

sinkin hienojakoisen saviaineksen aiheuttamat haitalliset vaikutukset Suomen vesistöissä ovat merkittäviä.⁶⁹ Eroosio vaarantaa peltojen tuottokykyä sekä maan terveyttä vähentäessään kaikkein viljavinta pintamaata. Lisäksi eroosioaineksen mukana kulkeutuu ravinteita ja torjunta-aineita, jotka aiheuttavat rehevöitymistä ja veden laadun heikkenemistä. Maatalousmaan käyttöön tulevat tulevaisuudessa vaikuttaman yhä enemmän myös hiilensidontapaineet.⁷⁰

Metsät

Metsien tilaa ja tilan muutosta voi arvioida esimerkiksi hiilensidontaa ja metsäalan muutosta kuvaavilla mittareilla. Suomen maapinta-alasta kolme neljäsosaa on metsää. Siksi metsiä ja niiden käyttöä ei voi sivuuttaa arvioitaessa vahvan kestävyuden mukaista aluekehittämistä. Metsien käyttöä ja sen edistämistä on arvioitava myös suhteessa muihin maankäyttöisiin tavoitteisiin ja elinkeinoihin, kuten matkailuun, mutta näistä voidaan löytää myös synergisiä hyötyjä vahvan kestävyysajattelun kautta. Ympäristöystävällisemmistä metsänhoitomenetelmistä huolimatta vuonna 2019 julkaistussa uhanalaisarvioinnissa todettiin 31,2 prosenttia uhanalaisista lajeista (833 lajia) elävän ensisijaisesti metsissä.⁷¹

Hiilensidonnan kautta metsillä voi olla merkittävä rooli myös ilmastonmuutoksen torjunnassa, samalla kun ilmastonmuutos vaikuttaa suuresti niiden tulevaisuuteen. Metsien tulisi kyetä sopeutumaan puiden elinkaaren aikana tapahtuvaan ilmastonmuutokseen ja samalla omalta osaltaan auttaa torjumaan sitä. Itse metsä sekä pitkäikäiset puutuotteet, kuten puutalot ja huonekalut, ovat pitkäaikaisia hiilivarastoja. Puuston hiilivarastosta ja sen muutoksesta (tn/C/ha) vuosien 2009 ja 2015 välillä löytyy seikkaperäinen karttapohjainen tieto valtakunnan metsien inventointiin pohjautuvalla Metsäinfo-sivustolta. Sen perusteella puuston hiilivarasto on vuodesta 2009 vuoteen 2015 pääsääntöisesti kasvanut.⁷² Kokonaiskuvan saamiseksi tarvitaan kuitenkin myös arvio maaperän hiilivarastosta, sillä se saattaa olla moninkertainen puustoon verrattuna, jolloin sen suojeleminen nousee tärkeäksi asiaksi.

Pahimmassa tapauksessa puuston kasvun lisäys voi kuitenkin tyrehtyä runsastuviin hyönteistuhoihin, metsäpaloihin ja myrskyvahinkoihin. Tuoreen tutkimuksen mukaan havumetsävyöhykkeen ala tulee kutistumaan 18 miljoonasta neliökilometristä 14,8 miljoonaan neliökilometriin vuoteen 2100 mennessä (18 % vähenemä), vaikka ilmaston lämpeneminen saadaan rajoitettua alle kahteen asteeseen. Mikäli päästöjä

⁶⁹ Peltojen vesieroosio <https://stat.luke.fi/indikaattori/peltojen-vesieroosio>

⁷⁰ Maatalousmaalla toivotaan tulevaisuudessa olevan suuri merkitys hiilensitojana viljelymenetelmien kautta. Tämä edellyttäisi muutoksia maatalouden tukipolitiikassa, jonka tulisi kohdistua enenevässä määrin kasvihuonekaasujen vähentämiseen, maatalousmaan hiilensidontaan ja ravinnevalumien vähentämiseen sekä monimuotoisuutta edistäviin toimiin. Tarvitaan myös uudenlaista tulonmuodostusta, kuten ekosysteemipalvelujen tuottamista, elintarvikejalostusta tai maatilamatkailua. Ks. esim. Järvelä, M. & Kortetmäki, T. 2015. Coping with climate change. Teoksessa Paloviita, A., & Järvelä, M. (toim.): Climate Change Adaptation and Food Supply Chain Management. Routledge, Luku 12.

⁷¹ Hyvärinen et al. (toim.). Suomen lajien uhanalaisuus – Punainen kirja 2019.

⁷² <https://metsainfo.luke.fi/fi/hiilivarastot>

ei saada kuriin, havumetsävyöhyke kutistuisi tämän arvion mukaan noin 8 miljoonaa neliökilometriin (yli 55 % vähenemä) ja katoaisi Suomesta lähes kokonaan.⁷³ Tämä veisi käytännössä pitkäkuituiseen havupuuhun kilpailukykyä perustaneen metsäteollisuutemme pohjan. Paras vakuutus tätä epävarmaa tulevaisuutta vastaan on useamman puulajin suosiminen ja monimuotoisuuden suojeleminen: metsäteollisuutta on kehitettävä monipuulajiseen suuntaan, joka auttaa jatkossa pitämään puulajiston monipuolisena ja tällöin sekä metsäluonnon että uudistuneen metsäteollisuuden sopeutumiskyvyn mahdollisimman suurena.⁷⁴

4.2 Taloudellinen ja sosiaalinen kestävyys

Taloudellisen ja sosiaalisen kestävyuden arvioimiseksi tarvitaan mittareita, jotka kuvaavat hyvinvointia laajasti – taloudellista tuottavuutta kuvaavia mittareita huomattavasti monipuolisemmin.

Taloudellista kestävyttä olisi helppoa mitata bruttokansantuotteella (BKT). On kuitenkin syytä huomioida, että bruttokansantuote on vain virtasuure, joka mittaa taloudellista toimeliaisuutta. Tämä on erotettava inklusiivisesta varallisuudesta, joka on talouden kaikkien omaisuuserien eli tuotetun pääoman, luontopääoman ja inhimillisen pääoman sosiaalinen arvo. BKT ei sisällä näiden pääomaerien poistoja, esimerkiksi luonnonympäristön huonontumista. Dasguptan raportissa osoitetaan, että viime vuosikymmenien talouskasvu on suurelta osin perustunut luonnonvarojen heikentymiseen vähentäen inklusiivista varallisuutta. Kestävä talouskasvu vaatii siten toisenlaisia mittareita kuin BKT.⁷⁵ Tulevaisuuden hyvinvoinnin edellytyksistä huolehtiminen edellyttää, että luonnonvaroja ei haaskata vaan niiden määrä ja laatu (sisältäen ekosysteemien terveyden ja luonnon monimuotoisuuden) tulee turvata myös tuleville sukupolville. Tämä ajatus sisältyi jo Brundtlandin komission raportin muotoiluun kestävästä kehityksestä.⁷⁶

Bruttokansantuotteen kasvun sijaan olisi parempi mitata niitä toivottuja vaikutuksia, joita taloudellisen toimeliaisuuden toivotaan aiheuttavan tai heijastelevan. Tällaisia voivat olla esimerkiksi alhainen työttömyys tai hyvä elämänlaatu: näin ajateltuna taloudellista ja sosiaalista kestävyttä on vaikeaa erotella toisistaan, eikä se ole edes mielekästä. Tasapainoinen työpaikkakehitys on tärkeä aluepolitiikan onnistumisen mittari. Työllisyyttä voidaan pitää aluekehittämisen kokonaiskestävyuden kannalta olennaisena mittarina, sillä suurella työttömyydellä on usein yhteys huono-osaisuuden kasvuun ja heikentyneeseen taloudelliseen huoltosuhteeseen (työttömien ja työvoiman ulkopuolella olevien määrä suhteessa työllisiin), mikä taas on ongelmallista hyvinvointipalvelujen rahoittamisen kannalta.

⁷³ Kummu, M. et al. 2021. Climate change risks pushing one-third of global food production outside the safe climatic space, *One Earth*, <https://doi.org/10.1016/j.oneear.2021.04.017>; Tuore tutkimus: Ilmastonmuutos uhkaa jopa kolmannesta maailman ruoantuotannosta <https://www.aalto.fi/fi/uutiset/tuore-tutkimus-ilmastonmuutos-uhkaa-jopa-kolmannesta-maailman-ruoantuotannosta>

⁷⁴ Kunnas & Myllyntaus, *Lessons from the Past?*

⁷⁵ Dasgupta, P. 2021. *The Economics of Biodiversity: The Dasgupta Review*. London: HM Treasury.

⁷⁶ World Commission on Environment and Development 2010. 1987: *Our Common Future*. <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>

Mahdollisia uusia työpaikkoja voisi syntyä esimerkiksi vihreässä teknologiassa, hiili-neutraaliuden edistämisessä, ilmastonmuutokseen varautumisessa ja sopeutumisessa sekä perinnebiotooppien ylläpidossa. Monet näistä työpaikoista voisivat syntyä maakuntien reuna-alueilla sekä sellaisilla alueilla, jotka kärsivät heikosta työllisyyskehityksestä. Esimerkiksi Iin kunnan pitkäjänteinen ja määrätietoinen ilmastotyö on tuonut arviolta reilun 200 miljoonan euron verran ulkopuolisia investointeja. Ilmastotoimien ansiosta kunnallisvero on pysynyt maltillisena, ilman investointeja kunnallisveroa olisi kunnanvaltuuston puheenjohtajan Teijo Liedeksen mukaan pitänyt nostaa jopa kaksi prosenttiyksikköä.⁷⁷

Laaja elinvoimapolitiikka perustuu osaltaan ymmärrykselle koetusta elämänlaadusta.⁷⁸ Vaikka asiasta tarvitaan lisätutkimusta, on olemassa viitteitä siitä, että hyvän elämän tekijät voivat olla toimeentulomahdollisuuksien ohella tärkeitä osaavan työvoiman houkuttelussa, erityisesti suurimmilta kaupunkiseuduilta vastavirtaan muuttavien korkeasti koulutettujen osaajien kohdalla.⁷⁹ Erilaiset olosuhdetekijät kuten harrastusmahdollisuudet, viihtyisä rakennettu ympäristö, laadukas kohtuuhintainen asuminen, kiinnostava luonnonympäristö ja mahdollisuus kestävän elämäntavan toteuttamiseen saattavat vaikuttaa asuinpaikan valintaan. Koronapandemian aiheuttamat muutokset etätyössä näyttävät korostavan asumiseen liittyvien hyvän elämän tekijöiden merkitystä huippuosaajien muuttopäätösten taustalla.⁸⁰ Sosiaalisesti ja taloudellisesti kestävä kehitys olisi tärkeää mitata myös kaikista heikoimmassa asemassa olevien tilanteen kehityksen kannalta, sillä sosiaalisen kestävyys merkittävä osatekijä on eriarvoisuuden väheneminen.⁸¹

Terveydentila on tärkeä osa ihmisten toimintakykyä ja elämänlaatua. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) sairastavuusindeksi kuvaa suomalaisten kuntien, maakuntien ja sairaanhoitopiirien väestön sairastavuutta suhteessa koko maan tasoon. Sen sisältämät sairausryhmät ovat syöpä, sepelvaltimotauti, aivoverisuonisairaudet, tuki- ja liikuntaelinsairaudet, mielenterveyden ongelmat, tapaturmat ja dementia. Sairausryhmiä painotetaan sen perusteella, mikä on ko. sairausryhmän merkitys väestön kuolleisuuden, työkyvyttömyyden, elämänlaadun ja terveydenhuollon kustannusten kannalta. Ikävakiointuna se soveltuu koko väestön terveydentilan vertailemiseen alueiden välillä väestön ikäeroista riippumatta. Indeksien perusteella terveys on kohentunut koko maassa, mutta erot alueiden välillä ovat säilyneet suurina ja jopa

⁷⁷ <https://www.mustread.fi/artikkelit/tuulivoimaa-uudenlaista-metsanhoitoa-energiansaastoa-kunni-anhimoinen-ilmastostrategia-on-tuonut-iin-kuntaan-jo-200-miljoonaa-euroa-investointeja/>

⁷⁸ Koetusta elämänlaadusta kaupunkikeskittymien ulkopuolella, ks. esim. Hanell, T. 2018. Regional Quality of Life in the EU-Comprehending the European space beyond GDP through the capability approach. Aalto University. <https://aaltodoc.aalto.fi/handle/123456789/34080>

⁷⁹ Kotavaara, N. 2019. Näkökulmia korkeasti koulutetun työvoiman saatavuuteen Suomessa. Oulun yliopiston Maantieteen tutkimusyksikön 60-vuotisjuhlaseminaari, Oulu, 11.12.2019.

⁸⁰ Laukkanen, K., Paavilainen, P., & Vuorio, E. 2021. Poikkeusaika muutti pientalojen asuntomarkkinaa – etätyö toi osalle vaihtoehtoja asumiseen. Tieto & Trendit artikkeli 25.5.2021. Tilastokeskus. <https://www.stat.fi/tietotrendit/artikkelit/2021/poikkeusaika-muutti-pientalojen-asuntomarkkinaa-etaty-toi-osalle-vaihtoehtoja-asumiseen/>

⁸¹ Tässä suhteessa eräänä ääripäänä voidaan katsoa itsemurhan tehneiden tai itsensä hengiltä juoneiden lukumäärää. Kunnas, The Theory of Justice in a Warming Climate.

kärjistyneet. Sairastavuus suurenee edelleen siirryttäessä etelästä ja lännestä koilliseen.⁸² Nykyisellään indeksi ulottuu vain vuoteen 2016, joten sen perusteella ei voida päätellä viimeaikaista kehitystä.

4.3 Kulttuurinen kestävyys

Suppean tulkinnan mukaan kulttuurinen kestävyys tarkoittaa kulttuurin arvostettujen piirteiden, kuten kulttuuriperinnön tai taiteen, suojelemista ja tukemista. Tällaisessa katsannossa on kyse kulttuurisen pääoman säilyttämisestä yli sukupolvien. Dynaamisemman määritelmän mukaan kulttuurista kestävyyttä käytetään välineenä tai työkaluna kestävyiden muiden ulottuvuuksien edistämiseksi.⁸³ Kyse voi olla taloutta tai talouskasvua palvelevasta (ns. uusliberaali ajattelu) tai ympäristön tilaa palvelevasta välinearvosta (ns. ekokulttuurinen ajattelu).⁸⁴ Silloin kun kestävyiden kulttuurista ulottuvuutta edistetään ympäristön tilan kohentamiseksi, voidaan puhua ekokulttuurisesta joustavuudesta, joka merkitsee sivistyksen rakentamista ja siihen tukeutumista sekä laajemmin ekologista kestävyttä edistävän toimijuuden mahdollistavaa kulttuurista muutosta.

Kestävyttä painottavan kulttuurisen muutoksen rakentaminen ja edistäminen kilpailukykyä painottavan aluekehittämisen aikakaudella voi olla vaikeaa. Ympäristön kantokykyyn tukeutuva käsitys kulttuurisesta kestävydestä merkitsisi uudenlaista suhtautumista talouskasvuun aluekehittämisen päätavoitteena. Aluekehittämistä strategisesta näkökulmasta tarkastelevien ja sitä kehittävien onkin hyödyllistä ymmärtää kulttuurisen kestävyiden laaja merkitys. Tällöin avainkysymys on, millaiset aluekehitystoimet ja hankkeet ovat omiaan vahvistamaan sellaista kulttuurista muutosta, joka edistää yhteiskunnan eri toimijoiden kestävyysosaamista ja sitoutumista kestävä kehityksen vahvistamiseen.

Kulttuurisen kestävyiden näkökulman integrointi aluekehityksen kestävyiden arviointiin edellyttää moniulotteista ajattelua ja laadullisten näkökulmien tarkastelua. Mutta voiko kulttuurista kestävyttä tai ekokulttuurisen resilienssin rakentamista mitata myös määrällisesti? Alla kuvaamme eräitä mitattavissa olevia näkökulmia kulttuuriseen kestävyteen liittyen mm. koulutukseen ja perinnebiotooppeihin. Lisäksi ehdotamme, että aluekehittämistyötä tekevät tukeutuisivat kulttuurisen kestävyiden osa-alueiden mittaamisessa esimerkiksi seurantatutkimuksiin, jotka yhdistäisivät sekä määrällisiä että laadullisia tutkimusmenetelmiä. Näin voitaisiin systemaattisesti seurata kulttuurisen kestävyiden tilaa ekokulttuurisen sivistyksen, osallisuuden sekä kulttuuriperinnön näkökulmasta.

⁸² <http://www.terveytemme.fi/sairastavuusindeksi/> & <https://thl.fi/fi/-/sairastavuusindeksi-kuntien-valiset-erot-sairastavuudessa-karjistyvat>

⁸³ Siivonen, K. 2017. Kulttuurinen kestävyys. Teoksessa Enqvist, K. et al. (toim.) Kaikki vapaudesta, 275–287. Gaudeamus: Helsinki; Dessein, J. et al. (toim.) 2015. Culture in, for and as Sustainable Development. Conclusions from the COST Action IS1007 Investigating Cultural Sustainability. University of Jyväskylä.

⁸⁴ Soini, K., & Birkeland, I. 2014. Exploring the scientific discourse on cultural sustainability. *Geoforum* 51, 213–223.

Kulttuurielämältään rikas sekä viihtyisyyteen panostava kunta tai seutu voivat houkutella esimerkiksi opiskelijoita jäämään alueelle valmistumisensa jälkeen.⁸⁵ Laaja-alaisen kulttuurisen kestävyuden saavuttamiseksi olisi tärkeää, että esimerkiksi kulttuuripalvelut ovat kaikkien ulottuvilla tulotasosta ja asuinpaikasta riippumatta. Kulttuurisella kestävyydellä on merkitystä myös veto- ja pitovoiman sekä niin sanottujen hyvän elämän tekijöiden näkökulmasta ja tämä tarjoaa myös yhden lisäperustelun kulttuuriympäristöjen hoitamiselle sekä rakennetun ympäristön historiallisen kerrostuneisuuden vaalimiselle.⁸⁶

Koulutus

Erityisesti ekokulttuurisen sivistyksen näkökulma tukee koulutuksen merkitystä kulttuuriselle kestävyydelle. Kestävyysmurrosta edistävää toimijuutta voidaan vahvistaa koulutuksella. Kestävyysmurroksen edistäminen yhteiskunnassa merkitsee myös konkreettista sekä kestävyysaiheisen että oikeudenmukaista siirtymää tukevan täydennyskoulutuksen tarvetta. Täydennyskoulutus edistää kestävyyskulttuurista muutosta yhteiskunnassa niin yksityisellä, julkisella kuin kolmannellakin sektorilla.

Jatkuvan oppimisen edellytysten varmistamiseksi on tärkeää, että kaikilla peruskoulunsa päättävillä on riittävä lukutaito taustastaan ja asuinpaikastaan riippumatta. Tästä seikasta viimeisimmät PISA-tulokset antavat osviittaa huolestuttavasta kehityksestä. Vuonna 2018 seitsemännen kerran toteutetun PISA-tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, miten peruskoulun päättövaiheessa olevat tai sen juuri päättäneet 15-vuotiaat nuoret osaavat etsiä, arvioida ja soveltaa tietoa arkielämässä, jatko-opinnoissa ja erilaisissa työtehtävissä. Suomalaisnuoret ovat perinteisesti pärjäneet tässä testissä hyvin, ja pärjäävät edelleen. Vuoden 2018 PISA-arvioinnissa suomalaisnuoret sijoituivat OECD-maiden joukossa jaetulle kärkisijalle. Suomi myös pärjää muita pohjoismaita paremmin kansallisella tasolla, mutta trendi on ollut Suomen tuloksissa laskeva. Keskiarvoa huolestuttavampaa on kulttuurisen kestävyuden kannalta se nuorten osuus, jolla ei ole yhteiskunnassa pärjäämisen kannalta riittävä lukutaitoa. Suomessa tämän rajan alle jäi viimeksi lähes 14 prosenttia oppilaista. Vuoteen 2009 verrattuna heikkojen lukijoiden määrä on lisääntynyt yli viisi prosenttiyksikköä ja muutos on tilastollisesti merkitsevä.⁸⁷

Alueiden väliset erot ovat Suomessa olleet PISA-tutkimuksissa pieniä, mutta PISA 2015 -aineistossa havaittiin ensimmäistä kertaa pääkaupunkiseudun keskimääräisen osaamistason olevan korkeampi kuin muilla alueilla. Alueellisen kehityksen ja sosiaalisen ja kulttuurisen kestävyuden kannalta tilanne on huolestuttava. Tyttöjen keskiarvot eivät juurikaan vaihtelee koulun sijaintiympäristön mukaan, mutta pojilla keskimääräinen tulos kaikilla osa-alueilla on sitä heikompi, mitä pienemmästä paikkakunnasta on kysymys. Pikkukaupungissa, taajamissa tai haja-asutusalueella koulua

⁸⁵ Ks. esim. Opetus- ja kulttuuriministeriö & Ympäristöministeriö. 2014. Kulttuuriympäristöstrategia. Valtioneuvoston periaatepäätös 20.3.2014. Jäppinen J., Hanka H., & Snellman T. 2006. Viestejä maisemassa - keskiuomalainen kulttuuriympäristö. Minerva Kustannus.

⁸⁶ Kulttuuriympäristöistä, paikkasuhteista ja paikkaan kiinnittymisestä, ks. esim. Vallius, A. 2016. Kuvallistettu kuuluminen – Valokuvahaastattelu ja visuaalinen analyysi paikkasuhteiden tutkimuksessa. Terra 128(3), 148–160.

⁸⁷ Kaisa, L. et al. 2019. Pisa 18 Ensituloksia, Opetus- ja Kulttuuriministeriön julkaisu 2019:40. <https://minedu.fi/pisa>

käyvistä pojista heikkoja osajia oli noin viidennes kaikilla arvioiduilla sisältöalueilla. Tämän kaikkialla Pohjoismaissa esiintyvän ”Jokkmokk”-ilmiön syyt ovat kulttuurisia: poikien elämä pienillä paikkakunnilla sisältää luontoon ja perinteisiin ammatteihin liittyviä arvostuksia, mikä suuntaa mielenkiinnon pois koulunkäynnistä.⁸⁸

Korkeakoulutus rakentaa kasvatuksen ja tutkimuksen perusedellytyksiä ja on siten tärkeää kulttuuriselle kestävyydelle. Monista mittareista tässä yhteydessä käyttökelpoisin lienee yliopistojen kestävä kehityksen työtä mittaava Times Higher Education Impact Ranking.⁸⁹ Se arvioi yliopistoja SDG-tavoitteiden edistämisen onnistumisessa, joskin laskentatapa voi antaa hyvät pisteet myös ekologisen kestävyden täysin sivuuttavalle yliopistolle.⁹⁰ Suomalaisista yliopistoista parhaiten, sijoille 201–300, sijoittuvat Aalto- ja LUT-yliopisto.⁹¹

Perinnebiotoopit ja kulttuuriympäristöt

Yksi keino arvioida aluekehityksen suuntaa kulttuurisen kestävyden näkökulmasta on mitata muutosta perinnebiotooppien sekä alkuperäisrotujen ja -kasvien tilassa. Huomion kiinnittäminen perinnebiotooppeihin tukee kulttuuriperinnön ja kulttuuriympäristöjen säilymistä. Kulttuuriympäristöjä ja -maisemia on kuvattu aluekehityksen ja alueiden suunnittelun voimavaraksi.⁹² Perinnebiotoopit ja muut ihmisen luomat ympäristöt ovat myös toiseksi tärkein uhanalaisten lajien elinympäristö metsien jälkeen.⁹³ Valtakunnallinen perinnebiotooppien lukumäärästä ja kunnosta saadaan tarkempaa tietoa niiden inventoinnin päättyessä vuonna 2022.

Kuva 3. Kaupunkiniitty Jyväskylässä Alvar Aallon suunnitteleman Viitatornin edessä
Kuva: Jan Kunnas

⁸⁸ ibid

⁸⁹ Çakır, M.P., Acartürk, C., Alaçehir, O. et al. 2015. A comparative analysis of global and national university ranking systems. *Scientometrics* 103, 813–848. <https://doi.org/10.1007/s11192-015-1586-6>

⁹⁰ Tavoitteiden suurta määrää ja mahdollista keskinäistä ristiriitaisuutta on ratkaistu sillä, että huomioon otetaan pisteet SDG 17:sta (Yhteistyö ja kumppanuus) sekä jäljellä olevista 16 tavoitteesta kolme parasta. Huomion kohteena on kestävään kehitykseen liittyvä tutkimustoiminta, tiedotus ja opetus sekä henkilöstöstä, opiskelijoista ja resursseista huolehtiminen.

⁹¹ Aalto-yliopiston vahvuudet olivat SDG12 vastuullinen kulutus, SDG9 kestävä teollisuus, innovaatiot ja infrastruktuurit sekä SDG11 kestävät kaupungit ja yhteistyö. LUT-yliopiston vahvuudet olivat SDG13 ilmastoteot sekä Aallon tavoin SDG:t 9 ja 12. <https://www.timeshighereducation.com/impactrankings>

⁹² Ympäristöministeriö. 2013. Kulttuuriympäristö vaikutusten arvioinnissa. Suomen ympäristö 14/2013. Ympäristöministeriö. Helsinki.

⁹³ Hyvärinen et al. (toim.) Suomen lajien uhanalaisuus – Punainen kirja 2019.

5. Tapaustarkastelu: Keski-Suomi

Tässä luvussa pohdimme aiempiin lukuihin nojaten kestävästä aluekehityksestä Keski-Suomessa sekä sovellamme aluekehityksen kokonaiskestävyyden tarkastelukehikkoa Keski-Suomeen tapaustutkimuksen kohteena. Vertaamme Keski-Suomen tilaa ja kehitystä sekä koko maan tilanteeseen että kansainvälisiin tavoitteisiin. Näemme perusteltuna kannustaa maakunnan kehittämisessä rohkeaan visioivaan otteeseen, joka kurkottaa nykyhetkessä etualalla olevien intressien yli. Tarjoamme alueen tulevaisuutta koskevan visioinnin yhdeksi sisällölliseksi työkaluksi niin sanotun laajan elinvoimapolitiikan käsitteen ja kytkemme koetun elämänlaadun keskeisiä osatekijöitä kestäväan aluekehittämiseen.⁹⁴

5.1 Kestävän aluekehittämisen haasteet Keski-Suomessa

Koetussa elämänlaadussa ja *hyvän elämän tekijöissä* on kyse aluekehityksen tulevaisuuden kannalta kiinnostavista heikoista signaaleista, jotka voivat olla merkkejä laajemmasta tulevasta muutoksesta.⁹⁵ Heikkona signaalina voidaan pitää havaintoja etenkin korkeasti koulutettujen huippuosajien muuttomotiiveja koskevasta alustavista tutkimustuloksista.⁹⁶ Hyvän elämän tekijät ovat toimeentulomahdollisuuksien ohella tärkeitä osaavan työvoiman houkuttelussa. Suurimmilta kaupunkiseuduilta vastavirtaan muuttavien huippuosajien houkuttelemiseksi olisikin ymmärrettävä paremmin, millaisia elinympäristötekijöitä he arvostavat. Toisaalta harrastusmahdollisuuksien, viihtyisän rakennetun ympäristön, laadukkaan kohtuuhintaisen asumisen, kiinnostavan luonnonympäristön tai ylipäätään kestäväan elämäntavan toteuttamisen mahdollisuutta ei ole syytä aliarvioida muidenkaan työntekijäryhmien kohdalla. Kiinnostus kohdistuu siis siihen, millaisin periaattein aluekehittämistä tulisi tehdä, jotta ihmisiä voi tukea heidän pyrkimyksissään elää hyvää elämää ja toteuttaa kestäväan elämäntapaa. Pyrimme kurottamaan kohti sellaista aluekehittämisen paikkaperusteisuutta, jota määrittelevät aluetalouksien kilpailukyky moninaisemat inhimilliset tavoitteet ja kestäväyden reunaehdot.⁹⁷

Koronapandemian ja etätyön voi perustellusti odottaa korostavan asumisen laadun ja muiden hyvän elämän osatekijöiden merkitystä ylipäätään muuttopäätösten taustalla – olkoonkin, että yleisemmin (suur)kaupungistuvan kehityskulun pysähtymisestä ei pandemiasta huolimatta ole havaittavissa selkeitä merkkejä. On huomiota herättävää, että aluepolitiikasta kestäväan elämäntavan mahdollistajana käydään vain vähän julkista keskustelua. Väitteitä kaupungistuvan kasvun kestäväydestä ei

⁹⁴ Koetusta elämänlaadusta, ks. esim. Hanell, T. 2018. Regional Quality of Life in the EU-Comprehending the European space beyond GDP through the capability approach. Aalto University. <https://aaltodoc.aalto.fi/handle/123456789/34080>

⁹⁵ Ks. esim. Rubin, A. 2004. Tulevaisuudentutkimus tiedonalana. TOPI – Tulevaisuudentutkimuksen oppimateriaalit. Tulevaisuuden tutkimuskeskus, Turun yliopisto. <https://tulevaisuus.fi/menetelmat/toimintaympariston-muutosten-tarkastelu/heikot-signaalit/>

⁹⁶ Kotavaara, N. 2019. Näkökulmia korkeasti koulutetun työvoiman saatavuuteen Suomessa. Oulun yliopiston Maantieteen tutkimusyksikön 60-vuotisjuhlasesinaari, Oulu, 11.12.2019.

⁹⁷ Kilpailukyky painotteisesta paikkaperusteisesta aluekehittämisestä: Luoto, I., & Virkkala, S. 2017. Paikkaperusteinen aluekehittäminen strategisena ohjenuorana. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisu, TEM Raportteja 2/2017.

ole kyseenalaistettu, vaikka siihen voisi olla aihetta uudisrakentamisen hiilikuorman ja urbaanin elämäntavan kulutuskeskeisyyden vuoksi.⁹⁸ Tukeutuminen kaupungistuvan kasvun sijaan olemassa olevaan rakennuskantaan ja asutusrakenteeseen tarjoaakin etuja kestävyuden eri ulottuvuuksien näkökulmasta.

Williamsia ja Thayeria mukaillen voidaan ajatella, että ympäristöongelmat ovat oikeena kadonneesta tai unohdetusta paikkatunnosta. Ihmiset, jotka välittävät jostain paikasta, huolehtivat siitä todennäköisesti paremmin.⁹⁹ Tämän lähestymistavan mukaan ihmiset ovat valmiimpia suojelemaan ja varjelemaan sellaista, mitä he arvostavat. Seuraavaksi kuvaammekin, mitä ihmiset haluavat asuinseudultaan, tai kääntäen vastaamme, mikä voisi tehdä nimenomaan Keski-Suomesta houkuttelevan asuinpaikan. Pyrimme paikantamaan Keski-Suomen vahvuudet ja heikkoudet väestön houkuttelemisen ja pitämisen kannalta.

Seudun vahvuuksia ja niiden hyödyntämismahdollisuuksia osana kestävää aluekehittämistä voidaan kartoittaa ja työstää eteenpäin myös osallistavalla visiotyöskentelyllä, jossa alueen asukkaat, yritykset ja kolmannen sektorin toimijat otetaan mukaan pohtimaan kestävää hyvinvointia ja laajaa elinvoimaa tukevia seikkoja sekä hyvinvoinnin perusedellytyksiä alueella. Kestävyysnäkökulma voidaan kytkeä tällaiseen työskentelyyn esimerkiksi jäsentämällä työskentelyä tarveperustaisen hyvinvoinnin ajattelun kautta: tällaisia työpajoja on järjestetty mm. Norjassa, Ruotsissa ja Espanjassa erilaisten kehitysprojektien ja tutkimusten yhteydessä.¹⁰⁰

Jos pystytään hahmottamaan, millainen olisi Keski-Suomen leimallinen identiteetti, voitaisiin edistää sellaista aluekehittämistä, joka auttaa ihmisiä arvostamaan asuinseutuansa ja sitoutumaan siihen. Kokonaiskestävyyden kannalta on perusteltua tavoitella sitä, että tulevaisuuden Keski-Suomessa ihmiset, ympäristö ja luonto voivat hyvin ja talous nähdään välineenä näiden tavoitteiden saavuttamiseksi. Ihmisten hyvinvoinnin kannalta on perusteltua pyrkiä luomaan maakuntaan tarpeeksi työpaikkoja ja houkutella monenlaisia työntekijöitä työllisyysasteen parantamiseksi. Tätä varten tarvitaan mittareita ja ennakoivaa vaikutusten arviointia. Hyvä tapa ennakoida tulevaisuutta on luoda sitä.¹⁰¹

Ennakointia tarvitaan myös pitkän aikavälin haasteisiin kuten ilmastonmuutokseen tarttumiseksi. Suomen ilmastopaneeli suosittelee ilmastolakiin kirjattaviksi päästö-

⁹⁸ Hytönen, J., & Schmidt-Thomé, K. 2015. Kulutus kasvattaa kantakaupunkilaisen hiilijalanjälkeä. *Yhdyskuntasuunnittelu*, 53(2); Huuhka, S. et al. 2021. Purkaa vai korjata? Hiilijalanjälkivaikutukset, elinkaarikustannukset ja ohjaukeinoet. *Ympäristöministeriön julkaisuja* 2021:9.

⁹⁹Williams, D.R. 2014. Making sense of 'place': Reflections on pluralism and positionality in place research, *Landscape and Urban Planning*, 131, 74–82, <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2014.08.002>; Thayer, R.L. Jr. 2003. *LifePlace: Bioregional thought and practice*. Berkley: University of California Press, s. 3-6.

¹⁰⁰ Guillen-Royo, M., Guardiola, J., & Garcia-Quero, F. 2017. Sustainable development in times of economic crisis: A needs-based illustration from Granada (Spain). *Journal of Cleaner Production*, 150, 267–276.

¹⁰¹ Kunnas, J. 2020. Trail-Blazer Dependency – A Roadmap for the Sustainability Revolution, *Global Environment* 13(2), s. 317-337 DOI: <https://doi.org/10.3197/ge.2020.130204>

vähennystavoitteiksi, että Suomen tulisi vähentää fossiilisia ja prosessiperäisiä päästöjä vähintään 60 % vuoden 1990 tasosta vuoteen 2030 mennessä.¹⁰² Keski-Suomen valmistelussa oleva ilmastotiekartta *Hiilineutraali Keski-Suomi 2030*, on nimensä mukaisesti lähtökohdaltaan tämän tavoitteen mukainen.¹⁰³

Laajamittaiset kasvihuonekaasujen vähennystoimet voivat tukea myös maakunnan työllisyys- ja elinvoimatavoitteita. Alueellisen Ilmasto-ohjelman laajempaan tavoitteena on levittää ajattelutapaa, jonka mukaan ilmastotyö tarjoaa mahdollisuuksia vahvalle biotalousmaakunnalle.¹⁰⁴ Vastaavasti muidenkin ympäristöongelmien ratkaiseminen tuo Keski-Suomelle runsaasti mahdollisuuksia uusien työpaikkojen luomiselle sekä maakunnan houkuttelevuuden lisäämiselle. Tähän yhteyteen ja ekologisen kestävyuden varmistamiseksi tarvittaisiin myös konkreettisia tavoitteita luonnon monimuotoisuuden turvaamiseksi.

Alla oleva kirjallisuuskatsaus avaa monisyisemmin tavoittelemisen arvoisia hyvän elämän ja laajan elinvoimapolitiikan osatekijöitä erilaisiin kyselyaineistoihin nojautuen. Niiden pohjalta voidaan luoda perustellumpi käsitys olennaisista mittareista. Muuten voi käydä niin, että mittarit vievät; tavoitellaan sitä mitä mitataan sen sijaan, että mitattaisiin sitä mitä tavoitellaan. Näin on käynyt esimerkiksi bruttokansantuotteen kanssa, joka on muuttunut mittarista tavoitteeksi.

5.2 Kirjallisuuskatsaus: Keski-Suomen imago ja houkuttelevuus

Aluekehittämisen tueksi olisi perusteltua perustaa asumispreferenssien aluekohtainen pitkittäistutkimusten sarja, jonka riippumaton tutkimusorganisaatio toteuttaisi. Kuitenkin jo alla kuvailtujen selvitysten pohjalta on mahdollista tehdä viitteellisiä päätelmiä siitä, minkälaiset tekijät asuinympäristöissä ja kunnissa tukevat vetovoimaa asukkaiden näkökulmasta ja tätä kautta aluekehitystä.

Kuntaliiton vuonna 2020 tekemässä kuntalaiskyselyssä (yli 10 000 vastaajaa 43 kunnasta) kolme tärkeintä asiaa hyvässä kotikunnassa olivat hyvä asuinympäristö, hyvät palvelut sekä luonnonläheisyys. Luonnonläheisyyden merkityksen nousu 15 prosenttiyksiköllä kolmessa vuodessa kielinee koronasulun aiheuttamasta arvonnousta. Runsaasti mainintoja saivat myös turvallisuus, hyvä asunto sekä perhe ja muut läheiset.¹⁰⁵ Elinympäristön vehreys korreloi tutkimusten mukaan myös positiivisesti koetun terveydentilan kanssa: viheralueiden läheisyys vähentää mm. masennuksen ja ahdistuksen kokemuksia. Lisäksi viheralueiden läheisyys vähentää monien kansantautien, kuten sydän- ja verisuonitautien, tuki- ja liikuntaelinsairauksien sekä diabeteksen riskiä.¹⁰⁶

¹⁰² <https://www.ilmastopaneeli.fi/tiedotteet/suomen-ilmastopaneeli-esittaa-suositukset-ilmastolainpaasto-ja-nielutavoitteiksi/>

¹⁰³ <https://keskisuomi.fi/hiilineutraalikeskisuomi/>

¹⁰⁴ <https://keskisuomi.fi/elinvoima-ja-kehittaminen/ilmastotyö/ilmasto-ohjelma/>

¹⁰⁵ Kuntalaistutkimus 2020, Kuntaliitto 2020.

¹⁰⁶ Maas, J., Verheij, R. A., Groenewegen, P. P., de Vires, S., & Spreeuwenberg, P. 2006. Green space, urbanity, and health: how strong is the relation? *Journal of Epidemiol Community Health*,

Luontokohteet voivat myös toimia imagotekijöinä. Esimerkiksi Saarijärven-Viitasaaren seudun imago- ja tunnettuustutkimuksessa järvet, järvimaisema ja vesistöt saivat eniten mainintoja kysyttäessä, mitä seudusta tulee mieleen. Imagollisten väittämien nelikenttäanalyysin perusteella imagoväittämistä seudun tärkeimmäksi vahvuudeksi nousi luonnon monimuotoisuus ja kiinnostavuus. Saarijärven-Viitasaaren seutu ei ole näiden tekijöiden osalta poikkeus Keski-Suomessa, jonka suurimmat taajamat ovat vesistöjen äärellä. Muita Saarijärven-Viitasaaren seudun tutkimuksessa esille nousseita vahvuuksia oli asumisen ja elämisen turvallisuus ja kohtuuhintaisuus, seudun yhteisöllisyys ja, että seudulla pidetään huolta muista ihmisistä.¹⁰⁷

Aluekehittämisrahoitus, jolla rahoitetaan alueiden asukkaiden omista tarpeista nousseita hankkeita, soveltuu erityisen hyvin yhteisöllisyyden kehittämiseen. Keski-Suomen maaseudun kehittämissuunnitelman toteutuksen puoliväliarvioinnissa nostettiin sen merkittävimäksi aikaansaannokseksi yhteisöllisyyden lisääntyminen.¹⁰⁸ Toisaalta ei ole itsestään selvää, että lisääntynyt yhteisöllisyys edistäisi kokonaiskestävyyttä; tämä riippuu erityisesti siitä, millaisia suoria ja epäsuoria ympäristövaikutuksia yhteisöllisyyttä lisäävillä toimilla on.

Kuntien imagoon liittyvät selvitykset tukevat käsitystä laajan elinvoiman merkityksestä: työpaikkojen tarjonta ei yksin ratkaise sitoutumista jollekin paikkakunnalle. Myös esimerkiksi kunnan ja isojen toimijoiden kuten oppilaitosten tunnettuus ja imago vaikuttavat vetovoimaan. Tässä suhteessa Jyväskylä pärjää hyvin ja oli Taloustutkimuksen vuoden 2020 vertailussa Suomen viidenneksi suosituin mahdollinen muuttokohde.¹⁰⁹ Kaupungilla on lisäksi kohtuullinen imago yritysten johtotehtävissä toimivien keskuudessa.¹¹⁰ Myös Jyväskylän yliopiston tunnettuus on hyvällä tasolla: Taloustutkimuksen vuoden 2019 tutkimuksessa nuoret tiesivät Jyväskylän yliopiston kolmanneksi useimmin Suomen kaikista yliopistoista. Imagoltaan Jyväskylän yliopisto jäi kuitenkin suurempien yliopistojen taakse. Myös ammattikorkeakoulu JAMK:in imago sekä tunnettuus jäi vertailussa kärkisijoilta.¹¹¹

Alueellisen kilpailukyvyn kannalta olisi tärkeää, että Keski-Suomi pystyisi myös säilyttämään nykyistä laajemman joukon korkeakoulututkinnon alueella suorittaneista

60, 587–592.; Ekkel, E. D., & de Vries, S. 2016. Nearby green space and human health: Evaluating accessibility metrics. *Journal of Landscape and Urban Planning* 157, 214–220.

¹⁰⁷ Myllymäki, T. 2018. Imago- ja tunnettuustutkimus Saarijärven-Viitasaaren seudulla. Taloustutkimus. https://www.karstulanseutu.fi/content/uploads/2020/01/Karstulanseutu_Saarij%C3%A4rven-Viitasaaren_tunnettuustutkimus_RAPORTTI_viimeistelty.pdf

¹⁰⁸ Kunnas, J. 2018. Suomen sykkivä sydän: Keski-Suomen maaseudun kehittämissuunnitelman toteutuksen puoliväliarviointi, JG Kunnas/Keski-Suomen ELY-keskus. <https://bit.ly/sykkivaKeskiSuomi>

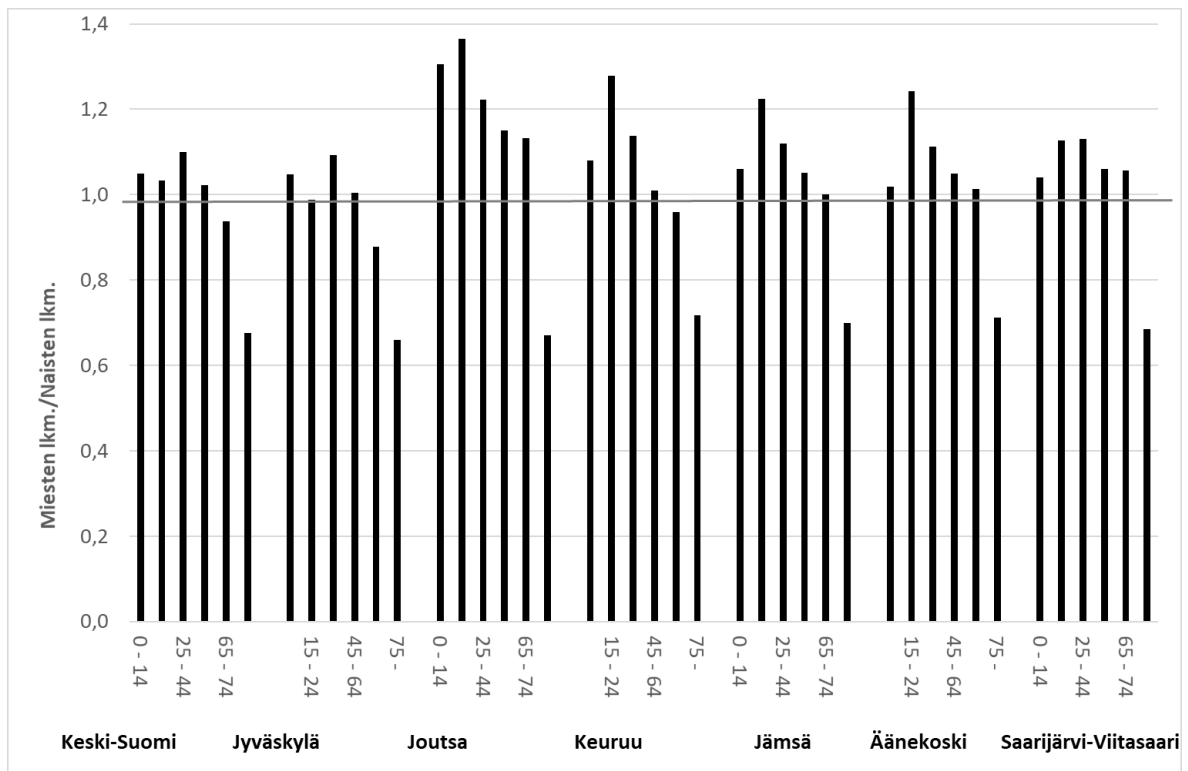
¹⁰⁹<https://www.taloustutkimus.fi/ajankohtaista/uutisia/tampere-on-yha-halutuin-muuttokohde-helsinki-kirinyt-toiseksi.html>

¹¹⁰ <https://www.taloustutkimus.fi/ajankohtaista/uutisia/kaarinalla-jalleen-paras-imago.html>

¹¹¹ <https://www.taloustutkimus.fi/ajankohtaista/uutisia/korkeakoulujen-imagotutkimus-on-valmistunut.html>

heidän valmistumisensa jälkeen. Kriittisin vaihe korkeakoulupaikkakunnalle jäämisessä on heti valmistumisen jälkeen.¹¹² Siksi on erityisen tärkeää sitouttaa opiskelijoita seudulle jo varhaisessa vaiheessa harjoittelu- ja työpaikkamahdollisuuksien kautta.

Seudun vetovoima taas on keskeisessä roolissa, kun yrityksiin rekrytoidaan työvoimaa. Tämä kävi selvästi ilmi selvitettyä Saarijärven-Viitasaaren seudun ja Äänekosken yritysten työvoiman kohtaanto-ongelmia vuonna 2017. Vastaajien mukaan seudun vetovoimalla on suurempi merkitys kuin esimerkiksi toimialan tai ammattialan imagolla. Heikosti houkuttelevan paikkakunnan pitovoimakin on ohut. Kohtaantoeselvityksessä nousi esiin myös kumppanin työllistymisen tärkeys. Jos kumppani ei löydä seutukunnalta töitä, pariskunnat muuttavat töiden perässä muualle. Koska toisaalta puolison vakituinen työ ja lasten koulunkäynti nähtiin esteenä työn perässä muuttamiselle ja nämä seikat vaikuttavat erityisesti perheenperustamisen jälkeen.¹¹³

Kuva 4. Miesten lukumäärä suhteessa naisiin Keski-Suomen seutukunnissa vuonna 2020. Yli 1,0 arvo tarkoittaa paikkakunnan olevan miesvaltainen. Lähde: Tilastokeskus.

¹¹² Kotavaara, N., Kotavaara, O., Rusanen, J., & Muilu, T. 2018. University graduate migration in Finland,

Geoforum, Volume 96, Pages 97-107, <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2018.07.010>.

¹¹³ Naskila, T., Järvenpää-Kansikas, P., Kesä, M., & Ylikojola, P. 2018. Työ ja tekijä kohtaamaan Pohjoisessa Keski-Suomessa. Kohtaanto 2017 -hankkeen esiselvitysraportti, Pohjoisen Keski-Suomen ammattiopisto POKE Äänekoski.

Kuntien vetovoimaa tukevaa aluekehitystä on perusteltua suunnata nuoria perheitä kohdealueelle sitouttavaan suuntaan.¹¹⁴ Syrjäseuduilla nimenomaan naisten haasteet työpaikan löytämisessä näkyvät myös heidän suurempana poismuuttona työssä. Seutukuntien työikäisen väestön kaikissa ikäryhmissä on merkittävästi enemmän miehiä. Kärjistetyimmillään Joutsassa ja Keuruulla samassa ikäryhmässä oli yhtä naista kohti 1,3 miestä (kuva 4).

Kohtaant selvitys toi esiin pohjoisen Keski-Suomen vetovoimahaasteena myös elämisen autoriippuvuuden: heikon julkisen liikenteen ja suurempien välimatkojen vuoksi työntekijöillä pitäisi olla oma auto, jotta liikkuminen edes kodin ja työpaikan välillä onnistuisi. Koska monelta työnhakijalta puuttuu nykyään myös ajokortti, aluekehitystä ja syrjäseutujen houkuttelevuutta tukevat aluekehityksen toimet kulkevat käsi kädessä kestävämmän liikkumisen edistämisen kanssa; tämä nousi esille esimerkiksi nuorten julkilausumassa Maaseutuparlamentille syksyllä 2021.¹¹⁵ Kohtaant selvitys päättyi suositteluun alueen seutukunnille työpaikkoja lähellä sijaitsevien vuokra-asuntojen tarjontaa, yhteiskuljetusten kehittämistä, sekä erilaisten kuljetuspalveluiden pilotointia edistämään alueella liikkumista ilman omaa autoa.¹¹⁶ Suositukset ovat samansuuntaisia *Wisdom Letters 2/2020* -julkaisussa esiteltujen, ekologista jälleenrakennusta ja laajaa elinvoimaa yhdessä edistävien liikennematkaisuuden kanssa.¹¹⁷

5.3 Ekologinen kestävyys

Luonnon monimuotoisuus

Uhanalaisarvioiden luokittelussa Keski-Suomi sijoittuu kolmeen kasvillisuusvyöhykkeeseen, joiden alueella uhanalaisia lajeja on yhteensä 1063: 1) Eteläboreaalinen, Lounaismaa ja Pohjanmaan rannikko (479 alueellisesti uhanalaista lajia); 2) Eteläboreaalinen, Järvi-Suomi (332 alueellisesti uhanalaista lajia) sekä 3) Keskiboreaalinen, Pohjanmaa (252 alueellisesti uhanalaista lajia).¹¹⁸ Sekä valtakunnallisesti että alueellisesti tarkasteltuna tilannetta voidaan siten pitää varsin huonona. Niin sanotun sukupuuttovelan vuoksi ei ole todennäköistä, että tilanne parantuisi nopeasti, vaan se pikemminkin huononee. Sukupuuttovelka kuvaa lajiston köyhtymistä aikaviiveellä siitä, kun lajien ympäristö on tuhattu tai sitä on liiaksi muutettu. Se tarkoittaa niiden lajien lukumäärää, jotka eivät vielä ole ehtineet kadota, mutta joiden katoaminen on väistämättä edessä, ellei ympäristötekijöissä tapahdu lajien kannalta muutosta parempaan.¹¹⁹ Ekologinen romahdus (jolloin ekologiset prosessit häiriintyvät vakavasti ja muuttuvat ennakoimattomilla tavoilla) voidaan välttää riittävän

¹¹⁴ Sukupuolinäkökulmasta aluekehittämisestä, ks. esim. Kari-Björbacka, I. 2017. Alue, elinvoima ja sukupuolten työnjako – ohjelmatekstien ja tilastojen vertailua. *Acta Lapponica Fenniae* 28, 5-17.

¹¹⁵ Yle uutiset 28.9.2021. Maaseutuparlamentissa puhunut futuristi Perttu Pölönen kaipaa sukupuolien välille keskustelua: "Maaseutu pitää myydä Z-sukupolvelle heidän kielellään" <https://yle.fi/uutiset/3-12118645>

¹¹⁶ Naskila 2018, Työ ja tekijä kohtaamaan.

¹¹⁷ Kortetmäki, T. et al., Elinvoiman ja elonkirjon puolesta.

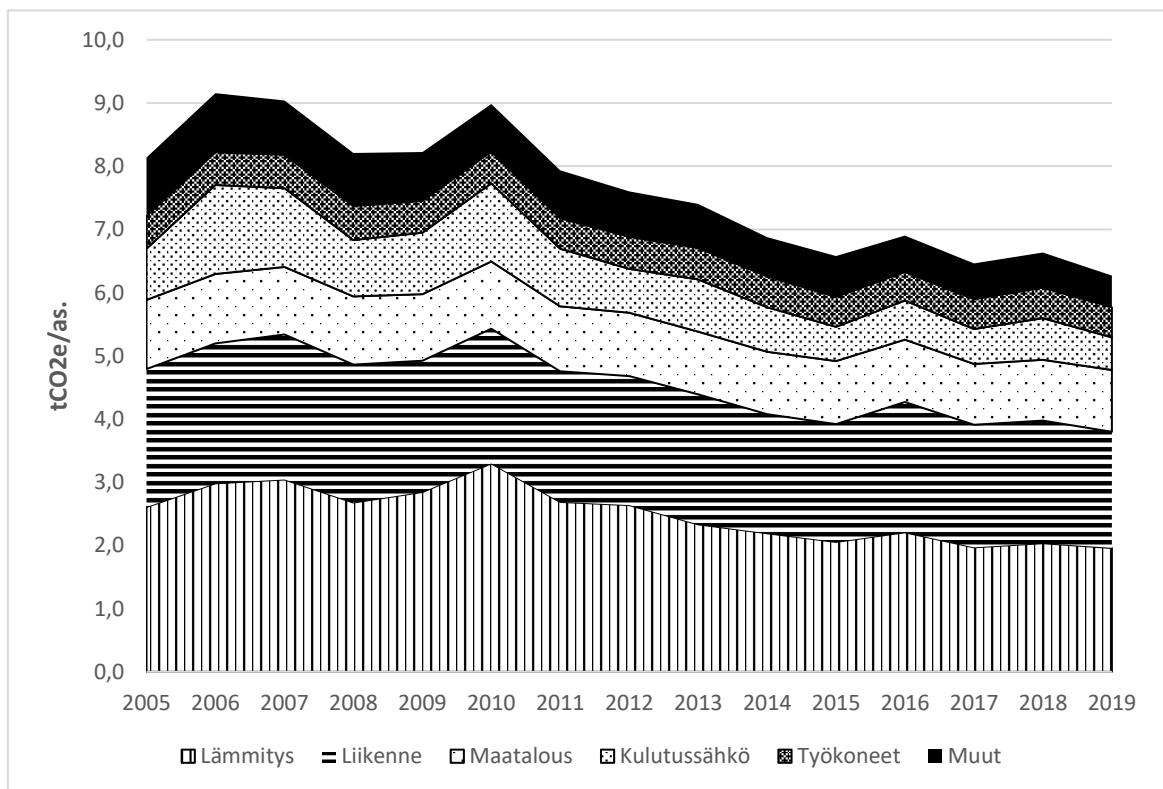
¹¹⁸ Ympäristöministeriö & Suomen ympäristökeskus. 2021. Suomen lajien alueellinen uhanalaisuusarvio 2020: tiedostolataus. <https://punainenkirja.laji.fi/publications>

¹¹⁹ <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Biologia:sukupuuttovelka>

suojelutoimin, kunhan ilmastonmuutos saadaan hillittyä tasolle, johon paikalliset ekosysteemit ja lajit kykenevät sopeutumaan ja metsien ja maankäytön monimuotoisuusvaikutuksiin kiinnitetään erityistä huomiota.¹²⁰

Kasvihuonekaasupäästöt

Keski-Suomen valmistelussa olevassa ilmastotiekarttassa *Hiilineutraali Keski-Suomi 2030*, on nimensä mukaisesti ottanut lähtökohdaksi olla valtakunnallisen tavoitteen mukaisesti hiilineutraali vuoteen 2030 mennessä.¹²¹ Hiilineutraalius tarkoittaa, että Keski-Suomi tuottaisi kasvihuonekaasupäästöjä vain sen verran kuin hiilinielut sitovat hiiltä. Laskelmassa on huomioitava, että suomalaiset ulkoistavat ison osan päästöistään maamme rajojen ulkopuolelle – valtakunnallinen keskiarvo suomalaisten hiilipäästöjen suhteellisesta sijoittumisesta muihin maihin riittänee asian huomioimiseksi laskennassa.

Kuva 5. Kasvihuonekaasupäästöt Keski-Suomessa 2005–2019, tonnia hiilidioksidiekvivalenttia asukasta kohti vuodessa. Lähde: Suomen ympäristökeskus ALas 1.2.

Kuntien ilmastotavoitteiden seuraamiseksi Suomen ympäristökeskus laskee vuosittain Suomen kuntien kasvihuonekaasupäästöt. Päästökaupan ulkopuolisilla päästöillä mitaten Keski-Suomi on Suomen keskimääräistä tasoa puolisentoista prosenttia alempana asukasta kohti lasketuilla päästöillä. Vuodesta 2005 vuoteen 2019

¹²⁰ Kummu, M. et al. 2021. Climate change risks pushing one-third of global food production outside the safe climatic space, *One Earth*, <https://doi.org/10.1016/j.oneear.2021.04.017>

¹²¹ <https://keskisuomi.fi/hiilineutraalikeskisuomi/>

päästöt asukasta kohden ovat laskeneet 23 %, joten suunta on oikea mutta muutos liian hidasta. Suurimmasta päästösektoreista (kuva 5) kulutussähkön päästövähennys on ollut ripeintä, sillä sen päästöt vähenivät ajanjaksolla noin 36 %. Lämmityksen päästöt alenivat 25 %, liikenteen 16 % ja maatalouden 10 %.¹²²

Kokonaiskuvan saamiseksi tarvittaisiin vielä laskelmat hiilen kokonaisnieluista eli metsistä, soista ja pelloista. Maatalouden ilmastovaikutuksen arvioinnin kannalta on ongelmallista, että kuvasta puuttuvat kokonaan maatalousmaiden kasvihuonekaasupäästöt. Turvepeltojen päästöt muodostavat noin puolet maatalousmaiden ilmastovaikutuksista, vaikka turvepeltojen osuus valtakunnallisesti on vain 10 % maatalousmaasta.¹²³

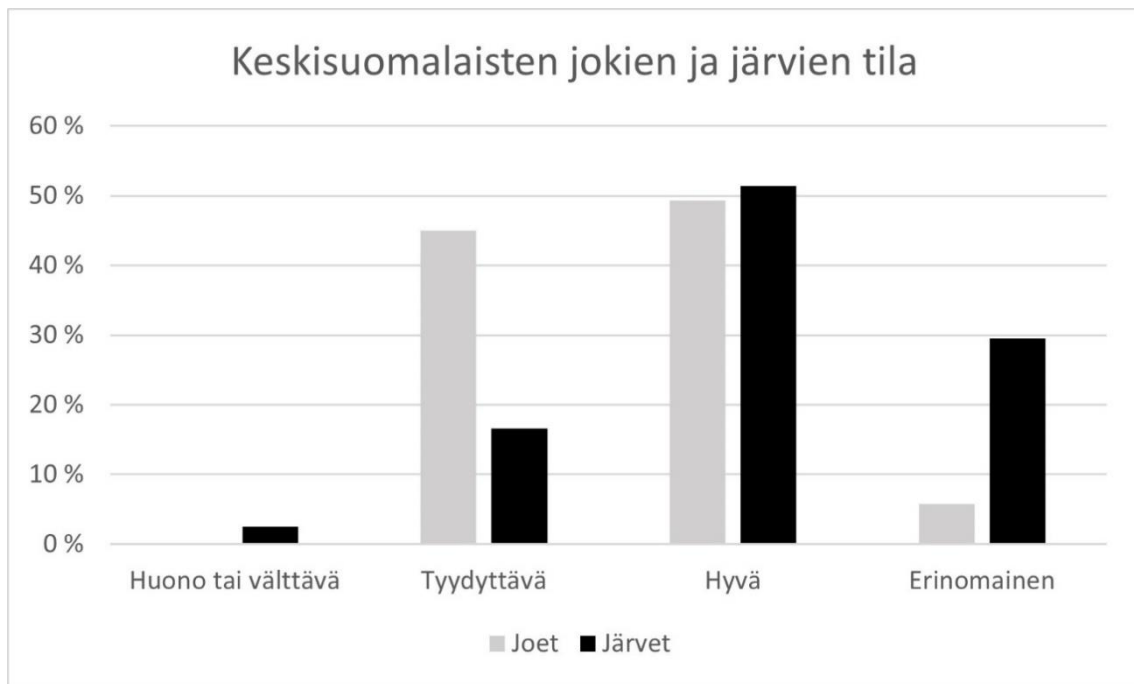
Vesistöjen tila

Keski-Suomen kuntien suurimmat taajamat ovat järvien ympäröimiä (joen ympärille rakentunut Jämsä poikkeuksena). Vesi on siis alueen asukkaille arjessa näkyvästi läsnä oleva luonnon elementti. Vuonna 2019 luokitelluista keskisuomalaisista järvistä yli 80 % oli erinomaisessa tai hyvässä tilassa, kun taas joista valtaosa oli tyydyttävässä tai hyvässä kunnossa (kuva 6). Vesistöjen kokonaistilan voidaan arvioida olevan tyydyttävän ja erinomaisen välillä. Maakunnan tasolla suuria muutoksia vesistöjen ekologisessa tilassa ei ole vuosien mittaan havaittu, sillä vesien tila muuttuu hitaasti.¹²⁴ Tekemistä kuitenkin riittää, mikäli joet halutaan saada vähintään hyvään tilaan ja valtaosa järvistä erinomaiseen tilaan seuraavaan, vuonna 2025 tehtävään kartoitukseen mennessä.

¹²² Tuorein ALas 1.2 -malli kattaa kaikki Suomen 309 kuntaa ja vuodet 2005–2019. Koska se on tarkoitettu seuraamaan sellaisia päästöjä, joihin voidaan vaikuttaa kuntien omilla päätöksillä, se ei sisällä päästökauppaan kuuluvien teollisuuslaitosten polttoaineiden käyttöä, teollisuuden sähkönkulutusta, teollisuuden jätteiden käsittelyn päästöjä eikä kuorma-, paketti- ja linja-autojen läpiajoliikennettä. Sähkön käytön päästöt on laskettu suomalaisen keskiarvosähkön mukaan, jolloin seutukunnan sähköntuotannon polttoainevalinnat eivät näy päästöissä. Alueella tuotetusta tuulisähköstä sen sijaan lasketaan kunnalle päästökompensaatio vuosittaisen sähkön päästökertoimen mukaisesti. [https://hiilineutraalisuomi.fi/fi-FI/Paastot_ja_indikaattorit/Kuntien_ja_alueiden_kasvihuonekaasupaastot/Paastolaskennan_menetelma\(50082\)](https://hiilineutraalisuomi.fi/fi-FI/Paastot_ja_indikaattorit/Kuntien_ja_alueiden_kasvihuonekaasupaastot/Paastolaskennan_menetelma(50082))

¹²³ Karttunen, K. et al. 2021. Maaperä osana ilmatoratkaisua - maatalouspolitiikkauudistus edistämään ilmastoviisasta maataloutta. <https://jukuri.luke.fi/handle/10024/547396>

¹²⁴ [https://www.ymparisto.fi/fi-FI/Vesi/Pintavesien_ekologinen_tila__KeskiSuomi\(27080\)](https://www.ymparisto.fi/fi-FI/Vesi/Pintavesien_ekologinen_tila__KeskiSuomi(27080))

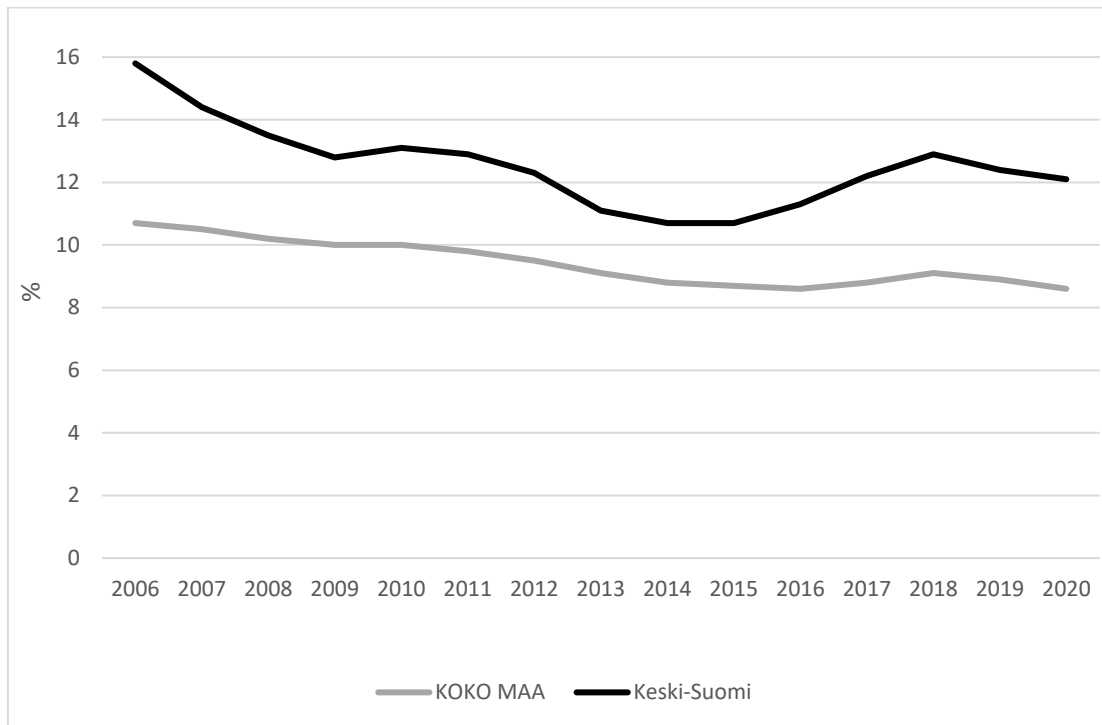
Kuva 6. Pintavesien ekologinen tila Keski-Suomessa vuonna 2019, Keski-Suomen ELY-keskus

[https://www.ymparisto.fi/fi-FI/Vesi/Pintavesien_ekologinen_tila__KeskiSuomi\(27080\)](https://www.ymparisto.fi/fi-FI/Vesi/Pintavesien_ekologinen_tila__KeskiSuomi(27080))

Varsinkin Saarijärven reitin varrella vesien tilan koettu huononeminen on toiminut asukkaiden protestin lähteenä. Vuonna 2017 tehdyn kyselytutkimuksen mukaan Saarijärven reitin asukkaista 80 % piti vesistöjen tilaan enintään tyydyttävänä. Vastaajat pitivät pintavesien tilaa huonompana kuin ekologisen kestävyuden mittari antaa ymmärtää. Syynä tähän oli, että virkistyskäytön kannalta vesien korkea humuspitoisuus koettiin huonoksi asiaksi, mutta sitä ei huomioida ekologisessa tila-arviossa.¹²⁵ Turvetuotannon alasajon myötä vesistöjen tila voi parantua myös tältä osin, kunhan ennallistamistavat eivät aiheuta lisäkuormitusta vesistöille. Samalla ennallistaminen voisi luoda kaivattuja työpaikkoja turvetuotannosta poistuvien tilalle.

¹²⁵ Riipinen, P. 2018. Halukkuus osallistua vesienhoitoon Saarijärven vesireitin alueella, Kyselytutkimus Saarijärven vesireitin asukkaille. Opinnäytetyö, Jyväskylän ammattikorkeakoulu, Maaseutuelinkeinojen tutkinto-ohjelma, Luonnonvara- ja ympäristöala, Tammikuu 2018.

Maatalousmaa

Kuva 7. Luontoarvoiltaan arvokkaiden maatalousalueiden osuus koko maassa ja Keski-Suomessa, 2006–2020. Lähde: Ruokavirasto, Maaseutuelinkeinohallinnon tietojärjestelmä.

Luontoarvoiltaan arvokkaan maatalousmaan (Kuva 7) määrän muutosta kuvaavan HNV-indikaattorin arvo aleni Keski-Suomessa ja valtakunnallisesti vuoteen 2015 asti, jonka jälkeen se kääntyi pieneen kasvuun vuosina 2016 ja 2017. Luomutilojen kehitys sen sijaan osoittaa positiivista kehitystä: niiden lukumäärä Keski-Suomessa nousi 164:stä 195:een vuodesta 2015 vuoteen 2019 samalla kuin niiden osuus peltoalasta nousi 8,1 prosentista 10,2 prosenttiin.¹²⁶ Tämä on kuitenkin vielä kaukana EU:n Vihreän kasvun Pellolta pöytään -strategian tavoitteesta kasvattaa EU:n luomupeltoala 25 prosenttiin vuoteen 2030 mennessä.¹²⁷

Keski-Suomessa vesieroosion määrä on selvästi yli kansallisen keskiarvon (n. 1,5-kertainen vuonna 2019). Maakunnan kuntien välillä on suurta eroa ja tilanne on huonoin Jyväskylässä (2,5-kertainen vesieroosio kansalliseen keskiarvoon nähden). Aikaisempi arvio on vuodelta 2016, mutta aineistojen ja laskentamenetelmien muutosten vuoksi arviot eivät ole täysin vertailukelpoisia. Suurta muutosta ei näiden arvioiden välillä kuitenkaan ole havaittavissa, joten tilanteen voidaan olettaa pysyneen suurin piirtein ennallaan.¹²⁸

¹²⁶ Liukkonen, T., Pölkki, L., & Ruotsalainen, V. 2020. Luomu Keski-Suomessa, Keski-Suomen ruokaketjun koordinaatio 2- yhteistyöhanke.

¹²⁷ European Commission. 2020. A Farm to Fork Strategy for a fair, healthy and environmentally-friendly food system. Brussels, 20.5.2020 COM(2020) 381 final. https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:ea0f9f73-9ab2-11ea-9d2d-01aa75ed71a1.0001.02/DOC_1&format=PDF

¹²⁸ Peltojen vesieroosio 15.11.2019. <https://stat.luke.fi/indikaattori/peltojen-vesieroosio>

Metsät

Keski-Suomen maapinta-alasta metsien osuus on miltei 85 %, eli lähes kymmenen prosenttiyksikköä enemmän kuin koko maassa keskimäärin. Jyväskylän yliopiston Bio- ja ympäristötieteiden laitos ja Resurssiviisausyhteisö JYU.Wisdom selvittivät Keski-Suomen liiton toimeksiannosta Keski-Suomen metsien kokonaiskestävää käyttöä vuonna 2020. Selvityksen mukaan runkopuun hakkuumäärät ylittävät nykyisellään puuntuotannollisesti kestäväen hakkuumäärän. Hakkuumäärän laskeminen lisäisi metsämaiseman monimuotoisuusarvoja ja kasvattaisi metsän hiilivarastoja. Jatkuvan kasvatuksen metsätalouden osuuden nostaminen lisäisi sekä teollisuuden puuraaka-aineen saantia ja taloudellista hyötyä että kasvattaisi maisematason monikäyttöarvoja. Hakkuumäärien tarkistaminen ja metsänkäsitelymenetelmien monipuolistaminen eivät yksin riitä turvaamaan metsäluonnon monimuotoisuutta vaan tarvitaan myös suojelupinta-alan lisäämistä.¹²⁹

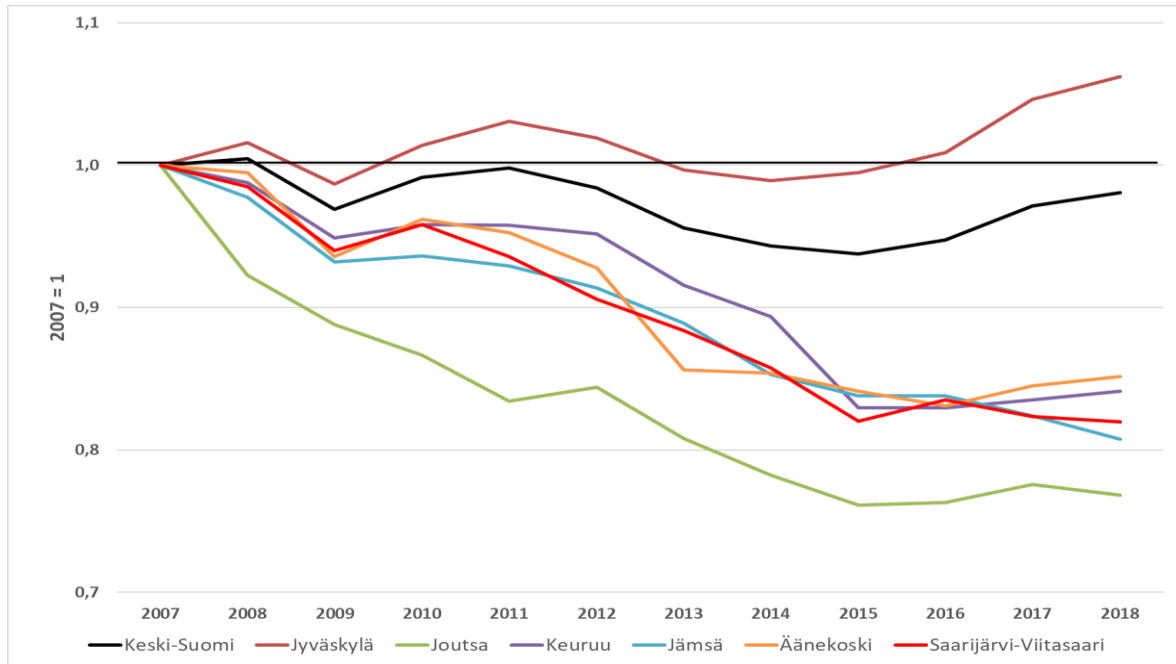
Kuva 8 Maapuu Pyhä-Häkki, Kuva: Jan Kunnas

5.4 Taloudellinen ja sosiaalinen kestävyys

Keski-Suomen kohtalainen työpaikkakehitys on perustunut viime vuosikymmeninä täysin Jyväskylän seutukunnan (Jyväskylä, Hankasalmi, Laukaa, Muurame, Petäjävesi, Toivakka ja Uurainen) myönteiseen kehitykseen (kuva 9). Vuodesta 2007 vuoteen 2018 Jyväskylän seutukunnan työpaikkojen määrä kasvoi runsaalla 6 %, kun

¹²⁹ Hohti, J., Eyvindson, K., Mönkkönen, M., & Kotiaho, J. 2020. Keski-Suomen metsien käytön kokonaiskestävyys vaatii hakkuuintensiteetin sovittamista monimuotoisuuden ja ekosysteemipalvelut turvaavalle tasolle. Jyväskylän yliopisto, Baltic for Bio ja Keski-Suomen liitto. <https://keski-suomi.fi/elinvoima-ja-kehittaminen/paattyneet-hankkeet/baltic-forbio-uusiutuvaa-energiaa-hakkuutahteista-ja-pienpuusta/>

muiden seutukuntien työpaikat vähenivät 15–23 %.¹³⁰ Uusien työpaikkojen syntyminen edellyttää yleensä uusia yrityksiä tai nykyisen yritystoiminnan laajentumista. Elinkeinoelämän rakenteen monipuolistamisen kannalta uusien yritysten syntyminen on joka tapauksessa toivottavaa. Tässä suhteessa tilanne näyttää varsin kohtuulliselta. Keski-Suomen ELY-keskuksen alueella syntyi 821 uutta yritystä vuonna 2018, mikä ylitti lopettaneiden määrän 299 yrityksen verran. Uusista yrityksistä 451 syntyi maaseutualueelle nettolisäyksen ollessa 102 yritystä.¹³¹

Kuva 9. Alueella työssäkäyvät (työpaikat) seutukunnittain Keski-Suomessa 2007–2018. Lähde: Työssäkäynti, Tilastokeskus

Keski-Suomessa oli vuoden 2020 lopussa 19 596 työtöntä työnhakijaa, mikä on 3 727 enemmän kuin vuotta aikaisemmin. Työttömyysprosentti 15,6 % oli toiseksi suurin koko Suomessa; ainoastaan Pohjois-Karjalan (16,8 %) tilanne oli huonompi. Pahin tilanne oli Saarijärvellä, jonka työttömyysaste oli peräti 18 % (edelliseen vuoteen +4,3 %-yksikköä).¹³² Työllisyystilannetta voidaan siten pitää erittäin huonona. Samanaikaisesti pula osaavasta työvoimasta on keskeinen uhka maakunnan eri osa-alueiden kehitykselle. Tähän vastaaminen on vaikeaa ja edellyttää uusia tutkimukseen perustuvia ja samalla luovia näkökulmia. Keski-Suomen onkin ymmärrettävä vahvuutensa nykyistä laajemmin, sillä pelkkä työpaikan tarjoaminen ei välttämättä riitä muuttopäätöksen tekemiseksi. Veto- ja pitovoimatekijöiden tunteminen ja kehittäminen onkin tärkeä osa kestävästä aluekehittämisestä.

¹³⁰ Työssäkäynti, Tilastokeskus. https://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__vrm__ty-okay/statfin_tyokay_pxt_115h.px/table/tableViewLayout1/ (haettu 27.7.2021)

¹³¹ Luonnos Suomen CAP-suunnitelmaksi vuosille 2023–2027 ja suunnitelman ympäristöselostus, 2.7. Nuorten viljelijöiden houkuttelu sekä liiketoiminnan helpottaminen maaseutualueilla <https://www.lausuntopalvelu.fi/FI/Proposal/Participation?proposalId=dbf260c4-ab07-4506-a240-7e881ef41358>

¹³² Tilastokatsaus-Keski-Suomeen-2020 <https://keskisuomi.fi/keski-suomi-tilastoissa/>

Taloudellinen huoltosuhde eli työttömien ja työvoiman ulkopuolella olevien määrä sataa työllistä kohden oli vuonna 2019 Keski-Suomessa 151 ja Kivijärvellä peräti 227, kun se koko maassa oli 133. Viimeisen kymmenen vuoden aikana luku on heilunut 150:n molemmin puolin. Koronapandemian voidaan olettaa kohottavan lukua väliaikaisesti. Maakuntien välisessä vertailussa Keski-Suomen tilannetta voidaan pitää kohtalaisen huonona, vaikka luku kohoaaakin kuudessa muussa maakunnassa vielä suuremmaksi – Pohjois-Karjalassa peräti 169:ään.¹³³

Elämänlaadun puolesta Keski-Suomi on valtakunnallista tasoa. 64,5 prosenttia 20–64-vuotiaista keskisuomalaisista tunsu vuonna 2018 elämänlaatunsa hyväksi, kun vastaava osuus koko maassa oli 63,5 prosenttia. Yli 65-vuotiaista keskisuomalaisista noin 51 prosenttia tunsu elämänlaatunsa hyväksi. Kääntäen luvut tarkoittavat, että ikääntyneistä lähes puolet ja työkäisistä noin kolmannes ei tuntenut elämänlaatuunsa hyväksi. Tilannetta ei voida pitää tyydyttävänä.¹³⁴ Sosiaalisesti ja taloudellisesti kestävä kehitys voitaisiin mitata myös kaikista heikoimmassa asemassa olevien tilanteen kehityksen kannalta.¹³⁵ Tässä suhteessa eräänä ääripäänä voidaan pitää itsemurhan tehneiden tai alkoholiin kuolleiden lukumäärää. Vuonna 2019 alkoholiin kuoli koko maassa 100 000 asukasta kohti 31,2 ja Keski-Suomessa 38,1 henkeä. Itsemurhan tehneitä oli samana vuonna sekä koko maassa että Keski-Suomessa 13,6 henkilöä 100 000 asukasta kohti. Koko maan mittakaavassa Keski-Suomi oli molempien mittareiden osalta keskivaiheen tienoilla mutta kaukana parhaiten pärjävistä alueista.¹³⁶

5.5 Kulttuurinen kestävyys

PISA-tutkimusten mukaan Länsi-Suomen (johon Keski-Suomi kuuluu) lukutaitotulos laski tilastollisesti merkitsevästi vuosien 2000 ja 2009 välillä. Lukutaitotulos jäi alemmalle tasolle vuoden 2018 tutkimuksessa, mutta ero muihin alueisiin kaventui lukutaitotuloksen laskiessa merkitsevästi Etelä-, Itä- ja Pohjois-Suomessa. Matematiikassa alueiden tuloskehitys oli yhdenmukaisempaa, sillä se laski tilastollisesti merkitsevästi kaikilla alueilla vuodesta 2003 vuoteen 2012. Vuodesta 2006 vuoteen 2015 luonnontieteiden keskimääräinen tulos laski merkitsevästi kaikilla alueilla paitsi pää-

¹³³ Tilastokeskus, Tunnuslukuja väestöstä alueittain, 1990–2020,

https://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__vrm__vaerak/statfin_vaerak_pxt_11ra.px/

¹³⁴ THL, Tilasto- ja indikaattoripankki Sotkanet.fi 2005-2021; Elämänlaatuindikaattori muodostettiin kahdeksan kysymyksen pohjalta, jotka mittasivat elämänlaatua psyykkisellä, fyysisellä, sosiaalisella ja ympäristöulottuvuudella: Millaiseksi arvioitte elämänlaatuunne?; Miten tyytyväinen olette: 'terveyteenne', 'kykyynne selviytyä päivittäisistä toimistanne', 'itseenne', 'ihmissuhteisiinne' ja 'asuinalueen olosuhteisiin'; "Onko teillä:" 'riittävästi tarmoa arkipäivän elämäänne varten' ja 'tarpeeksi rahaa tarpeisiinne nähden'. http://www.terveytemme.fi/finsote/2017-2018/notes/ath_whoqol8_di_cr.htm

¹³⁵ Kunnas, The Theory of Justice in a Warming Climate

¹³⁶ Verrattuna Ahvenanmaahan itsemurhien määrä on kaksinkertainen. Pienin alkoholiin kuolleiden määrä oli Pohjanmaalla, johon verrattuna Keski-Suomen lukumäärä on kolminkertainen. Edellisvuodesta itsemurhaan kuolleiden lukumäärä oli laskenut, mutta alkoholiin kuolleiden lukumäärän vastaavasti noustua kuolleiden lukumäärä pysyi jokseenkin ennallaan. THL, Tilasto- ja indikaattoripankki Sotkanet.fi 2005-2021.

kaupunkiseudulla. Tämän myötä pääkaupunkiseudun tulos oli vuonna 2015 tilastollisesti merkittävästi muita alueita parempi, mutta suurin osa erosta hävisi vuoden 2018 aineistossa pääkaupunkiseudun tuloksen laskun myötä.¹³⁷

Pisa-tulosten yleisen laskun lisäksi huolestuttavaa on se, että 6,6 prosenttia 17–24-vuotiaista keskisuomalaisista nuorista jäi vuonna 2009 koulutuksen ulkopuolelle. Tilanne oli kuitenkin hieman parempi kuin koko maassa, jossa 7,5 prosenttia oli jäänyt koulutuksen ulkopuolelle.¹³⁸

Yliopistojen kestävä kehityksen tavoitteiden edistämistä arvioivan Times Higher Education Impact Rankingin listauksessa Jyväskylän yliopisto sijoittui vuonna 2021 sijoille 401–600. Petrattavaa riittää verrattuna esimerkiksi sijoille 201–300 sijoittuneisiin Aalto- ja LUT-yliopistoihin. Arvioinnissa Jyväskylän yliopiston vahvuudet olivat SDG13 ilmastotekoja, SDG8 ihmisarvoista työtä ja talouskasvua sekä SDG15 maanpäällinen elämä.¹³⁹

Kuva 10. Kulttuuri ei säily elävänä museoimalla, siksi keikkapaikat ja tapahtumat ovat yksittäisiä rakennuksia tärkeämpiä. Jyväskylässä musiikkiedettä opiskellut Jukka Nousiainen & Kumppanit esiintymässä Jyväskylän Kesän Puistojuhlissa Lounaispuistossa 2018. Kuva: Jan Kunnas

Myös monimuotoisuuden turvaamisen kannalta yksi merkittävä kulttuurisen kestävyiden osa-alue ovat perinnebiotoopit, jotka ovat osa maisemallista kulttuuriperintöä. Näihin voi liittyä myös kulttuurihistoriallisia, rakennettuun ympäristöön liittyviä arvoja. Viimeisen 50 vuoden aikana Suomen perinnebiotooppien pinta-ala on vähentynyt yli 90 prosentilla. Siksi on tärkeää varmistaa jäljellä olevien kohteiden säi-

¹³⁷ Leino, K. et. al. 2019. Pisa 18 Ensituloksia, Opetus- ja Kulttuuriministeriön julkaisuja 2019:40 <https://minedu.fi/pisa>

¹³⁸ THL, Tilasto- ja indikaattoripankki Sotkanet.fi 2005-2021.

¹³⁹https://www.timeshighereducation.com/rankings/impact/2021/overall#!/page/0/length/25/locations/FI/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/undefined

lyminen ja hyvä hoito, ja kunnostaa hoidon puutteessa jo umpeenkasvaneita ja lajistoltaan köyhtyneitä alueita.¹⁴⁰ Käynnissä oleva HELMI-ohjelma tuottaa tuloksia vuonna 2022 jäljellä olevien perinnebiotooppien tilasta.

On tärkeää, että kulttuurisen kestävyuden tavoittelua sen eri muodoissa ei jätetä huomiotta. Monipuolisesti elävä kulttuuri luo myös opiskelijoille houkuttelevan seudun, joka houkuttelee hakemaan opiskelemaan sekä jäämään valmistumisen jälkeen.

5.6 Kokonaiskestävä aluekehitys

Vaikka edellä hahmottelemamme mittarit eivät tarjoa vielä systematisoituun työhön perustuvaa kattavaa ja lopullista mittarijoukkoa aluekehityksen kestävyuden mittaamiseen, kykenevät ne kuvaamaan kestävyuden nykytilaa ja sen puutteita useista olennaisista näkökulmista (Taulukko 5). Vesistöjen ja maatalousmaan tilaa lukuun ottamatta Keski-Suomen ekologinen kestävyys on heikolla tasolla, eikä vesistöilläkään mene merkittävän hyvin. Ekologinen köyhtyminen ei ole kanavoitunut paremmaksi elintasoksi ainakaan heikoimmassa asemassa olevien kannalta, sillä Keski-Suomessa oli vuonna 2020 Suomen toiseksi korkein työttömyysaste, mikä näkyi myös huonona taloudellisena huoltosuhteena.¹⁴¹ Ikääntyneistä vajaa puolet ja työikäisistä runsas kolmannes ei tuntenut elämänlaatuaan hyväksi.¹⁴² Maakunnassa kärsitään verrattain voimakkaasti erilaisista sosiaalisista ongelmista esimerkiksi päihteiden käyttöön liittyen.¹⁴³ Palkkatyö on varsinkin miehille merkittävä sosiaalisen arvostuksen ja itsetunnon lähde. Näköalattomuus tulevista työmahdollisuuksista oli heillä yhteydessä masennusperustaiseen työkyvyttömyyteen. Paras lääke epävarmaa tulevaisuutta vastaan olisi koulutus ja osaamisen ylläpitäminen.¹⁴⁴

On erityisen huolestuttavaa, että keskisuomalaisista 17–24-vuotiaista nuorista 6,6 % oli vuonna 2019 jäänyt koulutuksen ulkopuolelle.¹⁴⁵ Jyväskylän yliopistolla riittää petrattavaa YK:n kestävä kehityksen tavoitteiden edistämiseksi toimintansa kautta

¹⁴⁰ Ymparisto.fi: Valtakunnallinen perinnebiotooppien inventointi, 2019–2022. https://www.ymparisto.fi/fi-fi/luonto/luontotyypit/Luontotyypin_uhanalaisuus/Perinnebiotoopit/Valtakunnallinen_perinnebiotooppien_inventointi_20192021

¹⁴¹ Tilastokeskus, Tunnuslukuja väestöstä alueittain, 1990–2020,

https://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__vrm__vaerak/statfin_vaerak_pxt_11ra.px/

¹⁴² THL, Tilasto- ja indikaattoripankki Sotkanet.fi 2005-2021; Elämänlaatuindikaattori muodostettiin kahdeksan kysymyksen pohjalta, jotka mittasivat elämänlaatua psyykkisellä, fyysisellä, sosiaalisella ja ympäristöulottuvuudella: Millaiseksi arvioitte elämänlaatunne?; Miten tyytyväinen olette: 'terveyteenne', 'kykyynne selviytyä päivittäisistä toimistanne', 'itseenne', 'ihmissuhteisiinne' ja 'asuinalueen olosuhteisiin'; 'Onko teillä: 'riittävästi tarmoa arkipäivän elämäänne varten' ja 'tarpeeksi rahaa tarpeisiinne nähden'. http://www.terveytemme.fi/finsote/2017-2018/notes/ath_whoqol8_di_cr.htm

¹⁴³ Pahimmillaan tämä näkyi itsemurhina ja itsensä hengiltä juomisena, joista ensin mainittu oli kaksinkertainen Ahvenmaahan verrattuna ja jälkimmäinen kolminkertainen Pohjanmaahan nähden. THL, Tilasto- ja indikaattoripankki Sotkanet.fi 2005-2021.

¹⁴⁴ Pyöriä, P., Ojala, S., & Nätti, J. 2021. Precarious work increases depression-based disability among male employees. *European Journal of Public Health*. DOI: <https://doi.org/10.1093/eurpub/ckab119>

¹⁴⁵ THL, Tilasto- ja indikaattoripankki Sotkanet.fi 2005-2021.

suhteessa parhaiten menestyviin kotimaisiin verrokkeihin.¹⁴⁶ Kulttuurinen kestävyys lajiston suojelun tilalla mitattuna on heikolla tasolla, perinnebiotooppien tila tarkentuu vuoden 2022 aikana.

	Kestävyyden ulottuvuudet	Tilanne erittäin huono	Tilanne huono	Tilanne tyydyttävä	Tilanne hyvä	Tilanne erinomainen
Ekologinen kestävyys	Vesistöjen tila			0		
	Maatalousmaan tila			0		
	Uhanalaisuuskehitys		↓			
	Kasvihuonkaasupäästöt		↑			
	Metsät					
Taloudellinen ja sosiaalinen kestävyys	Työttömyysaste	↓↓				
	Taloudellinen huoltosuhde		↓			
	Koettu elämänlaatu		0			
	Sosiaaliset ongelmat /Terveystila		0			
Kulttuurinen kestävyys	Ekokulttuurinen sivistys			↓		
	Osallisuus ja inklusiivisuus					
	Kulttuuriperintö		0			

Taulukko 2. Kestävyyden ulottuvuudet, niiden tila ja kehitys. Nuoli ylöspäin tarkoittaa positiivista ja alaspäin negatiivista muutossuunta (nuolien määrä ilmaisee muutosten voimakkuutta), nolla tarkoittaa tilanteen pysymistä melko vakaana.

¹⁴⁶ https://www.timeshighereducation.com/rankings/impact/2021/overall#!/page/0/length/25/locations/FI/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/undefined

6. Keskustelua ja johtopäätökset

Yhteisellä planeetalla Suomen maakunnatkaan eivät ole suojassa **globaalien ympäristökriisien**, kuten ilmastonmuutoksen ja luontokadon, kielteisiltä suorilta ja välillisiltä vaikutuksilta. Alueilla tapahtuva ihmistoiminta myötävaikuttaa näiden kriisien voimistumiseen. Ympäristökriisit haastavat yhteiskunnallista kehitystä kokonaan uudella tavalla jo lähitulevaisuudessa, minkä voi odottaa näkyvän myös alueiden suunnittelua ja kehittämistä sekä elinkeinotoimintaa koskevassa sääntelyssä varsin pian.¹⁴⁷ Jos aluekehitys ei ole ekologisesti kestävä, se ei voi pidemmän päälle myöskään ylläpitää muita kestävyiden ulottuvuuksia. Alueiden niin sanotut paikkaperustaiset kilpailukyky- ja kasvupyrkimykset eivät ole riittäviä tavoitteita aluekehittämiseen ympäristökriisin oloissa.¹⁴⁸ Kasvupyrkimys voi olla ilmeisessä ristiriidassa kestävyystavoitteiden kanssa, etenkin jos kasvuun pyritään intensiivisemmällä tai laajamittaisemmalla luonnonvarojen hyödyntämisellä. Aluekehitystoimia onkin suunnattava nykyistä kohdennetummin edistämään ekologisen kestävyiden muodostamien reunaehtojen rajoissa pysyvää toimintaa. Toisaalta globaalien ongelmien vaatimat ratkaisut avaavat uusia mahdollisuuksia edelläkävijöille ja tarjoavat maakunnille tilaisuuden nostaa profiiliaan ja tehdä aluetta tunnetuksi ongelmien ratkaisijana. Paras tapa ennakoida tulevaisuutta on luoda sitä.¹⁴⁹

Edelläkävijäisyys ympäristöasioissa voi auttaa luomaan esimerkiksi Keski-Suomelle identiteetin, joka lisää kotiseutuylpeyttä sekä vetovoimaa ja sitouttaa ihmisiä arvostamaan asuinseutuun. Laadukas rakennettu ympäristö, asuminen ja ympärillä oleva luonto, sekä riittävät toimet ilmastonmuutoksen hillitsemiseen ja siihen sopeutumiseen voivat lisätä alueen vetovoimaa työntekijöiden silmissä, mikä puolestaan tekee seudusta yrityksille houkuttelevamman. Tässä suhteessa metsät ja vesistöt ovat eräitä Keski-Suomen valtteja. Edelläkävijäisyys globaalisti tärkeissä kysymyksissä edistää pidemmän päälle myös kansainvälistä kilpailukykyä.

Koulutettu ja osaava väestö on elintärkeässä roolissa kestävyismurroksen aikaansaamiseksi. Tulevien työvoimatarpeiden ja työllistymisen turvaamiseksi tarvitaan osaamisen vahvistamista: kokonaisvaltaista ja poikkitieteellistä kestävyysopetusta sekä tutkinto-opetuksessa että jatkuvan oppimisen kautta. Kestävyiden tulisi olla läpäisevänä teemana kaikessa opetuksessa alasta ja ikäluokasta riippumatta, ala-asteelta ammattikouluun tai yliopistoon ja täydennyskoulutukseen. POLKU 2.0 -hanke on hyvä esimerkki instituutorajat ylittävän kestävä kiertotalousopetuksen kehittämiseksi Keski-Suomessa.

¹⁴⁷ Hytönen, J. 2020. Hyvän suunnittelun muuttuvat periaatteet. Yhdyskuntasuunnittelu, 58(2).

¹⁴⁸ Paikkaperusteisesta aluekehittämisestä: Luoto, I., & Virkkala, S. 2017. Paikkaperusteinen aluekehittäminen strategisena ohjenuorana. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja, TEM Raportteja 2/2017.

¹⁴⁹ Kunnas, Trail-Blazer Dependency.

Ympäristökriisien ohella toinen yhteiskunnallista kehitystä haastava ja aluekehittämiselle erityisen olennainen kehityskulku on **alueiden välinen eriytyminen**. Polarisoitumisesta voi seurata alueiden kostoksi kutsuttu ilmiö.¹⁵⁰ Tällainen kehityskulku uhkaa jo nyt kykyämme tehdä riittävän nopeasti vaikeita mutta välttämättömiä kestävyyttä edistäviä päätöksiä Suomessa. Myös ympäristökriisissä tarvitaan keskinäisen luottamuksen vahvistamista päätöksentekokyvyn suojelemiseksi.¹⁵¹ Siksi aluekehittämisen ytimessä tulisi jatkossakin olla pyrkimys alueelliseen ja sosiaaliseen koheesioon. Se on perustelua sekä oikeudenmukaisen siirtymän että kollektiivisen toimintakyvyn kannalta. Onkin tärkeää säilyttää aluekehittämisen sosiaalista koheesiota koskevat tavoitteet.

Harvaan asutuille, luonnonvaroistaan riippuvaisille alueille helposti jäävää roolia keskusalueiden tarpeiden täyttäjinä – talousjärjestelmän resurssiperiferioina – on tarkasteltava kriittisesti kokonaiskestävyyden näkökulmasta. Aluekehittämisen on näillä alueilla vältettävä luonnonvarojen käytön lisäämistä ja tähdättävä toimialarakenteen monipuolistamiseen, suurempaan arvonlisään, resurssitehokkuuteen sekä luonnon monimuotoisuuden eli luontopääoman vahvistamiseen. Sosioekonomisesti heikommassa asemassa olevien ja maakuntien reuna-alueiden on saatava suhteessa nykyistä suurempi hyöty luonnonvarojen jalostukseen tukeutuvasta taloudellisesta toimeliaisuudesta. Keinoja tähän on etsittävä esimerkiksi aluekehittämisrahoituksen turvin. Tehtävää voi pitää uudenlaisen, tulevaisuusorientoineen aluekehittämisen keskeisenä toimeksiantona.

Kokonaiskestävyys edellyttää laajaa elinvoima-ajattelua, joka nostaa hyvinvoin, terveen ja osaavan väestön sekä monimuotoisen luonnon keskeiseen osaan elinvoimaa. Koetun elämänlaadun ja hyvinvoinnin sekä ympäristön tilan kytkeminen osaksi elinvoima-ajattelua vahvistaa myös alueiden kykyä selvitä ekologisen kestävyysmurroksen vaatimuksista ja seurauksista.¹⁵² Oikeudenmukaisen siirtymän toteuttaminen ja ilmastonmuutoksesta eniten kärsivien alojen toimeentulolähteiden huomioiminen tuo osallisuuden kokemusta erityisesti heikon työllisyystilanteen alueille ja auttaa hillitsemään alueiden välistä eriytymistä. Tämän lisäksi monet ympäristöseikat kuten harrastusmahdollisuudet, viihtyisä rakennettu ympäristö, laadukas kohtuuhintainen asuminen, kiinnostava luonnonympäristö ja mahdollisuus kestävän elämäntavan toteuttamiseen voivat houkuttaa vastavirtaan muuttavia huippuosajia. Koetusta elämänlaadusta on siis mahdollista etsiä ratkaisuja myös osaavan työvoiman houkutteluun. Tähän tarvitaan mm. toimia autoriippuvuuden vähentämiseksi sekä raideliikenteen kehittämiseksi.¹⁵³

¹⁵⁰ Rodríguez-Pose, A. 2018. The revenge of the places that don't matter (and what to do about it). *Cambridge journal of regions, economy and society*, 11(1), 189–209.

¹⁵¹ Hytönen, J. 2019. Limits of localism: Institutional perspectives on communicativeness, neoliberalization and sustainability in Finnish spatial planning. *Nordia Geographical Publications*, 48(4).

¹⁵² Kortetmäki, T. et al. Elinvoiman ja elonkirjon puolesta; Hytönen, J., Kotavaara, N., & Ahlqvist, T. 2018. Elinvoiman askelmerkkejä ja ristiriitoja. Maankäytön suunnittelijoiden näkemyksiä kuntien tulevaisuuteen. ARTTU2-tutkimusohjelman julkaisusarja 5/2018. Kuntaliitto.

¹⁵³ Kunnas, J., & Tupala, A. 2021. Globaalista paikalliseen kestävyteen. <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/77902>

Edellä mainitut seikat ovat myös veto- ja pitovoimatekijöitä, jotka taas ovat rakennuspalikoita laajalle elinvoima-ajattelulle. Kunnat ja alueet voivat etsiä vetovoimatekijöitä erilaisista kestävästä elämäntavan mahdollistamisen keinoista ja taustarakenteista: esimerkkejä tästä ovat kaupungistumiseen tyypillisesti kytkeytyvän koulutuskeskeisen elämäntavan välttäminen ja etätyömahdollisuudet, luonnon virkistyskäytön edellytyksien vahvistaminen, lähialueen harrastusmahdollisuudet ja tukeutuminen olemassa olevaan rakennuskantaan.

Kokonaiskestävyyden ymmärtämisen puute rajoittaa ekologisten reunaehto- ja tunnistamista ja tunnustamista. Aluekehittämisvaroin tuettu hanke voi olla erinomainen esimerkiksi sosiaalisen kestävyysnäkökulmasta, mutta ekologisesti näkökulmasta hyvinkin haitallinen ja kestävyysiirtymää estävä tai jarruttava. Tästä syystä kokonaiskestävyyden arviointiin on tuotava lisää hienosyisyyttä, jossa pidetään samalla mielessä ekologisen kestävyysluonne reunaehtoja asettavana kestävyys ulottuvuutena. Tulevaisuudessa resursointi vahvan kestävyysosaamisen lisäämiseksi onkin ensiarvoisen tärkeää erityisesti aluekehitysratkaisuista vastaavissa asiantuntijaorganisaatioissa.

Aluekehittämisessä tulee tavoitella vahvaa kestävyttä. Tässä raportissa olemme hahmotelleet, mitä vahva kestävyys aluekehittämisessä tarkoittaa sekä millaisia vahvaa kestävyttä ja kokonaiskestävää aluekehitystä tukevien arviointivälien ja mittareiden tulisi olla. Olemme myös tehneet joitain ehdotuksia aluekehityksen kestävyysarvioinnin tueksi. Työ kokonaiskestävän aluekehittämisen mittariston luomiseksi on kuitenkin vasta alussa. Tärkeää on, että mittaristo tavoittaa laajasti kokonaiskestävyyden eri osa-alueet ja toisaalta tunnustaa vahvan kestävyysperiaatteen mukaisesti ekologisen kestävyysreunaehdoksi, johon liittyviä haittavaikutuksia ei voida kompensoida esimerkiksi taloudellisia hyötyvaikutuksia korostamalla.

Suosituksset

Tässä raportissa esittelimme tieteelliseen tutkimukseen perustuvia lähtökohtia vahvaan kestävyysperustukseen perustuvaan aluekehittämiseen. Tekemämme työn perusteella nojaten esitämme seuraavat suositukset aluekehittämisen kokonaiskestävyydestä:

Kokonaiskestävä aluekehittäminen

- Aluekehittämisen tulee tapahtua ekologisten reunaehtojen puitteissa.
- Aluekehittämisessä on pyrittävä pitkäjänteisyyteen niin, että hanketoiminnan kokonaisuutta ohjaavat yhteisesti sovitut pitkän aikavälin tavoitteet. Esimerkiksi alueiden välisen eriytymisen välttäminen on hyvä periaate aluekehittämiselle oikeudenmukaisen siirtymän toteuttamiseksi.
- Aluekehittämistyön johtohenkilöt, päätöksentekijät ja strategiset kehittäjät ovat avainasemassa vahvan kestävyysperustuksen edistämiseksi. Heidän on tärkeää nostaa esiin myös sellaiset toimintaa ohjaavat oikeudelliset ja hallinnolliset reunaehdot, jotka rajoittavat vahvaan kestävyysperustukseen ja oikeudenmukaiseen siirtymään pyrkimistä.

Aluekehitysrahoituksen jakaminen

- Aluekehitysrahoitusta tulee kohdistaa toimialoille, jotka eivät perustu luonnonvarojen hyödyntämisen välittömään lisäämiseen sekä hankkeisiin, jotka tekevät luonnonvarojen hyödyntämisestä entistä resurssi- ja ympäristöystävällisempää.
- Aluekehitysrahoitusta jakavien instituutioiden henkilöstön osaamistasoa tulee tarkastella ja tukea kokonaiskestävyyden ja vahvan kestävyysperustuksen periaatteiden hallintaa.
- Oikeudenmukaisen siirtymän näkökulmasta on perusteltua tukea erityisesti hankkeita, jotka tähtäävät resurssi- ja ympäristöystävälliseen tuotantoon erityisesti sosioekonomisesti heikossa asemassa olevilla alueilla sekä alueilla, joille kohdistuu suurin taakka erilaisista kestävyysperusteista.
- Oikeudenmukaista siirtymää tulee edistää tukemalla hankkeita ja muita aloitteita, joilla vahvistetaan yksilö- ja yhteisötoimijoiden muutoskyvykkyyttä eli esimerkiksi valmiuksia koulutautua uusiin tehtäviin tai uudistaa työtään tai yritystoimintaansa kestäväksi.
- Työvoiman saatavuuden kannalta aluekehittämisessä on suositeltavaa tukeutua kapean elinkeinopoliittisen ajattelun sijaan laajaan elinvoimapolitiikkaan.

Keski-Suomen aluekehittäminen

- Kestävyysperustuksen edelläkävijyyks voi auttaa luomaan Keski-Suomelle identiteetin, joka lisää alueen vetovoimaa sekä edistäisi pidemmän päälle myös kansainvälistä kilpailukykyä. Edelläkävijyyks ympäristöasioissa auttaa myös varautumaan kiristyvään ympäristöperusteiseen sääntelyyn.
- Edelläkävijyyks voi toteutua vain, jos ekologiset reunaehdot tunnustetaan toiminnan lähtökohdaksi ja alueen strategista kehittämistä ja hankkeita suunnataan määrätietoisesti ja oikeudenmukaisesti kohti kokonaiskestävää tulevaisuutta.

Kiitokset

Tätä työtä ovat edesauttaneet useat tahot. Haluammekin kiittää kaikkia sidosryhmiä käydyistä keskusteluista ja saaduista palautteista. Kiitokset myös työtä eri vaiheessa kommentoineille asiantuntijoille ja tutkijoille: Anna-Kaisa Salovaara, Linda Mustajärvi, Eini Nieminen, Jani Hohti, Panu Halme, Minna Santaoja, Sanna Karkulehto, Miikka Salo, Carita Lindstedt-Kareksela ja Jari Haimi. Kiitämme Keski-Suomen liittoa hankkeen rahoittamisesta ja mahdollistamisesta.

Liitteet

Liite 1 Hankkeen tausta ja tavoitteet sekä prosessikuvaus

Aluekehittämisen kestävyiden kivijalka -selvityshankkeen tavoitteena on ollut vahvistaa aluekehittämisen kestävyysarviointia Keski-Suomessa sekä tukea aluekehitysrahoituksen parissa toimivien työtä tutkimukseen perustuvan kestävyysarvioinnin kehittämiseksi ja systematisoimiseksi. Tavoitteena on ollut myös kartoittaa Keski-Suomen kestävä aluekehittämisen nykytilanteen haasteita ja mahdollisuuksia. Hanke on toteutettu tiiviissä yhteistyössä Jyväskylän yliopiston JYU.Wisdom-resurssiviisuusyhteisön, Keski-Suomen ELY-keskuksen ja Keski-Suomen liiton kanssa. Hanketta on ohjannut sidosryhmäedustajien muodostama ohjausryhmä, ja tukena on toiminut myös monitieteinen taustaryhmä JYU.Wisdomista.

Hankkeen tavoitteena on ollut:

- Kerätä yhteen nykyiset alueellisen tason kestäväan kehitykseen liittyvät arviointityökalut ja mittarit ja arvioida niiden sovellettavuutta Keski-Suomeen.
- Keskustella työpajoissa keskisuomalaisten aluekehitysasiantuntijoiden kanssa kestävyysarvioinnin tarpeista.
- Tuottaa työpajojen ja tutkimuskirjallisuuden pohjalta aluekehityksen tavoite-tilan kuvaus, jonka pohjalta johdetaan aluekehityksen kestävyiden arviointikriteeristö.
- Tuottaa suositukset siitä, millainen on hyvä kokonaiskestävyyden arviointityökalu aluekehityksen tarpeisiin Keski-Suomessa tai alustava malli työkalusta ominaispiirteineen.

Olemme rakentaneet hankkeessa kestävyystieteelliseen näkökulmaan ja aiemman kirjallisuuden synteesiin perustuen kriteeristöä kestävyiden ulottuvuuksien huomiointiin ottamiseksi aluekehittämisessä. Kriteeristön lähtökohtana on, että esimerkiksi hankkeissa ja yrityksissä toteutettu globaalin kestävyiden kanssa ristiriidassa oleva aluekehittämis työ ei voi pitkällä aikavälillä olla kestävää myöskään alueellisesti, sillä elinkelvottomaksi muuttuvalla planeetalla ei voi olla kestävä kehityksen mukaista toimintaa. Globaalien kestävyystavoitteiden, kuten ilmastonmuutoksen torjumisen, kanssa ristiriidassa olevalla ihmistoiminnalla ei siten voi olla pidempiaikaista tulevaisuutta, eikä sellaista toimintaa pitäisi tukea osana aluekehittämistä. Vastaavasti

edelläkävijyys globaalisti tärkeissä kysymyksissä edistää pitkällä aikavälillä myös kansainvälistä kilpailukykyä.¹⁵⁴

Tämä loppuraportti palvelee aluekehittäjien lisäksi kaikkia niitä, jotka työssään tarvitsevat kokonaiskuvaa aluekehittämisen kestävyys tilasta ja ajatuksia tulevaisuuden tavoitetilasta. Raportin yleiset osiot (luvut 2–4 sekä 6) antavat kuvan aluekehittämisen yleisistä haasteista ja mahdollisuuksista Suomessa ja ovat tietyiltä osin peilattavissa myös muiden Pohjoismaiden tilanteeseen.

Prosessikuvaus

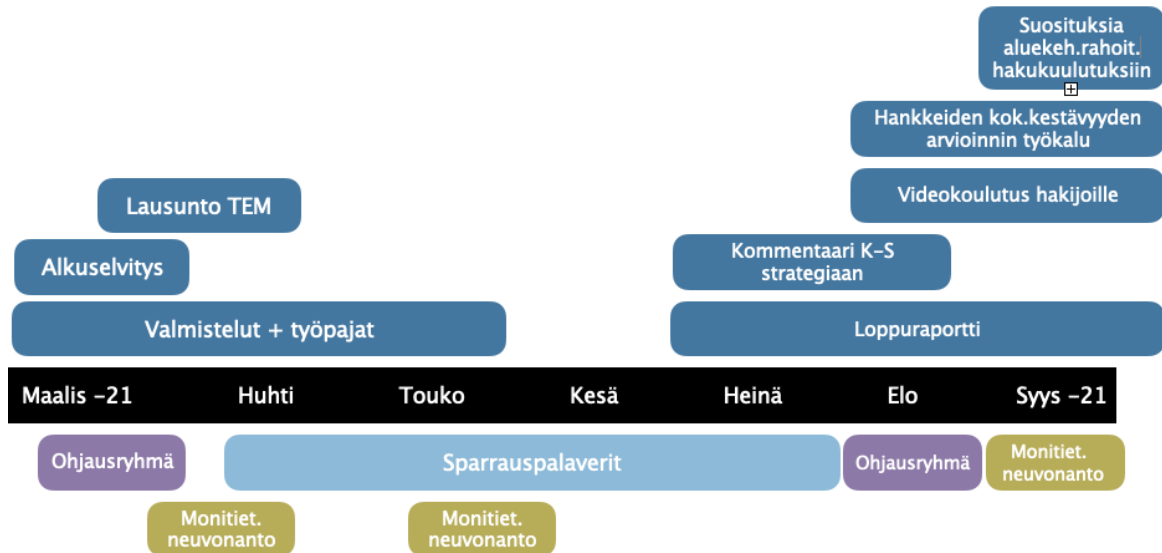
Aluekehittämisen kestävyys kivijalka käynnistyi alkuvuonna 2021 tukemaan kokonaiskestävää tavoitteenasettelua ja organisatorista siirtymää uudelle aluekehittämisen rahoituskaudelle (Uudistuva ja osaava Suomi). Hankkeessa tarkasteltiin yhdessä maakuntaliiton ja ELY-keskuksen kanssa Keski-Suomen maakunnan kestävyys haasteita aluekehittämisen kontekstissa ja niiden ratkaisumalleja. Keskusteleva ja joustava hanketoteutus mahdollisti työskentelyn suuntaamista tärkeäksi katsottuihin aluekehittämisen kestävyys kipupisteisiin ja käynnissä oleviin strategisiin sekä ajankohtaisiin prosesseihin (Uudistuva ja Osaava Suomi -ohjelma-asiakirjaluonnos sekä Keski-Suomen liiton strategialuonnos).

Kestävyys kivijalka -selvityshankkeessa tuotettiin useita kirjallisia dokumentteja (kuva L1). Alkuselvityksessä kartoitimme kokonaiskestävään aluekehittämiseen liittyviä reunaehtoja, esimerkkejä ja sovellettavia työkaluja. Tämän tiedon pohjalta koostimme kansainvälisistä ja kotimaisista selvityksistä *Gloaalista paikalliseen kestävyys* -tietopakettin, jossa tarkastelimme olemassa olevia mittareita ja työkaluja ja niiden soveltumista aluetason kestävyys haasteiden arviointiin ja kokonaiskestävyys edistämiseen. Tärkeimpänä huomiona tietopaketti toteaa, että kokonaiskestävyyttä saavutetaan vain, jos kestävä kehityksen tavoitteiden toteuttaminen mahtuu planetaaristen rajojen sisäpuolelle. Suurin osa tarjolla olevista mittareista ei kuitenkaan ainakaan sellaisenaan sovellu aluekehittämisessä tämän tavoitteen edistämiseen.¹⁵⁵ Lisäksi kestävä kehityksen Agenda 2030 -tavoitteita on kaiken kaikkiaan 17 ja niillä on 169 alatavoitetta sekä yli 200 indikaattoria: kaikkien mittaaminen ei

¹⁵⁴ Kunnas, Trail-Blazer Dependency.

¹⁵⁵ <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/77902>

ole mielekästä saati edes mahdollista, ja yhteen tai pariin tavoitteeseen keskittyminen ei välttämättä edistä seudun kokonaiskestävää kehittämistä.¹⁵⁶ Toisaalta tavoitteiden väliltä löytyy myös mahdollisuuksia synergiahyötyihin.¹⁵⁷

Kuva L1. Hankkeen vaiheet ja tuotokset. Aikajanan yläpuolella on esitetty tuotetut dokumentit ja alapuolella tapaamiset sidosryhmien kanssa.

Kirjoitimme lausunnon tulevan rahoituskauden ohjelma-asiakirjaehdotuksesta ”Uudistuva ja osaava Suomi 2021–2027”. Otimme launnossa kantaa erityisesti kestävyysperiaatteiden mittaamiseen. Vaikka ohjelma-asiakirjaehdotuksen alussa todetaan ohjelman toteutuksen noudattavan ”Do no significant harm” -periaatetta, joka tarkoittaa, ettei ympäristöä vahingoittavia hankkeita voida rahoittaa, ei asiakirjaluonnoksesta löydy keinoja varmistamaan tämän periaatteen toteutumista. Ilman konkreettisia mittareita tavoite uhkaa jäädä kuolleeksi kirjaimeksi.¹⁵⁸

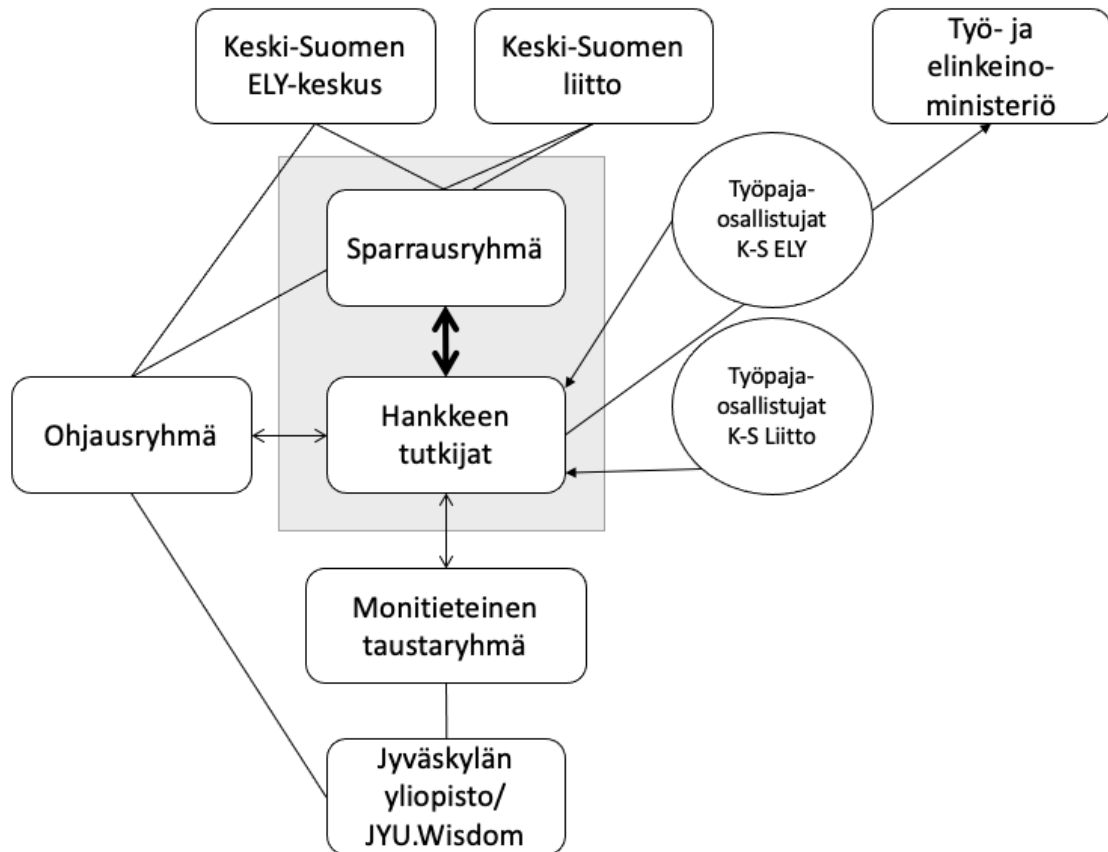
Hankkeen kulku oli keskusteleva ja joustava. Työtä ohjasi ohjausryhmä ja monitieteellinen neuvonantoryhmä sekä ketterä sparrausryhmä, johon kuului osallistujia ELY-keskuksesta ja Keski-Suomen liitosta ja jonka kanssa käytiin säännöllisesti keskusteluja esiin nousseista teemoista kestävään aluekehittämiseen liittyen (kuva L2).

¹⁵⁶ Suomen YK-liitto, Kestävän kehityksen tavoitteet, <https://www.ykliitto.fi/yk-teemat/kestava-kehitys/kestavan-kehityksen-tavoitteet>; Yhdistyneet kansakunnat, Yleiskokouksen päätöslauselma 25. syyskuuta 2015. https://kestavakehitys.fi/documents/2167391/2186383/Agenda2030_ep%C3%A4virallinen+suomennos.pdf/707fe444-6540-49d6-86a3-fd6bee1cf345/Agenda2030_ep%C3%A4virallinen+suomennos.pdf; Nilsson, M., Griggs, D., & Visbeck, M. 2016. Policy: map the interactions between Sustainable Development Goals, Nature News, 534(7607), s. 320.

¹⁵⁷ Independent Group of Scientists appointed by the Secretary-General, Global Sustainable Development Report 2019: The Future is Now – Science for Achieving Sustainable Development, United Nations: New York, 2019.

¹⁵⁸ <https://www.lausuntopalvelu.fi/FI/Proposal/Participation?proposalId=02dea020-f63d-4417-ace3-019d3a88745b&proposalLanguage=da4408c3-39e4-4f5a-84db-84481bafc744>

Monitieteellinen neuvonantoryhmä sekä isompi ohjausryhmä kokoontuivat keskustelemaan kahdesti ja erityisesti monitieteellistä neuvonantoryhmää käytettiin arviointi- ja kommentointiapuna, kun valmisteltiin hankkeen julkaisuja. Näin varmistettiin monialainen ymmärrys tieteellisessä tutkimuksessa vallitsevista käsityksistä kokonaiskestävyyden eri osa-alueilta.

Kuva L1. Hankkeen sidosryhmät. Nuolet kuvaavat keskusteluyhteyttä tai yhteyden suuntaa ja suorat viivat eri sidosryhmien rakennetta.

Järjestimme työpajamuotoisen keskustelutilaisuuden otsikolla "Aluekehittämisen kestävyden työpaja" Keski-Suomen ELY-keskuksen asiantuntijoille 4.5.2021 ja Keski-Suomen liiton asiantuntijoille 25.5.2021. Työskentely toteutettiin etäyhteyksin ja Miro-valkotaulualustalla. Kumpikin työpaja jaettiin kahteen osioon, nykyisyyteen ja tulevaisuuteen keskittyvään. Keskustelua ohjasi työpajalle annettu suuntaa antava sisältörunko aluekehittämisen kestävyden kannalta tärkeitä puitteista, erilaisiin rajoitteisiin, haasteisiin ja toiminnan reunaehtoihin liittyen. Osallistujat keskustelivat mm. käytössään olevista nykyisistä kestävyteen liittyvistä tavoitteista, tavoitteiden arviointityökaluista, tulevaisuuden kestävä Keski-Suomen tavoitekuvausta sekä työkaluista ja mittareista, joita tavoitekuvaan pääsemiseksi tarvitaan. Työpajojen kulkua ei ohjattu tarkasti, sillä tutkimusote oli aineistolähtöinen ja aineiston haluttiin antaa "hengittävän" mahdollisimman vapaasti. Keskustelut polveilivat laaja-alaisesti ja sisälsivät monipuolisesti eri näkemyksiä aluekehittämisestä ja strategisesta suunnittelusta. Temaattisen koodauksen avulla keskustelun anti oli luokiteltavissa 12:een esille nousseeseen teemaan (taulukko 3). Työpaja-aineiston

teemoittelu syntyi siis analyysivaiheessa aineistosta esille nousseiden teemojen ympärille. Taulukkoon tiivistettyjen analyysin tulosten pohjalta voi tehdä tulkintoja siitä, minkälaiset tekijät työpajojen perusteella puitteistavat aluekehittämisen kestävyys-edistämistä Keski-Suomessa. Keski-Suomen seuraavan maakuntastrategian ensimmäinen luonnosversio valmistui toukokuussa, ja joustavan työotteen mukaisesti teimme siihen kommentaarin.¹⁵⁹ Kommentaarissa kävimme luonnoksen yksityiskohdaisesti läpi ja esitimme vahvaan kestävyysajatteluun, oikeudenmukaiseen siirtymään ja ekologisiin reunaehtoihin perustuvia kriittisiä huomioita. Keskeiseksi aluekehittämisperiaatteeksi ehdotimme laajaa elinvoima-ajattelua, joka nostaa pelkkien taloudellisten näkökulmien rinnalle kaiken elollisen hyvinvoinnin sekä ympäristöarvot. Hyvinvoiva, terve ja osaava väestö sekä monimuotoinen luonto tulisi ottaa keskeisesti osaksi elinvoima-ajattelua.¹⁶⁰

Hankehakemuksen, työpajojen ja säännöllisten sparrauspalaverien pohjalta laadimme erilaisia kokonaiskestävyyden arviointia tukevia dokumentteja ja apuvälineitä:

- Hankkeiden kokonaiskestävyyden arvioinnin työkalu (liite 2)
- Kestävyys siirtymä aluekehityshankkeissa – koulutusmateriaali aluekehitysrahoituksen hakijoille (liite 3)
- Suosituksia aluekehitysrahoituksen hakukuulutuksiin (liite 4)

Dokumentit ja apuvälineet on laadittu tukemaan aluekehittämisen ydintoimijoiden eli ELY-keskusten ja maakuntien liittojen omaa strategista ajattelua ja pitkäjänteistä kokonaiskestävyyden hahmottamista. Aluekehitysrahoituksen asiantuntijat voivat käyttää ”Hankkeiden kokonaiskestävyyden arvioinnin työkalua” sekä ”Suosituksia aluekehitysrahoituksen hakukuulutuksiin kohdennuksiksi” myös arvioidakseen kriittisesti kokonaiskestävyyden toteutumista eri hankkeissa ja niiden ennakoarvioinnissa sekä kehittääkseen kohdennetuista hankehakukuulutuksista paremmin aluekehittämisen kestävyystavoitteiden mukaisia. Lisäksi selvityshankkeessa tuotettiin hankehakijoille koulutusmateriaalia kestävyysnäkökulmien vahvemiksi huomioon ottamiseksi hankehakemusten teossa.

¹⁵⁹ <https://keskisuomi.fi/wp-content/uploads/sites/3/2021/09/Keski-Suomi-Strategia-Kommentaarivisdom.pdf>.

¹⁶⁰ Kortetmäki, T. et al. Elinvoiman ja elonkirjon puolesta; Hytönen, J., Kotavaara, N., & Ahlqvist, T. 2018. Elinvoiman askelmerkkejä ja ristiriitoja. Maankäytön suunnittelijoiden näkemyksiä kuntien tulevaisuuteen. ARTTU2-tutkimusohjelman julkaisusarja 5/2018. Kuntaliitto.

Liite 2 Hankkeiden kokonaiskestävyyden arvioinnin työkalu

Kokonaiskestävyyden arvioinnin taulukkomuotoisella työkalulla voidaan arvioida hankkeiden kestävyyden ulottuvuuksia. Taulukko soveltuu myös strategisemman tason suunnitteluun listamaisena muistutuksena vahvan kestävyyden osa-alueista. Hankkeiden lisäksi taulukkoa voi siis hyödyntää aluekehittämisen sekä koulutustarpeiden suunnittelussa. Liikennevalovärein koodatuissa sarakkeissa on tekstinä esimerkin omaisia arviointinäkökulmia.

KRITEERIT

				Painoarvo
Vaikutus ympäristöön ja luonnon tilaan				3 (suuri)
	HUONO	EI HUONO EIKÄ HYVÄ	HYVÄ	
Luonnonympäristön tilan muutos / heikentyminen on pyritty välttämään	Ei	Haittoja minimoidaan, mutta tukitoimia ei varsinaisesti tehdä	kyllä	
Hankkeessa minimoidaan luonnolle aiheutettu ihmishaitta (selvitys miten): erikseen eriteltyinä hankkeen aikaiset vaikutukset ja seuraukset	Ei minimoida, ei huomioitu	Toimet rajoittuvat esim. kierrätykseen tai muuhun luonnon kannalta kosmeettiseen	Kyllä, esim. ajokm:t pidetään pieninä, liikutaan julkisilla, ei raivata uutta tonttia, ei lisätä kulutuskäyttäytymistä	
Hanke aiheuttaa pysyviä luonnolle negatiivisia maankäytön muutoksia (kutistuu, vähenee, raivataan kokonaan pois)	Luonnonympäristöä tuhoutuu hankkeen myötä	Minimointi ja ekologinen kompensatio	Ennallistaminen: esim. vieraslajeja hävitetään, ojittamista perutaan, lahopuun lisäys, perinnemaisema ennallistetaan, vähennetään vesistöjen rehevöitymistä	
Jos haittaa aiheutuu, se kompensoidaan suojelutoimin toisaalla (rahallinen korvaus tai oman maa-	ei		kyllä	

alan käyttö suojelualueen perustamiseksi/laajentamiseksi)				
Luonnon tila palautuu / muuttuu positiivisesti ennallistettaessa tai tuetaan muutoin merkittäväällä tavalla luonnonympäristön hyvinvointia	ei		kyllä	
Hankkeen ilmastovaikutus (hankkeen jälkeiset vaikutukset)				3
Hanke lisää tai vähentää energian, myös lämmitys, käyttöä	lisää	ennallaan	vähentää	
Hanke lisää tai vähentää autolla liikkumisen tarvetta	lisää	ennallaan	vähentää	
Hanke muuttaa liikkumista yksityisautoilusta -> joukkoliikenteeseen -> jalan tai pyörällä kulkemiseen	Henkilöautoliikenne	joukkoliikenne	jalan/pyörällä	
Hankkeessa tehdään osa töistä etänä	ei ollenkaan eli sis. työmatkajoja	osittain ja käytetään julkisia kulkuneuvoja	tehdään paljon etänä	
Käytettävä energiamuoto (energian lähde)	Fossiiliset polttoaineet, myös turve	vesivoima, sähkö jos ei tietoa laadusta	biokaasu-, tuuli- ja aurinkosähkö, lämpöpumppu	
Hanke käyttää uusiutuvaa energiaa	ei	ei tietoa	kyllä	
Hankkeen tuottamat energiansäästötoimet ja vaikutus tulevaisuuden energiankäyttöön tai -tarpeeseen	ei tehty mitään	ajateltu/ selvitetty asiaa	tehty energiansäästötoimia	
Käytetyt koneet ja niiden käyttövoima (sähkö, polttonesteet, muu)	Fossiiliset polttoaineet	sähkö (ei tietoa laadusta)	biokaasu, tuuli- tai aurinkosähkö	
Hankkeen jätevaikutus				1 (pieni)

Hankkeen toiminnan myötä syntyvän jätteen määrä lisääntyy/vähenee	lisääntyy	ei muutosta	vähenee	
Syntyvän jätteen laatu (hankkeen jälkeen)	vaaralliset ja haitalliset jätteet, uusiokäyttöön kelvoton jäte	mahdollista kierrättää	täysin uudelleen käytettävää	
Syntyvän jätteen vähentämis-, uudelleenkäyttö ja kierrätysuunnitelmat hankkeessa ja hankkeen jälkeen	ei suunnitelmaa	Pohdittu, mutta ei nähdä mahdolliseksi toteuttaa	Huolella suunniteltu ja toteutetaan aktiivisesti	
Hankinnat/ Investoinnit				2 (keski-suuri)
Hankinnat uusia laitteita/tavaroita				
Hankinnat käytettyjä laitteita/tavaroita				
Perustelut: Investoinnit järkeviä ympäristönäkökulmista katsoen (uusin teknologia, vähäisimmät päästöt, pienin materiaalikulutus, kestävin laatu)	tapauskohtainen arviointi			
Laitteiden käytön jatkaminen hankkeen jälkeen (elinkaariajattelu)	Ei	Ei tietoa	Kyllä	
Hankkeessa mahdollisesti toteutettava rakentaminen huomioi ekologiset reunaehdot ja ilmastovaatimukset	Ei kiinnitetä näihin huomiota	Osittain huomioidaan esim. energiatehokkuudessa	Huomioidaan huolella ja perustavanlaatuisesti materiaalivalinnoista ja maankäytön muutoksen minimoimisesta lähtien	
Elinvoimavaikutus (hankkeen jälkeiset vaikutukset)				

Hanke monipuolistaa elinkeinorakennetta	Ei	Ei arviota	Kyllä	
Hanke tukee taloudellista toimeliaisuutta keskimääräistä vähemmän kehittyneillä alueilla sosio-ekonomisin mittarein arvioituna	ei, liittyy vain esim. kasvu-keskuksiin	ei tietoa	kyllä	
Hankkeella on kokoonsa nähden erityisen suuri työllistävä vaikutus	ei	neutraali	kyllä	
Hanke tukee osaavan työvoiman saatavuutta alueilla, joissa saatavuus on keskimääräistä heikompi	ei	vain hyvin vähäisissä määrin	kyllä	
Hanke tukee sellaisten väestöryhmien ja/tai kuntien tai alueiden asemaa, joiden sosioekonominen asema heikkenee ilmasto- ja ympäristötoimien seurauksena	ei erityisesti tue	voi mahdollisesti tukea, mutta ennalta vaikea arvioida	tukee	
Hanke parantaa työvoiman ja/tai yritysten osaamista luonnon monimuotoisuuteen tai ilmastoon liittyvissä asioissa	ei	ei tietoa	kyllä	
Luonnonvarojen kulutus ja sen tehokkuus				
Hanke tuottaa joko jalostusasteen tai arvonnäköalaa nousua ekologiset reunaehdot huomioiden	Esim. matala jalostusaste	neutraali	korkea jalostusaste	
Hanke johtaa aiempaa korkeamman arvonnäköalaa nousuun lähellä raaka-aineen lähdealuetta	Ei	Ei tietoa/ ei johda	Johtaa	

Hankeen seurauksena luonnonvarojen käyttö vähenee (esim. tehostamisen kautta)	Ei vähennä vaan lisää	Neutraali	Vähentää	
Hanke lisää luonnonvarojen käyttöä keskimääräistä vähemmän kehittyneillä alueilla sosioekonomisin mittarein arvioituna	Tapauskohmainen arviointi: oikeudenmukaisen siirtymän perusteella joskus hyväksyttävää			
Hankkeen tuottamat verohyödyt painottuvat harvaan asutulle alueelle, erityisen heikon julkisen talouden tai huonon työllisyysasteen alueelle	Ei, valuvat muualle suurempiin keskuksiin	Osittain jäävät hankealueelle	Jäävät hankealueen taloutta vahvistamaan	
Hanke/projekti tukee luonnon monikäytön mahdollisuuksia (virkistyskäyttö, reitistöt, sienestys, marjastus, maisema-arvot)	Ei tue, vaan päinvastoin haittaa tai vaurioittaa	Ei negatiivista eikä positiivista vaikutusta	Kyllä, hanke tukee luonnon monikäytön mahdollisuuksia	
Vaikutukset ihmisiin (hankkeen jälkeiset vaikutukset)				
Hanke sisältää koulutusta ja tukee uuden oppimista	ei		kyllä	
Hanke tukee tasa-arvoa eri sukupuolten välillä	ei		kyllä	
Hanke parantaa heikoimmassa asemassa olevien elämää	ei		kyllä	
Hanke parantaa työvoiman edellytyksiä sopeutua ilmastonmuutoksesta johtuviin toimiin	ei erityisesti paranna	ei tietoa	parantaa	
Hanke edistää terveyttä (esim. liikuntaa lisäämällä tai planetaarisen ruokavalion kautta)	ei		kyllä	

Paikallinen hyvinvointi ja kestävyys on huomioitu tuen tarpeen ja tasa-vertaisuuden vaatimalla tavalla	ei			
Muutokset kulttuurissa ja toimintatavoissa				2
Hanke edistää _____ muutosta kohti kokonaiskestäväää tulevaisuutta				
keskustelukulttuurin				
ruokakulttuurin				
liikenne-/liikkumiskulttuurin				
työnteon kulttuurin				
asumiskulttuurin				
monikulttuurisuusajattelun				
luonnonvarojen käytön				
muu? _____				
Hankkeen maakunnalliset tai kansalliset vaikutukset				2
Hanke edesauttaa kestävyys siirtymän toteuttamista				
Hanke toimii pilottina merkittävälle uudistukselle, joka on välttämätön kestävyys siirtymän saavuttamisessa				
Hanke on maakunnallisesti tai kansallisesti merkittävä				

Liite 3 Opasvideo aluekehitysrahoituksen hakijoille

Linkki videoon: <https://youtu.be/H9i1kWjz4fk>

Liite 4 Suosituksia aluekehitysrahoituksen hakukuulutuksiin kohdennuksiksi

Listaus teemoista, joita suositamme mahdollisuuksien mukaan sisällytettäväksi kohdennettuihin hakukuulutuksiin, jotka koskevat aluekehittämisvaroista tuettavia aluekehityshankkeita.

- Hankkeiden tulee tukea elinkeinorakenteen monipuolistumista ja/tai vähentää sukupuolirakenteen epätasaista tilaa (sukupuolittuneet toimialan ja työt)
- Hanke tukee elinkeinorakenteen monipuolistumista erityisesti kasvukeskusten ulkopuolisilla alueilla; ekologiset reunaehdot huomioiden
- Hankkeiden vaikutuksissa/tuloksissa tulee kiinnittää erityistä huomiota ekologisen kestävyuden toteutumiseen
- Hankkeiden tulee huomioida kaikki kestävyuden ulottuvuudet
- Hanke tukee maakunnallisia ilmastonmuutoksen hillintään liittyviä päästövähennystavoitteita muuttamalla nykyisiä toimintatapoja hiilen käyttöä vähentäväksi tai lisäämällä hiilen sidontaa
- Hankkeiden tulee olla resurssiviisaita
- Hankkeiden tulee lisätä sosiaalista tasavertaisuutta ja lisätä hyvinvointia, unohtamatta ekologisia reunaehtoja ja vahvan kestävyuden periaatteita
- Hankkeen tulee tukea taloudellista toimeliaisuutta keskimääräistä vähemmän kehittyneillä alueilla sosio-ekonomisin mittarein arvioituna
- Hankkeella on kokoonsa nähden erityisen suuri työllistävä vaikutus
- Hankkeen tulee parantaa osaamista ilmastonmuutokseen ja/tai luonnon monimuotoisuuteen liittyvissä asioissa (kohde hakuun sopiva, esim. yksilöt, työvoima tai yritykset)
- Hankkeen tulee edistää luontopohjaisten ratkaisujen käyttöönottoa
- Hanke luo elinkeinotoimintaa korkeamman jalostusasteen tasolle ekologiset reunaehdot huomioiden
- Hanke luo uudenlaista tulonmuodostusta maatalouteen
- Hanke edistää jonkin laaja-alaisemman kulttuurin muutosta, esim. toiminta-, keskustelu-, asumis-, tai ruokakulttuurin murrosta
- Hanke lisää laaja-alaista, planetaarista hyvinvointia
- Hanke lisää yhteisöllisyyttä tai paikallista hyvää aiheuttamatta merkittävää kuormitusta ympäristölle
- Hanke luo uusia ideoita tai käytäntöjä kestävämmän tulevaisuuden saavuttamiseksi

Liite 5 Lista hankkeen muista tuotoksista: selvitykset, lausunnot ja asiakirjat

- Taustaselvitys: Globaalista paikalliseen – perspektiiviä aluekehittämisen kestävyden arviointiin. [http://urn.fi/URN:ISBN: 978-951-39-8860-9](http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-8860-9)
- Lausunto TEM:lle 5/2021: Lausunto EU:n alue- ja rakennepolitiikan ohjelmasta Uudistuva ja osaava Suomi 2021–2027. <https://www.lausuntopalvelu.fi/FI/Proposal/Participation?proposalId=02dea020-f63d-4417-ace3-019d3a88745b>
- Kommentaari liitolle Keski-Suomen maakuntastrategialuonnoksesta 8/2021. <https://keskisuomi.fi/elinvoima-ja-kehittaminen/strategia/keski-suomi-2050/>
- Hankkeen kokonaiskestävyyden arvioinnin työkalu (liite 2)
- Koulutusvideo aluekehitysrahoituksen hakijoille (liite 3)
- Suosituksia aluekehitysrahoituksen ulottuvuuksiksi (liite 4)
- Loppuraportti (tämä raportti)